

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი

ფილოლოგიური მაცნე

VI

2022

ბსუ ფილოლოგიური მაცნე. VI.
ბათუმი, 2022.

მთავარი რედაქტორი
რამაზ ხალვაში

ტომის რედაქტორი
მაია ბარამიძე

სარედაქციო საბჭო:
მამია ფალავა
თინა შიოშვილი
მანანა თანდაშვილი (გერმანია)
მარინა გიორგაძე
მაია კიკვაძე
შორენა მახაჭაძე
მალხაზ ჩოხარაძე

ISSN: 2587-4799

შინაარსი

იუზილე	
შუშანა ფუჭკარაძე – 80	5
მამია ფალავა, მამია ბარამიძე	
ტაოურის ბგერითი შედგენილობიდან	8
ნათელა ფარტენაძე	
ფონეტიკური თავისებურებანი მარადიდულ კლარჯულში	20
თალიკო დავითაძე, თემურ ავალიანი	
რიტუალური არგო და ინტერნეტსივრცე (პრობლემის შესწავლის ზოგიერთი ასპექტის შესახებ)	46
ლევან ხალვაში, სოფიკო წულუკიძე	
რატომ არ მიიჩნევდნენ ძველი ბერძნები გრამატიკას ნამდვილ მეცნიერებად?	54
ქრისტინე ცინცაბაძე	
ენის ნაციონალიზაციისა და ინტერნაციონალიზაციის ასპექტები თურქული ენის სალექსიკონო მასალის საფუძველზე	61
თეონა კეკელიძე	
„ამირანიანის“ ვრცელი და მოკლე ლექსითი ვარიანტების ურთიერთმიმართება	70
თინა შიოშვილი	
ლევანდა ილორის წმინდა გიორგის სასწაულთმოქმედებაზე	78
მალხაზ ჩოხარაძე	
სახელმწიფო საზღვრით გაყოფილი სოფლები და დემარკაციის ხალხური ისტორიები თურქეთსა და საქართველოში	86

გურამ ბახტაძე	
ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის ქრონოლოგიური ჩარჩოები და პერიოდიზაცია (თვალსაზრისი)	103
შორენა მახაჭაძე	
„შავი ჭირი“ – აბსურდული სამყარო და მარადიული წრებრუნვა	109
ნონა ნიქაბაძე	
„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქული თარგმანის ზოგიერთი საკითხისათვის	120
კუზლიკაძე	
რამაზ ხალვაში	
იოანე პეტრიწისა და მისი ძმის – პავლეს „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“	129
ქრონიკა	148
2018-2021 წლების გამოცემები	153
გახსენება	
მერი ცინცაძე	158
გამოსათხოვარი	
ოპარ მემიშიში	160
შოთა ზოიძე	162
ელგუჯა მაკარაძე	164

იუბილე

შუშანა ფუცკარაძე – 80

ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი 80 წლის იუბილეს ულოცავს ემერიტუს-პროფესორს, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორ შუშანა ფუცკარაძეს და უსურვებს ჯანმრთელობას, წელთა სიმრავლეს და ნაყოფიერ სამეცნიერო მოღვაწეობას.

ქალბატონი შუშანა დაიბადა 1942 წლის 15 თებერვალს, შუახევის რაიონის სოფელ ლომანაურში. 1959-1964 წლებში სწავლობდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. პედაგოგიური მოღვაწეობა ხულოს რაიონის სოფლებში ვერნებსა და დიოკნისში დაიწყო. 1968 წლიდან მუშაობს ბათუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში ქართული ენისა

და ლიტერატურის კათედრის მასწავლებლად, 1977 წლიდან – უფროს მასწავლებლად, საკანდიდატო დისერტაციის „შალვა დადიანის ენა და სტილი“ (სამეცნიერო ხელმძღვანელი ივანე ქავთარაძე) დაცვის (1978 წ.) შემდეგ, 1981 წლიდან – დოცენტად.

ბათუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტსა და უნივერსიტეტში შუშანა ფუტკარაძემ ფილოლოგიების მრავალი თაობა აღზარდა. სხვადასხვა დროს იგი კითხულობდა ლექციების კურსს: ახალ ქართულ ენაში, ქართულ დიალექტოლოგიაში, ტექსტის ლინგვისტურ ანალიზში, ზოგად ენათმეცნიერებასა და სხვა ლინგვისტურ დისციპლინებში. აქვე, ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე, შუშანა ფუტკარაძე წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიურ პრაქტიკას.

1995 წელს შუშანა ფუტკარაძეს მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. 1996 წლიდან ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის პროფესორია, 2006 წლიდან – ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის სრული პროფესორი, ხოლო 2010 წლიდან – ემერიტუსი პროფესორი.

ნიკო მარის მოგზაურობის შემდეგ, შუშანა ფუტკარაძემ პირველმა მოინახულა ჩვენი ძირძველი კუთხე-ტაო-კლარჯეთი, ჩაიწერა თემატურად მრავალფეროვანი დიალექტოლოგიურ-ფოლკლორული თუ ეთნოგრაფიული მასალა. ცალკე დიალექტურ ერთეულებად გამოყო იმერხეული, ტაოური, ნიგალური და მაჭახლური. აღნიშნულ საკითხს ეხება სამეცნიერო წრეებში აღიარებული მისი მონოგრაფია – „ჩვენებურების ქართული“ (წიგნი პირველი – 1993, წიგნი

მეორე – 2016 წელი), რომელიც თავისი აქტუალობით სამაგიდო წიგნებადაა ქცეული.

შუშანა ფუტკარაძე თურქეთში არსებული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მკვლევარიცაა. მისი ხელმძღვანელობით აღიწერა სტამბოლის ქართული საგანის ბიბლიოთეკა და არქივი. ამ კვლევის შედეგები ასახულია მონოგრაფიაში „წერილები სტამბულის ქართული საგანიდან“ (გამოიცა I-II ტომი, 2017, 2020). აღნიშნული საგანის კვლევას ეხება ასევე მისი მონოგრაფია „სტამბოლის ქართული საგანე“, რომელიც ქართულ და თურქულ ენებზეა გამოცემული (2012).

შუშანა ფუტკარაძე არის ხულოსა და შუახევის რაიონების საპატიო მოქალაქე, წმ. ტბელ აბუსერისძის პრემიის ლაურეატი, ღირსების ორდენის კავალერი, ხალხთა შორის მეგობრობის განმტკიცებაში შეტანილი წვლილისათვის დაჯილდოებულია ლევონდ ალიშანის საპატიო მედლით. 2019 წელს მიენიჭა ბათუმის საპატიო მოქალაქის წოდება.

მამია ფალავა, მამია ბარამიძე ტაოურის გვერდითი შედგენილობიდან

ტაოური ქართული ენის მკვეთრად გამოხატული ქვე-სისტემაა. იგი ბევრი მახასიათებლით განსხვავდება სხვა სამხრული კილოებისაგან. სტატიაში მკითხველის ყურადღებას მივაქცევთ ტაოურის ბევრით შედგენილობაზე, რომელიც დიალექტის საერთო პორტრეტის მნიშვნელოვანი კომპონენტია. ტაოურში გვხვდება ჯ, რომელიც არ ისმის აჭარულსა და კლარჯულში, დასტურდება შავშურში, უმარცვლო უ და ღ – ი'ს პოზოციური ვარიანტი, სხვადასხვა პოზიციაში დაჩნდება ო და უ უმლაუტიანი ხმოვნები.

ჯ ტაოურში. ტაოურში ისმის ჯ ფარინგალური თანხმოვანი. მაგალითები:

ესა დიდი ჯიღია (ფუტკ. 170); აქ ჯარებ ჯედდენ (ელიას-ჯევი); ჯარების ჯედვა მაისის თუეშია (ელიასჯევი); იქ, გზაბა-ნარზე გედარებენ ჯარები (ელიასჯევი); ...ძველი სახელია ელიასჯევი (ელიასჯევი); ძველათ ქუაბაქ ერქვა, ახლა – ჯევად ლივანე (ელიასჯევი); ჯევი – ჰარეხი ჯევია (წითლეცკარი); ... საჯენელი, საჯნისი აკეთებენ (ხევეკი); ძენკნიდან... ესოვენ... მაჯალას, ჯელედს (იეთი); ბასლეკარ ჯედ (გოდლეკარი); იეთი ჯედ, ქვედთ – ელიასჯედ (გოდლეკარი)...

საგულისხმოა, რომ ტაოურში ჯ და ხ ერთმანეთის მონაცვლედ იხმარებიან, სხვაგვარად, ვერ ქმნიან ოპოზიციას: ისმის როგორც ჯევი, ისე – ხევი, ასევე: ჯარი//ხარი, საჯენელი//სახენელი...

ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს შავშურში, „სადაც ზოგჯერ ჯ განირჩევა ხ'საგან“ (Mapp,1911:81), მაგრამ

პირველს არა აქვს ფონოლოგიური ღირებულება (ფალავა, 2005:47; 2004:17-18; შავშეთი, 2011:221). გავიმეორებთ ერთი ბაზგირელი ინფორმატორის ნათქვამს: „ხელი და ჭელი სხვა არ არი, ერთია” (შავშეთი, 2011:221). მაგალითები:

ჯარები შევლოდენ მალარაში (ზიოსი); **ჯარ** აღარ ვინახავთ (უბე); დაბლა **ჯიღია**, ქემერიანი **ჯიღი** (უბე); [მეჰმედამ] ... იკითხა, იკითხა, დოხტორი **გაჯდა** (უბე); **ჯარ** აღარ ვინახავთ, **მოვჯნავთ**, ყანეები წვრილია... (ნიოლეტი); არა, **ჯეწრულიდამ** არა, **ნაჯეწე** დერე, **ჯეწიანი** დერე, წყალი (ბაზგირეთი); **ფერჯი**, **ჯევი**, **ჯარი**, **მჯარი** ... ჩვენში ბზე ვიცით (ბაზგირეთი).

ჯ'ს პოზიციებით ტაოური გვერდით უდგას შავშურს, განსხვავდება აჭარულისა და კლარჯულისაგან. აღვნიშნავთ, რომ **ჯ** არ ისმის აჭარელ და კლარჯ მუჰაჯირთა შთამომავლების ქართულშიც, რაც დასტურია, რომ იგი აჭარულმა და კლარჯულმა არ იცოდნენ ამ საუკუნენახევრის წინადაც.

ღ ტაოურში. ტაოურში დასტურდება პალატალური თანხმოვანი **ღ**. იგი უმეტეს შემთხვევაში დამავალი დიფთონგის ნაწილია, სხვადასხვა ბგერათკომპლექსების **ი**'ს პოზიციური ვარიანტი, ისევე როგორც სხვა სამხრულ კილოებში (ფალავა, 1995:29-35; შავშეთი, 2011:220-221; კლარჯეთი, 2016: 531...) და ისევე წარმოითქმის როგორც ძველი ქართული-სათვის და სხვა სამხრული კილოებისათვის ივარაუდება „ენის შუა წელის მაგარ სასასთან მიახლოებით” (შანიძე, ბარამიძე, აბულაძე, 1934:28; ნიჟარაძე, 1975:58; ნოლაიდელი, 1972:19; შავშეთი, 2011:220; კლარჯეთი, 2016:531; ფალავა, 2003:113; შდრ. ფუტკარაძე, 1995:31).

ტაოურში **ღ** დასტურდება შემდეგ პოზიციებში:

V-#: ჩემ მამაღს **დედაღ იმსოღ** იქა ყოფილა (ელიასჯევი);
ველაღ ბალია ბოვრი (ფიშნარჯევი); რაამეთლი **აღაღ**
იტყოღა... (ცუცეკარი); ჩემი **დედეღ** იქ იყო (ცუცეკარი)...

V-V: ვერ **გეღარნები** (იეთი); **გედეღარე, გაღმეღარე,**
გაღადი, გაღმოღი... (ელიასჯევი)...

V-C: აქ მამის დედიღები **ჩამოღღენ** (ელიასჯევი); შექერი
წეღღე (ელიასჯევი); **ჰაღღე** წევღეთ რუს უკან (წითლეჯ-
კარი)...

მოყვანილი მაგალითებიღან ჩანს, რომ ტაოურში **ღ** სა-
კუთრივ ქართულ სიტყვებში დასტურღება ხმოვნის მომ-
დევნოღ სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში, ინტერვოკალურ
და ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის პოზიციაში და ქმნის
ღამავალ დიფთონგს.

ტაოურში, სხვა სამხრული დიალექტების მსგავსად,
თურქულიღან ან თურქულის გზით შემოსულ სიტყვებში **ღ**
გვხვღება ხმოვნისწინა პოზიციაშიც ყ ბგერის გაღმოსაცემად
და ქმნის ღამავალ დიფთონგს.

...**ღუმ** კირქ თანე დაწერილი მაქ... (ელიასჯევი); **ღა** გა-
ბევრღება, **ღაღა** გააბღღღება გურჯული (ელიასჯევი); იქ
გღოღი არი... (ელიასჯევი); ი არ ვიცი ქი, **ღავ!** (ქუაბაგი); მისი
ღეღა ჩემი ღეღასი **ღაგანია** (ხევეკი)...

ტაოურში **ღ** „შესაღლოა იყოს ს’ ბგერის დასუსტების მა-
ჩვენებელი” (ქავთარაძე, 1964:68; ჯორბენაძე, 1989:316),
ზოგჯერ სხვა ბგერისაც:

რუღთავი (ბინათი), შღრ. **რუსთავი**; რა’ნა **იქნაღ** ჩვენი
ჰალი (შიომვილი, 2018:126), შღრ. **იქნას**; მე ხუთ წელიწად
აღმანიაღ ვისაქმე (ქუაბაგი), შღრ. **აღმანიას**; იმ ჯარის
თავრობაღ უოქვია... (ელიასჯევი), შღრ. **თავრობას**...

ტაოურში სპორადულად

რ>ღ: ესა **კოღღი** (ცუცეკარი), შღრ. **კორღი**;

უ>დ: **ფოლა** არი, აქ **ფოლა** უძახიან და იქ არ ვიცი (ობლევკარი), შდრ. **ჟოლა**.

რ>დ, უ>დ იშვიათია ტაოურში, განსაკუთრებით უკანასკნელი.

უმარცვლო უ (ჟ) ტაოურში. ტაოურში დასტურდება უმარცვლო უ. ისევე როგორც სხვა სამხრულ კილოებში, ტაოურშიც უ ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგი ჩანს:

ვ>ჟ: [ერმანებს] მაშინ **ბეჭრი** ფულები ქონებიან (ელიასწევი), შდრ. ბევრი; კად **გუეჩვენება ჩუენი** ადგილები (ელიასწევი), შდრ. ჩვენი; **წურილნი-წურილნი** აღარ პარიკობენ (ელიასწევი), შდრ. წერილნი; **დიდრჟანი** ლაპარიკობენ... (ცუცკვარი), შდრ. დიდ[რ]ვანი; ესეც ჩემი **ნათქუამი** (ელიასწევი), შდრ. ნათქვამი; მაღლა'ნა **წეუდე...** (ელიასწევი), შდრ. წევდე<წავიდე; აქედან **მოუდენ**, მურღულიდან (ელიასწევი), შდრ. მოვდენ<მოვიდენ; აქ **ბეჭრნი** მოვლენს თურისტები (ელიასწევი), ბევრნი; **გუენატრებით**, ზმაო, **გუენატრებით** (ფუტკ. 170), შდრ. გვენატრებით; **გნოჟ**, ერთი დაჯექ და! (ქუაბავი), შდრ. გნოვ...

ანალოგიური შემთხვევები დასტურდება აჭარულში, შავშურსა და კლარჯულშიც:

აჭარული: იქ **ძალჟან** (<ძალვან) ნაქები იყო საქონელი (ნიჟარაძე, 1957:150); ერთ ხეს გაძრება ასე **რჟა** ტეზე (მსშხი 2 (1), 265)...

შავშური: ხარჩლუხი **ჩამოჟდა** (<ჩამოვდა<ჩამოვიდა) თავით (მც 1951); ახლა **მიჟხტი** (მივხტი<მივხვდი) განა (ბაზგირეთი)...

კლარჯული: მაგას **წევყჟან** (<წევყვან<წავიყვან) მე და **სხჟა** (<სხვა) არ მოვალ (მც 1998:323)... (ვრცლდ იხ. ფალავა, 2007:3-7; შავშეთი, 2011:221; კლარჯეთი, 2016:531).

ტაოურში ზოგჯერ ერთსა და იმავე პოზიციასში მონაცვ-
ლეობენ **ჟ** და **ვ** ბგერები: **მანღევრი** გზა კად არ არი...
(იეთი), **შდრ. მანღეჟრი**<მანდაური>; რა ვიცი, **ჭოჟ**?
(ქუაბაგი), **შდრ. ჭოვ**.

აღვნიშნავთ, რომ **ვ** და **ჟ** გრაფემები ძველი და სა-
შუალი ქართული ენის ძეგლებშიც ირეოდა, რაც აღნიშ-
ნულია კიდევ სპეციალურ ლიტერატურაში (იხ. ქავთარაძე,
1964:89; **შდრ. ცინცაძე, ფალავა, 1998:10): გაღმავრი** ვარა
(ქუაბაგი), **შდრ. გაღმავრი** ვარ...

ტაოურს დაუცავს ძველი ქართულის ფორმებიც:

ორნი, **ექუსნი**... მოდიოდეს (ელიასჯევი); მე ბევრ ჩაის
ვსუამ (ელიასჯევი); მე წევდენა ჩემ [მ]კუდრებ ხედრისთვინ
(წითლეკარი); ისე გაგონილი ვართ **ჩუენა**... (ქუაბაგი); ამა
რა ეტყვით **თქუენა**? (ქუაბაგი); **თქუენში** ვოტკა, **ჩუენში** ჩად
(ელიასჯევი); სამ **თუე** დავდგებოდი (ელიასჯევი); მის მერე
გავყარენით აქევრობა, **სხუანი** აძოვებენ (მოსლიეთი); **ჩუენი**
ლაპარიკი ერთმანეთს არ ეწყობა (ქუაბაგი); **თუელი**,
გურჯიჯა **თუელია** (ქონობანი)...

შდრ. რაისათვის **მეზუერეთა** და ცოდვილთა თანა ჭამს
და **სუამს** მოძღუარი **თქუენი** (მ.9.11)...

შევნიშნავთ, რომ ტაოურში არქაული ფორმები გვხვდე-
ბა ენობრივი იერარქიის ყველა დონეზე, გამონაკლისი არც
ფონეტიკაა.

ტაოურში **ჟ** ზოგჯერ ბგერათკომპლექსის გარდაქმნის
შედეგია, მაგალითები:

ოვ>ვჟ: ყოველ ქარჩაზე **გამჟალთ** აქა (ელიასჯევი),
შდრ. გამოვალთ>გამვალთ>გამჟალთ; ილლა რამ'ნა
მუართჟათ (ქონობანი), **შდრ. მოვართვათ>მუართჟათ**...

ვი>ჟ: **ფქჟელი** აქოვრობაში უთესია (ქონობანი), **შდრ.**
ფქვილი; ვაშლი იყო: **ყჟთელი**, წითელი... (იეთი), **შდრ.**

ყვითელი; არ'ნა **ნახუნდე** სახში... (ხევეკი), შდრ. ნახვიდე; ... იქავრი ბგანო ვარ აქ **გამოთხოული** (წითლეკარი), შდრ. გამოთხოვილი; ესკიდან **წისქილი** ყოფილა (ქონობანი), შდრ. წისქვილი...

ავ>ჟ: ... რა **ბლუჯხარ** ჯარსავენ (ელეასჯევი), შდრ. ბლავიხარ; მოვა, მოვა ურვანად/**დჟაყენო**, არ **დჟაყენო** (ბასლეკარი), შდრ. დავაყენო; ნაცარი **დჟაყარო**/ მეჭეჭი თავზე (შიოშვილი, 2018:134), შდრ. დავაყარო; იმა ფურუნში შუაგდებთ, პუტურა წყალი **დჟასხამთ**... (ქონობანი), შდრ. დავასხამთ; ახშამ **დჟალბოფ**... დილაზე აადუღეფ (ქონობანი), შდრ. დავალბოფ...

ევ>ჟ: **მუერე** იგონეფს... (ელეასჯევი), შდრ. მეორე > მევორე > მუერე.

აღვნიშნავთ, რომ **დჟაყენო**, **დჟაყარო**, **დჟასხამთ**, **დჟალბოფ**... თითქოს უჩვეულო ფორმებია, არ გვხვდება სხვა სამხრული კილოებში (ყოველ შემთხვევაში ჩვენ არ ჩავგინწერია), ოდენ ტაოურში დასტურდება.

ტაოურში ჟ გვხვდება: C-V, V-C, C-C პოზიციებში.

ტაოურში, არც სხვა სამხრულ კილოებში ჟ არ გვხვდება სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში, თანხმობის შემდეგ, როგორც ეს ძველ ქართულში გვექონდა (იხ. გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965:40; ცინცაძე, ფალავა, 1998:10-11; ფალავა, 2004:17; 2007:6). ტაოურში უმარცვლო უ იმავე ფონეტიკური გარდაქმნებითაა მიღებული, ვარლამ თოფურიამ ძველი ქართლისათვის რომ დაადგინა მეორე და მესამე გზად (თოფურია, 1979:157-161).

უმლაუტი ტაოურში. უმლაუტი თუ უმლაუტის მსგავსი მოვლენა (ნათელა ქუთელია) მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია ყველა სამხრული დიალექტისათვის, დასტურდება – ტაოურშიც. იგი მეორეული მოვლენა საკვლევ დია-

ლექტში და ზოგჯერ თურქულ ენასთან ხანგრძლივი კონტაქტითაც აიხსნება. თუმცა გვხვდება უმლაუტის ის შემთხვევები, სვანურისათვის რომაა დამახასიათებელი. ცნობილია, რომ უმლაუტს სვანურში საფუძვლად უდევს საუმლაუტო ხმოვანზე მომდევნო ე ან, განსაკუთრებით, ი ხმოვნის გავლენა, მაშინ როდესაც თურქულში წინამავალი ხმოვანი ახდენს გავლენას მომდევნოზე, ნაწილობრივ იმსგავსებს მას, რაც ხმოვანთა „ჰარმონიის სახელით არის ცნობილი“ (შანიძე, 1981:323).

გე>რ: ...**ღმერთ ეხონებიან** კი... (ელიასჯევი); ...**ჩონ ხონები** გეგონეო... (ელიასჯევი); **ყოლ** უბანში არი საყდარი (ხევეკი); ჩემი ნათესები არიან **ყოლანი** (იეთი); ქილისა უშენებია, **ყოლი** საქმე უქნია (ფიშნარჯევი); **ჩონ** აქ გავთავდეთ, გურჯი არ იქნება (ფიშნარჯევი); ფიდ წელნად **უხონნია** ფერსა (წითლეკარი); დიდი **სასონი** სანჩხრის თავი (ხევეკი); ...ისინი **გოყავლებიან** ქი... (ბალხიბარი); [ხალხი] **ღმერთ შეეხონებიან** (ქუაბაგი); ...**ჩონ** გუდასხვევ მივდივართ... (ქუაბაგი); ყოფილა, **ჩონა** მოვესწართ... (ქუაბაგი); ეზიეთი **ყოლგან** ბევრია... (ობლეკარი); ...**ღმერთ შეეხონებით** (ჭედლიანკარი); კუპრეთის **ქომო** ცუცეკარია... (ხევეკი)...

[ქალი] **ფეხებქომ**ნა დაუდეს... (ელიასჯევი); ლახანა ტოლმა **შევახრვო** (ქონობანი); ...მას უკან **დავახრვო** ასე (ქონობანი); დათვეები ეტყვიან, ვინ **გეხონა**, ბებრებ უკან იხტვინე? (ხევეკი); **თავქომ** ქვად./თე ვ ზ ი ს ფხ ა დ ... (სავრიათი); ისი ფულ იკრეფენ, შეჩოულია ისე (ხევეკი)...

ე>რ: ჩვენ **წოვლოდით**, ერზრუმ ვისაქმებდით (ქუაბაგი); **ბოვრ** წონობდა ბათუმ (ფიშნარჯევი); გენჯები **წოვდეს** აქედან (ფიშნარჯევი); **ბოური** ზე რომ შაადგება, „გაუნედ მაჰალე“ (ელიასჯევი); დღისი **ტყონარში** დევმალოდითო (ელიასჯევი)...

ავ>რ: **მყოღეს**, ბევრი ცხვრები **მყოღეს**, ვაცები **მყოღეს**,...
გავყიდე (მოსლიეთი)...

ვა>რ: ღმერთმა **ქრ** (<ქვა) შექნასო, ვინცხამა ქნა ეს საქ-
მეო... (კუპრეთი); ბენ ენ წინ გურჯი **ვხორათობლით**... (ბინა-
თი); შდრ. ახლა ყველა თურქია **ხვარათობენ** (ბინათი)...

ა>რ: **გომოხვალ**, აქოს გათავდება სოფელი (ხევეკი); მე
ჩომოელ ბათუმში (ხევეკი); არ **გომოსწიო** (ობლეკარი); აბი
არ **გომოსულა** ჯერ (იეთი); კამერაში არ **გომოსწიო** (ქუაბა-
გი); ანაჟ დევნახე, **წომოველ** (ფიშნარჯევი); **გომოსულა** სი-
სხლი, დეკაცი დუკლიან (წითლეკკარი); მეცხვარე უკნელამ
ჩომოსულა ეზოში... (ქუაბაგი)...

საყურადღებოა, რომ პროცესი ზოგჯერ შორს წასულა,
ასიმილაციას მოჰყოლია დისიმილაცია: **ჩომოსულა** >
ჩუმოსულა; **წომომყვები**>**წუმომყვები**; **გომოხვალ** > **გუმო-
ხვალ**...

ვი>ჟ: ასე'და **წეხუდე** აღმართში (ხევეკი); **წუმამა**
გაათუჭა [ბალი], **წუმამა** (ჭედლიანკარი); **ყუთელი** წყალი...
(ქუაბაგი); **წუმა** არ **წუმს**, წყალი პეტერა, სიციხე... (ბინათი)...

იმისთუნ ბოვრი არ ვიცი (ქონობანი); **ხალხისთუნ**
უთქმია ქი... (ბასლეკარი); ჰოდა, უთქვიან იმ **ფაფაზისთუნ**
ასე (ელთასჯევი)...

ა>ჟ: ეს ფერი გოგო **ჩუმუყვანია** სახში (ხევეკი); **წუმოდი**
(ქონობანი); ამებლამ აქ'ნა **გუწუმდეს** (წითლეკკარი); იმ
ტარალს ასწევს, მედპრის, **წუმოვა** ასე (ხევეკი); ...ბიჭი **ჩუმო-
ვა** აქე... (ხევეკი); [თოვლი] **წუმულიან**, დამდნა'რა (დუ-
გური)...

ე>ჟ: აქ ვერავინ ვერ **შუმოვა** (ბასლეკარი)...

საკმაო მასალა მოვიყვანეთ პალატალური **ო** და **უ**
ხმოვნების წარმოქმნისა ტაოურში, რომელთა უმეტესობა
რეგრესული ასიმილაციის შედეგია, სხვაგვარად, გვაქვს

უმლაუტის ისეთივე შემთხვევები, სვანურისთვის რომაა დამახასიათებელი, შეინიშნება თურქულის გავლენის კვალიც. ანალოგიური შემთხვევები დასტურდება სხვა სამხრულ კილოებშიც (იხ. ფალავა, 2002:113-121). ბარემ აღვნიშნავთ, რომ ქართული ენის დიალექტთაგან უმლაუტი დასტურდება ინგილოურში (იმნაიშვილი, 1963), მესხურში (ჯორბენაძე, 1998), ჯავახურში (მარტიროსოვი, 1984; ბერიძე, 1988), მოხეურში (ქავთარაძე, 1985), ქვემოქართლურში (ჯორბენაძე, 1998), იქნებ სხვა კილოებშიც. დადგენილია, რომ ქართული ენის დიალექტებში უმლაუტიანი ხმოვნები მიღებულია:

ა. ვე//ჟე, ვი//ჟი კომპლექსთა ცვლილებით.

ბ. მიღებულია ლაბიალურ ხმოვანთა პალატალიზაციით (ო>ო', უ>უ').

გ. მიღებულია პალატალურ ხმოვანთა ლაბიალიზაციით (ე>ო', ი>უ') (ჯორბენაძე, 1998:34).

ტაურში ა. ვე>ო'; ე>ო'; ავ>ო'; ვა>ო'; ა>ო'.

ბ. ვი>ჟ; ა>ჟ, ე>ჟ.

ბარემ აღვნიშნავთ, რომ

1. ტაურში უმლაუტიანი ხმოვანი (ო',უ') განსაზღვრულ პოზიციაში წარმოიქმნება და, ამდენად, იგი შესაბამისი ფონემის (ან ბგერათკომპლექსის) პოზიციურ ვარიანტს წარმოადგენს.

2. ჩანს, უმლაუტი მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ქართული კილოებისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა როგორც ისტორიულად (ქავთარაძე, 1964:74-85), ისე ახლა, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ქართულმა ენამ „ვერ იგუა იგი“ (ჯორბენაძე, 1998:38).

გამოყენებული ლიტერატურა და შემოკლებები

Март, 1911 – Н.Я. Март, Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория Хандзийского... с дневником поездок в Шавшетию и Кларджию. Кн. Тексты и Разыскание по Армяно-Грузинской Филологии т. VII, СПб.

ბერიძე, 1988 – გრიგოლ ბერიძე, ქართული ენის ჯავახური კილო, თბ.

გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965 – თამაზ გამყრელიძე, გივი მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ.

თოფურია, 1979 – ვარლამ თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში. შრომები, III, თბ.

იმნაიშვილი, 1963 – გრიგოლ იმნაიშვილი, ინგილოურის ბგერითი შედგენილობა. ქესს, III, თბ.

კლარჯეთი, 2016 – მამია ფალავა, მერი ცინცაძე, მამია ბარამიძე, მალხაზ ჩოხარაძე, თინა შიოშვილი, შოთა მამულაძე, რამაზ ხალვაში, ნუგზარ მგელაძე, ზაზა შამიკაძე, ჯემალ კარალიძე, კლარჯეთი, თბ.

მ. – სახარება მათქსი. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკაკი შანიძემ. თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, თბ., 1945.

მარტიროსოვი, 1984 – არამ მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ.

მსპხი 2 (1) – მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის. ივ. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით (აჭარული ტექსტები შეკრიბეს ქ. ლომთათიძემ და თ. ანდლულაძემ), 2 (1), თბ. 1979.

მც 1951 – მერი ცინცაძე, მაჭახლური ტექსტები (ხელნაწერი). დაიბეჭდა: ქართველმუჰაჯირთა შთამომავლები თანამედროვე თურქეთში, წიგნი პირველი, მაჭახლელი მუჰაჯირები, ბათუმი.

ნიჟარაძე, 1957 – შოთა ნიჟარაძე, ზემოაჭარულის თავისებურებანი, ბათუმი.

ნიჟარაძე, 1975 – შოთა ნიჟარაძე, აჭარული დიალექტი, ბათუმი.

ნოლაიდელი, 1972 – ჯემალ ნოლაიდელი, ნარკვევები და ჩანაწერები, 1, ბათუმი.

ფალავა, 1995 – მამია ფალავა, აჭარულის ბგერითი შედგენილობიდან, 1. გ ბგერა აჭარულში. ბსუ შრომები, 1, ჰუმანიტარულმეცნიერებათა სერია, ბათუმი.

ფაღავა, 2002 – მამია ფაღავა, უმლაუტი სამხრულ კილოებში. ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრი კრებული, II, ბათუმი.

ფაღავა, 2003 – მამია ფაღავა, სამხრული კილოების ფონემატური სტრუქტურა, დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერი), ბათუმი.

ფაღავა, 2004 – მამია ფაღავა, ქართული ენის სამხრული კილოების ფონემატური სტრუქტურა. ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის საამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ.

ფაღავა, 2005 – მამია ფაღავა, ფარინგალური ჴ იმერხეულში. XXV რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სესიის მასალები, თბ.

ფაღავა, 2007 – მამია ფაღავა, უმარცვლო უ სამხრულ კილოებში. ბსუ შრომები, X, ფილოლოგიური მეცნიერებანი, ბათუმი.

ფუტკ- შუშანა ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, ბათუმი, 1993.

ფუტკარაძე, 1995 – შუშანა ფუტკარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტოკლარჯეთისა და მუჰაჯირი ქართველების მეტყველების მიხედვით. ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის მაცნე, თბ.

ქავთარაძე, 1964 – ივანე ქავთარაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის (XII-XVIII სს), I, თბ.

ქავთარაძე, 1985 – ივანე ქავთარაძე, ქართული ენის მოხეური დიალექტი, თბ.

შავშეთი, 2011- მამია ფაღავა, თინა შიოშვილი, შოთა მამულაძე, მერი ცინცაძე, მალხაზ ჩოხარაძე, **ზაზა შაშიკაძე**, ნუგზარ ცეცხლაძე, თამაზ ფუტკარაძე, მაია ბარამიძე, ჯემალ კარალიძე, ვარდო ჩოხარაძე, შავშეთი, თბ.

შანიძე, 1981 – აკაკი შანიძე, უმლაუტი სვანურში. თხზულებანი, ტ. II, თბ.

შანიძე, ბარამიძე, აბულაძე, 1934 – აკაკი შანიძე, ალექსანდრე ბარამიძე, ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ.

შღრ. – შეადარე შიოშვილი, 2018 – თინა შიოშვილი, ტაოური ხალხური პოეზია, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრი, კრებული, XIII, თბ.

ცინცაძე, ფალავა, 1998 – მერი ცინცაძე, მამია ფალავა, სამხრული დიალექტები და ქართული სამწერლობო ენა, V-XVIII სს), ბათუმი.
ჯორბენაძე, 1998 – ბესარიონ ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, II, თბ.

Mamia Paghava, Maia Baramidze
From the sound composition of the Taoian dialect
Summary

In contrast to the literary Georgian, In the Tao dialect we find:

A. Pharyngeal consonant ჯ, confirmed in Old Georgian and in some dialects.

From the southern kilos ჯ is confirmed in Shavshuri, not found in Adjarian and Klarjuli. ჯ can not form an opposition to Kh in Taoian, he is not a phoneme.

B. ღ semitone. It is the result of a phonetic transformation in different positions of ი's (ი>ღ). In most cases ღ is found in the next position of the vowel and creates a diphthong: ველაღ, გელღარე, ჩამოღღენ...

ღ Ascending diphthong is evidenced only in borrowed words to transmit a semitone y: ძალი, გულურთი...

C. Seedless უ: ბეური, გნოუ (<გნოვ), ძალუან (<ძალვან).

D. O and U umlaut sounds: ეხოწეზიან, წეხუდე... Umlaut is a secondary appearance in the Tao dialect.

ნათელა ფარტენაძე ფონეტიკური თავისებურებანი მარადიდულ კლარჯულში

მარადიდულ მეტყველებაში დასტურდება რიგი ფონეტიკური თავისებურებები, რომელთა დიდი ნაწილი ზოგადად კლარჯული ან კიდევ სამხრული მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა გვხვდება კერძო შემთხვევებიც.

ბგერითი შედგენილობა. მარადიდელთა მეტყველებაში ძირითადად გვხვდება **ღ** და უმარცვლო **უ**.

ისევე როგორც მთლიან სამხრულ მეტყველებაში (იხ. ფალავა, კლარჯეთი, 2016: 531-532; ფალავა, შავშეთი, 2011: 220-221; ფალავა, მაჭახლელი მუჭაჭირები, 2017: 198-199; ნიჟარაძე, 1975: 58-60...) მარადიდულ კლარჯულშიც დასტურდება ნახევარხმოვანი **ღ'** (**ი'** ს პოზიციური ვარიანტი), რომელიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, უმეტეს შემთხვევაში დამავალი დიფთონგის შემადგენელი ნაწილია და გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში:

ა) სიტყვის ბოლოში **ა'**, **ე'** და იშვიათად **ო'** ხმოვნების შემდეგ: აქ **ბეგაღ** რომ მოვდოდა, მაშინგზედედესთვინ უთქმია (ზემო მარადიდი); კვერცხი ვურთოფ, ძე, მოზელვა ესე, ორი, ის ემეა, კაშული დულურთი, მოტიალდეგი **პანაღ** (ბერძნევი); **რაგაღ** მედსლებოდა და დემელაპარიკებოდა (ხინჯანა); **ერთსხვაღ** წევდა, რომ **არაბაღ** აართვენ, სახლიც აართვენ და დარჩენ ორთაში (ხინჯანა)...; ჯენნემი ქოქში **წეღ** მეთქი, გივიარევი. აქიდამა **წეღ**–მეთქი, გუუშვი (ზემო მარადიდი); ასე **ხეღ** დარჩება (შერიფი); წინა **ღღეღ** იქ ვიყავი,

ახლა კიდევ წევდე-მეთქი, მინდა (ხინწკანა)...; **ლეჩოდ** ჩვენც ვაკეთავთ (ხინწკანა); **ნენე-ბაბოდ** გყავს? (ხინწკანა)...

ბ) ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის: ნელის **ზედღან გეძღობდა**, ათლეტი გამოვდოდა, მე ათლეტი არ გამუალ...; მახარებელად რომ მოვა, რახი **მედთხოვავ**, ხილი **მედთხოვავ**, ბაქლავა **მედთხოვავ**, ქათამი **მედთხოვავ**. სუფრას **დეფჩირვენ**, გოგოს თარაფები წინდანინ მოვლენ, დაჟღებთან მასაზე და მაშინ **მედთხოვებენ**; მეც იქავრი რუსული ვიცოდი და ერთი დონუმი დერი გაკათვე-მეთქი (ხინწკანა)...; ბაბა **ანედღან**, **ნენედღან**, სხვად ვისგანდა დედნავლო გურჯული? (ბერძნევი); არ უშავს, მეტი ბევრი არ მაქ, მეტი **ცოტად** არ მაქ (ხინწკანა); რავად **მედსლეობდა** და დემელაპარიკებოდა (ხინწკანა); იქავრი ხალხ უთხრა, **წამოდთ** აქა და ჭიშები-ჭიშები გაანანილა (მაჰმუდიე)...

გ) ხმოვნებს შორის: ჩემი ათელიადსზედღან **კადალული** იყო, იმაზე ებოტებთან (ზემო მარადიდი); წასლა-მოსლა მეტი **კადა**, გაცნობა მეტი **კადა**; **ტადაშვილი** მომიკტა, ზეჟიედ (ხება); ჩვენში მეტი ჩეთინია, თქვენში – **ყოლადა**. ჩვენში **ვარადოლა** შიშა ვერ მოჭრი (ხინწკანა); ახლა ტრაპზონში ჯამეზე **ხოჯადა** (ბერძნევი)...

იშვიათად გვხვდება **ღ** აღმავალი დიფთონგის შემადგენლობაში ისიც თურქულიდან შემოსულ სიტყვებში: **დერი** იყიდება ოზდაექს ყირმიზ ალთუნათო (ზემო მარადიდი); **ბედდავა** ნიჩაბს ატყაპუნავ, გზა არ მივა (მურადიე); ამის ბაბადს ბაბად **დუზზე** მეტი იყო (ზემო მარადიდი); მეც იქავრი რუსული ვიცოდი და ერთი დონუმი **დერი** გაკათვე-მეთქი... (ხინწკანა); კვერცხი ვურთოფ, ძე, მოზელვა ესე, ორი, ის ემეა, კაშული **დულურთი**, მოტიალდები ჰანად (ბერძნევი); სამი კაშული **დულურთი**, ერთი ჩად ბარდალი ზეითუნი **დალი**, კარქანა მოზილო (ხინწკანა); **დელქენჯებს** არ ყავდენ ნავი,

აქავრელებს ყავდენ... (ეშმე ახმედიე); ბურსას არის ამ **ღაზის** გამგნებელიო, იქა წევდოდა (გულდობი)...

უმარცვლო უ' მარადიდულში, ისევე როგორც სხვა სამხრულ კილოებში, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად არის მიღებული: იმ დუამ რა'ნდა ქნას, კროხმა თუ არ **გამუარჩია**; დაკრილი პური მაქვან, ახლა **გამუაცხე**, თიბილი; ზორით **გამუაგზანენ** (შერიფიე)...; აქ მალაზიები არიან და **მუაქვან** პური... შეიძლება დაიკარგოს პირისნიშნისეული ან ფუძისეული თანხმოვანიც: ზამთრის შიშა **მუაგროვებდი** (ქვემო მარადიდი); კად თათული **მუა** (აღლიე)...

ძირითადი ფონეტიკური პროცესები. ფონეტიკურ პროცესთაგან მარადიდული კლარჯული მეტყველებისთვის დამახასიათებელია: ასიმილაცია, დისიმილაცია, სუბსტიტუცია, მეტათეზისი, ბგერის დაკარგვა, ბგერის განვითარება. გვხვდება ანალოგიის, აფრიკატიზაციის, დეზაფრიკატიზაციის, სრულხმოვნობისა და კონტამინაციის შემთხვევებიც.

ასიმილაცია. გავრცელებულია როგორც ხმოვანთა, ისე თანხმოვანთა ასიმილაცია. ბგერათა დამსგავსება ხდება როგორც კონტაქტურ (უპირატესად), ისე დისტანციურ პოზიციაში. ნაწილობრივის გვერდით, საკმაოდ ხშირია სრული ასიმილაციის შემთხვევები.

შედარებით ფართოდაა გავრცელებული რეგრესული მიმართულების ასიმილაცია, რაც ნიშანდობლივია საერთოდ ახალი ქართულისთვის. ხმოვანთა დამსგავსება უმეტესად რეგრესული და კონტაქტურია. იგი ძირითადად ზმნისწინისეულ ხმოვნებს მოუდით. როგორც ცნობილია, ქართულ პრევერბისეულ ხმოვანზე გავლენას, ჩვეულებრივ, აფიქსის ხმოვანი ახდენს.

ა. ხმოვანთა რეგრესული ასიმილაცია

ფართოდან გავრცელებული ხმოვანთა რეგრესული, შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში კონტაქტური ასიმილაცია, კერძოდ, პრევერბისეული **ა, ო, ე, ი** ხმოვნების ფუძისეულ **ი, ე, უ** ხმოვანთა (ჩვეულებრივ, გვარისა და ქცევის პრეფიქსთა) მიერ დამსგავსება:

აი > ეი (ეე): ნეექცა, მოვლოდა ჰაცხადდან ღამეში, **ნეექცა**, ღეეცა, სისხლი შაადგა **ღეენყო**; ადამი ძირში წყალი და ტალახია, გიექანა, **ჩეეფლა**; წელის ზედან **გეეძრობდა** (ერდემლი); ბათუმიდან ზედთკენ წასლიხან ინსნებმა ბოში ნავი **ნეეყვანდენ**; ჩვენ თურქჩე დეეგლაპარიკავთ, ისე არ **დეეგლაპარიკებენ** (ბერძნევი); საზღვარი რომე **ჩეევილტა**, ჩემი ბიბი აქ დარჩა; ქალი–ბალანა ჩუმათ **ნეეყვანეს** აქიდან, ისე მიცეს (ზედა მარადიდი); დანიშნული ქვეები მარადიდს **ჩეეტანენ**; ესენი ჯუმეებზე **ნეეჩხუბებოდენ**; იმის მემრე **ღეენყებდენ** ხუმრობა (ხინწკანა); არიფეე საფანჯას უმუეს-ლეღია, არ'ნა **გეეარო** (შერიფეე); დედეებმა გეარენ აქა, დიდი ღელე **ღეენახენ**, თქვეს: ეჰე, ჭო, ჭოროხი! აქაა! დადგენ, აქ გააშენეს სოფელი (ნურუ ოსმანიე); აქიდან ადლიაში ყანა არ **ღეეჭირეება**, ჭკვა ნოხსანი, ახლა დეეჭირავ თუ? (ნურუ ოსმანიე); **გეედი** გაღმა (ერდემლი)...

აი > ეი; ოი > ეი: დისტანციური ასიმილაციის დროს იკარგება მაასიმილირებელი **ი**¹:

დედეებმა **გეარენ** აქა (შერიფეე); ჩვენ თურქჩე **დეეგლაპარიკავთ**, ჩვენი ლაპარიკი სხვაფურია, ქლასკურის გურჯიჯეს არ ეწყობა: მარადიდის მაჰალეები **გეეხსენო**? (ნურუ ოსმანიე); ახლა **დეეჭირავ** თუ? (ნურუ ოსმანიე); იმტე ტიკნაძეები არიან, ჰამა არ **გეეცან**; ისინი თავღია'და მოვლონ, ჰანტალონები'და ეცვან და მე'და **ჩეეცვა**? (ერდემლი);

¹ აქ ჭოროხში იგულისხმება დიდი მდინარე, დიდი წყალი და არა საკუთრივ მდინარე ჭოროხი.

ვინმე მოვა, **გედევცვი** და იქნა... შვიდი წელი ერთხელად ვიყავით, იმის უკან **გეყყართ**; ნავში'ნა დადგეო თუ წეხვიდეო... (ხება); **წევლოდაო!**; გოგო თხოვნაზე **წევლოდენ** დიდვანები, წინ ბიჭები არ **წევლოდენ** (ადლიე); ენწინ ქალე-ბი **წევლოდენ**, გადანყვეტდენ, მერე კაცები **წევლოდენ**, აჩუქვებდენ (უღიბეი)...

ამეველე ერთი ბურნაჯი, წევყვად; ძირში დასაგები, დასა-ჟდომელეები, ისინი **წამეველე**; ვუხტებოლი და რა ვიცი, როდცხა **პანაღწამეგზარდე**; ისინი თავლია'და **მოვლონ**, **პანტალონები**'და ეცვან და მე'და ჩევცვა? (ერდემლი)...

ა' ხმოვნით ბოლოვდება ზმნისწინი **გადა-**, რომელსაც უშუალოდ ეკვრის ზმნის ფუძისეული -ი', რომელიც იმსგავსებს პრევერბის უკანასკნელ ხმოვანს, შემდგომი პროცესია ნაასიმილაციარი ე'-ს მიერ ზმნისწინის პირველი ნაწილის ხმოვნის ა'-ს დამსგავსება (გადა- → გადე- → გედე-: ერთი ღამეზე საზღვარი შორს **გედედტანეს** (ზემო მარადილი); ნენემა თურქჩე ლაპარიკობდა, ჰამან გურჯიზე **გედევლოდა** (ადაფაზარი); რა ექნა, სული **გედედრჩინა**; **გედედუზა** და არ იქნებაო; ფადიმე ბიბიასთან **გედევფარდი** (ქვედა მარადილი); აქა **გედემერიენ** სხვაები (ნუსრეთიე)...

იგივე პროცესი ხდება ზმნის ფუძისეული -ი'სა და უ'ს სრული დამსგავსებისას:

მე არ **გიდიმილოთ**; ჰამიდლორი და ბიბერი **გულუურევენ**, ჰამა არ იქნება, არ იჭამა...

ორი ხმოვნის ცვლა იშვიათად გვხვდება მარტივ ზმნისწინიან ფორმებშიც:

ვიყიდავთ, ვჭამთ; ყანები მქონდენ, **შიმიძლიოდენ**, ვმარგლიდი (ნუსრეთიე)...

ვიწრო ი' ხმოვანი ნაწილობრივ იმსგავსებს ფართო ა' ხმოვანს და აქცევს მას საშუალო ე-დ. პროცესი აქ არ

მთავრდება და სრული ი' გვაძლევს ნახევარხმოვან **ე-ს:აი > ეი > ეე:**

სუფრას **დედჭირვენ**, გოგოს თარათები წინდანინ მოვლენ, დაჟდებიან მასაზე და მაშინ **მედთხოვებენ** (ზემო მარადიდი); დანიშნული ქვები მარადიდს **ჩედტანენ** (ბალაბანსირთი); სედიყამა ბავში უუნევია და **წედყვანაო**; ისე არ **დედლაპარიკებენ** (ნურუ ოსმანიე)...

ი'-ს მიერ ა-ს ნაწილობრივ დამსგავსება თითქმის ყველა დასავლურ კილოს ახასიათებს (კუბლაშვილი, 1959:224), მაგრამ მარადიდულში ხშირია ი'-ს მიერ ა-ს სრული დამსგავსების შემთხვევებიც, **აი > იი:** ჩლატი მომიტანენ, წყალში **ჩიმიცვინდა...** (ბერძნევი); ქორწილზე არ **დიმიძახვენ**, მათაც არ მოვლენ (აღლიე); იქ ჩერმულში **წიმიყვანენ** და იქ დევნახე, ჰამა შორ; მე წელინაღში ერთორჯერ ბათუმში ჩამუალ, ჰამა გარში არ **გიმიშვებენ** (ხება); ჩვენ რომ პატარა ვიყავით, ბაბამა **ჩიმიყვანდა** ჭოროხი პირზე (უღიბევი); ნატეხარაები ჰიჩ არ **გიმიგია** (მურადიე); გელინი რომ მამამისის სახლიდან გამეყვანდენდა კაცის სახში მიიყვანდენ, ბანი ეტყოდენ: თავიდან ჭკვა **გიმივდა**; პური ბორჩხაში დათესევედენ, აქ არ **დიმინახია**; ჯენნემი ქოქში ნედ-მეთქი, **გივიარევი** (ზემო მარადიდი); ვაჭამო-მეთქი და ზედან **წიმისმია**; ახლა რომ მაშინა არი და წიკვენ, მოგიტანენ, კალოზე **დიგიყრიან**, ისე განა არ იყო (ნურუ ოსმანიე)...

იშვიათია ე'-ს მიერ ა-ს ნაწილობრივ დამსგავსების შემთხვევები, **აე > იე:** ადაში ძირში წყალი და ტალახია, **გიექანა**, ჩეიფლა (აღლიე)...

თუმცა ხშირია **აე > ეე'** სრული ასიმილაციის შემთხვევები: ღამეში, წედქვა, **დეეცა**, სისხლი შაადვა დედწყო; ჩემი იმდენია, სხვა დემელია! (ნურუ ოსმანიე)..., მათში ჭარბობს ისეთი ფორმები, როცა აღნიშნულ კომპლექსში ჩართულია

პირის ნიშნები: იმ სოდ კად **დეგელაპარიკებოდა** ფადიმე ბიბიამა; ვინმემ არ **გეერევა**, ჰამა დაბანჯი კონუშმაქ დასალი იყო (მურადიე); **დემენვება** (საჭმელი – ჩამწ.) და რძალმა **ნემეკინდლება**; რავად მედსლებოდა და **დემელაპარიკებოდა** (უღიბეი)...

ოე > ეე: მაშინ მაშინის გზა განა ხომ რამ არ იყო, შიშა **მეგეტანა**; შეყვარებულად, **გამევეთხვე**, ნავეყვი და მორჩა, გათავდა; მე დედამთილს **მევენონე** (ახმედიე); ისინი **მემენონა**; ხება, ხებიდან აქ **გამევეთხვე**, ონ ალთი წლის, ათი და ექსი წლის (ხება); ისტერ **მევენონოს**, ისტერ არ **მევენონოს**, ილლე'და წესულიყავ (ხინწკანა)...

აუ > უუ: ტათლი-მათლი გავაკეთავთ, **წულებდით** წასლიხან; მოზობლეფში წეხვალ, დიმიძახვენ, ჩემი ბიბიად თვალი **უუხვიეს**, წეყვანეს (წესრეთიე); ჩალიღერში **ჩუუკიდე** და დავნვი; ალთუნი **დუუმალია**; ორი კოჭობი წითელი **წურთმია** (გულდობი); ვოტკა **ჩუუნყია** ბოთლებით წყალში; ვოტკა უსმია და სული **გუდუურჩენია** ხოჯას (ახმედიე); ჭადი ქფილ **გუდუურევენ**, გამოაცხობენ, უინჭარი ფხალში **გუდუურევენ**, ფხალი ხარჩო; მე დვენახეო, სედიყამა ბავში **უუნვია** და წეყვანაო (შერეფიე); ისე არ დეგლაპარიკებენ; ნატეხარაეები ჰიჩ არ გიმიგია, **უუცილებელია**; აქიდან ინგლისელები რომ ბათუმისკე წევდენ, სომეხები **გუუშვენ**; საჭმელი ვჭამთ, **დუუძახ**; ჩიტებ **გუუხარდებიან**, მოვლენ; ამას **გუდუუდე**, ამნებს **გუდუუდე** (მაჰმუდიე)...

ოუ > უუ: ქათმები მოვხარშავდით, მედთხოვებდენ ქათმები, **მუუყვანდით**; დღეს ამეგბასრე, ქათმებს ის **მუუზილე** (ქვემო მარადიდი); ამის ხისიმს გაღმა სახლი ქონია. ყორე **გამუუჭრია** (ხება)...

ეი > იი: რატონ მოხველი და ახლა **შიმიყვარდენ** და არ'ნა დამავინწყონ; გამჩენელმა თელი მურაზი **შიგისრუ-**

ლოს; სახში ძალი არაა თვარა, მე რამ არ **შიმიძლია** (ხინწკანა); მაშინ ამხანაგებმა გააკეთებინეს, **შიგიფერებდენ** ასე, ისეო და **შიგიყვარდებოლა** (ხინწკანა); ჩემი სოფელში ჩემი თავი არ **შიმიშვენ** ასკერმა (მაჰმუდიე)...

ოე > ეე: არ ვიცოდი და რა'ნა **მემენატროს** (გულდები); თუ როდესა ძალმა **გამეესხლიკებთან**, წადი, ეტყვიან, უკან მოდიან; მეტკინება, **მემეშვება**, მეტკინება (აღლიე)...

ნაწილობრივ იმსგავსებს: **ოი > ეი (ეე):** რახი **მედთხოვაგ**, ხილი **მედთხოვაგ**, ბაქლავა **მედთხოვაგ**, ქათამი **მედთხოვაგ**; გელინი რომ მამამისის სახლიდან **გამეყვანდენ**და კაცის სახში მიიყვანდენ, ბანი ეტყოდენ; ცივი წყალთან სუფრა გახსნა, **გამედლო** ვოტკა (ბალაბანსირთი); ტაროსები **მედშალა**; გოდორ რომ **მედიდაგ**, იმამ დაამძიმავს; რავადმედსლებოლა და დემელაჰარიკებოლა; სოკო აყიროს სხვა ჯინსია: ელატება ხეზე, ედარს, ამფერს **გამედბამს** (შერიფიე); ახლა მე ერთი რამ **მეგიყვე** (ხება)...

გვხვდება ხმოვანთა ასიმილაციის სხვა შემთხვევებიც: ასე, **ზომო**, კატა გავაგდებდით (დენიქოე); ღამეში ჩვენი კაცები ამდგარან, **მოზობლებს** უთხრენ (ბალაბანი); უმფროსი ბიჭი ბათუმში მყავს, ერთი დიდი იგზე მყავს, **მოზობლათ** (ქვემო მარადიდი); **მიორე** სოფლიდანაა ქალი (შერიფიე); **მიერემა** თოთოვრათობა მუშავობს, ესაა, სხვა... (ბერძნევი); პანაჟ ბიბერი მაქ **დარგილი** (ხება)...

რაც შეეხება ხმოვანთა პროგრესულ ასიმილაციას, მარადიდელთა მეტყველებაში არ დაგვიდასტურებია.

ბ. თანხმოვანთა ასიმილაცია. როცა მაასიმილირებელი ბგერა უშუალოდ მოსდევს ასიმილირებულს, ასიმილაცია, ჩვეულებრივ, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ნაწილობრივია. შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში ხდება მუღერთა დაყრუება. დასტურდება ყრუთა გამუღერებაც.

მულერი იცვლება ფუნქციური ან მკვეთრი ბგერით იმის მიხედვით, თუ როგორია ასიმილატორი: ფუნქციური წინ მდგომს აფუნქციურებს, მკვეთრი – ამკვეთრებს.

მულერთა გაფუნქციურების ნიმუშებია: **ბთ>ფთ**: **ვყიდულოფთ**; **ვაკეთეფთ**; ჩემი ბიჭმა გოგო **ექიმეფთან** წეიყვანა (ხინწკანა); ასე კოკოები, **დავდეფთ**, მემრე ფქვილში ამუურევთ კარგა, ცოტა ხანს დავაყენავთ და იმის მერე ასე გავშლით (გობლუქი)...

ბს>ფს: დანი, წამსლელები არიან, ყველამა მის გვარი **ექეფს**... (მაჰმუდიე); იმან იმფერი კადგამუაცხოფს (ქვემო მარადიდი); მე ცოტა არ შიმიძლია; თლათ დიდი ბიჭი ქალაქში **ცხოვროფს**; უკრიან, პიტი–პიტი... **რაცხიეფს**; ის არ შიასვამ, ვოოო, ე სახლი ზედდან **დაგამხოფს** თავზე; შვილები ყავს, შვილებმა ყველა **მუშაოფს**; ფეხები **მანუხიეფს** და ექიმთან და წევდე (ზემო მარადიდი)...

გც>ქც: ერთი ძროხა შვიდი ვინცხას შეეტოლები და დაკლიან, **მოქცემენ**, გაანანილებენ (ხება)...

გქ>ქქ: ჩვენ გავკითხავთ, ხელნაწერი გაქვა, კად ხარ, არ გაქ – **გაქქესლაავ** (ხინწკანა)...

ცბ>ცფ: ავათაც არ იყო, **უცფათ** მომიკტა, ჯამთელი, კად ბალანა იყო (ზემო მარადიდი)...

გწ>ქწ: **მოქწონდენ** აქავრობა? (ხინწკანა)...

მულერთა გამკვეთრების ნიმუშებია, **მწ>ჰწ**: **დაჰწნილი** არ ვაკეთეფ, იმდენი არაა, რომ **დაჰწნა** (დენიქოფ)...

კბ>კპ: ასე რომ **მოკპინავ**, გატყდეს'ნა (შერეფიე)...

გყ>კყ: კიდევ კად, ზექერიავ, გოგო არ **კყავს** (ზემო მარადიდი)...

წბ>წჰ: აქა საცივ **სანეჰელ** უძახიან (ეშმე ახმედიე)...

დყ>ტყ: ერთიყ ავადეველი გოგო მყავს, **ავატყოფი** ჭკვიდან; მე და დედამთილი ვართ სახში, მარა ჩემი

დედამთილი ავატყოფია, რამეს ვეღარ აკეთავს...
(მურადიე)...

დისტანციური, რეგრესული ასიმილაცია გვაქვს, სტ> შტ:
შაჭმელი მიცენ; თურქმა ალმანიას შაჭმელი მუუჭრა;
შაჭმელში კაკალი თუ არ არი, თხილი ვხმაროფთ; ყურძნის
შაჭმელი, ვაშლის შაჭმელი, სუთლი (უღიბეი); შაჭმელი
შიჭამენ, ქათამი გაანითლავ...

იშვიათია თანხმობანთა პროგრესული, ნაწილობრივი
ასიმილაცია: თოხით ამოვთხრი, შით თესლი ჩავყრით
(უღიბეი); ნახვარ გზაზე ერთი ყათირი მოკტა; ღმერთმა თუ
დღე არ მიცა... ახალგაზდა იყო, მოკტა; კაცი მალე
მომიკტა, თვარა... ახალგაზდა იყო ჯერ, არ ვიცი, არ
მახსოვს, სამოცისა იყო თუ არ იყო (მურადიე)...; ასევე:
ვინცალა>ვინცლა>ვინცხა; რაცალა>რაცლა>რაცხა: სახში
ვინცხა მოვდა, ღმერთმა რაცხა მომცა, ჩემი სახში
მომსლეღი უჭმელი ჰიჩ ვინმე არ გავგზანი (ნუსრეთიე)...

კგ>კქ: ჩიმაღ დედსწავლა, ერთი ღროს არ დაკარქავდა,
დედსწავლიდა; ჩვენი ენა დაკვარქეთ, კად არ არი; ამ
სოფელში სულ ქართულათ დევლაპარიკებდით; დაკვარ-
ქეთ ჩვენ ქართული (დენიქოდ)...

ხდ>ხტ: ჩემი ლაპარაკს მიხტებიან? (ნუსრეთიე)...

ცღ>ზღ, ძღ: ორმოზდაშვიდი ჟალონი ბაქლავა გავა-
კეთე მაშინ (ზემო მარადიდი); ოზდახუთი წელი იმაღ უგა-
მუუსლეღი იმუშავა, წელიწადში ერთი თვე დასვენება;
ორმოზდაერთში აღიდებულა ღელე, წუელია; მე ოზდაათში
დაბადებული ვარ, რამითი გამოღის? (ახმედიე); იქიღამ
მოსულან, ოცი სახლი გუუკეთებიან, გამხდარა, ოზდაათი
გამხდარა (შერიფიე)... ეს უკანასკნელი ფორმები დეზა-
ფრიკატიზაციის შედეგადაა მიღებული.

დისიმილაცია. დისიმილაციის შემთხვევები გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე ასიმილაციისა. გვხვდება როგორც თანხმოვანთა, ისე ხმოვანთა განმსგავსება.

ა. ხმოვანთა დისიმილაცია. აბსოლუტურად ერთნაირ ხმოვანთა განმსგავსება, ჩვეულებრივ, რეგრესულია და შეიძლება იყოს კონტაქტურიცა და დისტანციურიც:

აა > ეა: კალათი ხელზე დედდევ, ხეზე **ეხვალ** (ადაფაზარი); ასე პანაჲ მაქოქი აქვა, საბელი ასე **ევა-ჩევა**; გარეთ არ **გევალოთ**, რიბელები იმუშავებენ (ბალაბანსირთი)...

აა > აი: **ლაპარიკით** თავი მტკივა, ვერ **ვლაპარიკოვ** ბევრს (ქვემო მარადიდი); ჩვენ თურქჩე **დევლაპარიკავთ**, ისე არ **დევლაპარიკებენ** (ხება); ჩვენი **ლაპარიკი** სხვათურია, ქლასკურის გურჯიჯეს არ ენცობა (ხება)...; მედჭრა ჰუდუდმა, **ლაპარიკი** ადგა; **ლაპარიკით** თავი მტკივა, ვერ **ვლაპარიკოვ** ბევრს (გომლუქი)...

ეე > იე: თავრობამა **შიეკითხა**, ბადიში ჰადაა? (შერეფიე)...

ხდება ორი თანაბარი ლიაობის ხმოვანთაგან წინას დავინროება. დისიმილაცია, ჩვეულებრივ, კონტაქტურია და რეგრესული.

ოა > უა: იმ დუამ რა'ნდა ქნას, კროხმა თუ არ **გამუარჩია**; დაკრილი პური მაქვან, ახლა **გამუაცხე**, თიბილი; ზორით **გამუაგზანენ** (შერიფიე)...; აქ მალაზიები არიან და **მუაქვან** პური... შეიძლება დაიკარგოს პირისნიშნისეული ან ფუძისეული თანხმოვანიც: ზამთრის შიშა **მუაგროვებდი** (ქვემო მარადიდი); კად თაფლი **მუა** (ადლიე)...

ოე > უე: ქალებმა, **გოგუებმა** ერთხელა ისამებდენ (ბალაბანსირთი); იმან იმფერი კად **გამუაცხოფს**. მე ცოტა არ შიმძლია (ქვემო მარადიდი).

ზოგ სიტყვაში ჯერ ხდება ასიმილაცია და ასიმილაციის შემდეგ დისიმილაცია, ასეთია, **აე > ეე > იე**; ადაში ძირში წყალი და ტალახია, **გიექანა**, ჩიფლა (ბერძნული)...

ეო > (ოო) > აო: აქეთ რომ ნაკელი ვყრიდი, **შამობრუნდა** და მომხტა (ქვემო მარადიდი)...

ეო > (ოო) > იო: მემრე გერჩექ ჩამოვდა **მიორე** კვირაზე (ერდემლი)...

ეა > (აა) > ია: ყველი ამედლებდი, მანონი **შიაყენეფ**, ძი ფაფა გააკეთეფ (მაჰმუდიე); შაჭმელი **შიჭამენ**, ქათამი გაა-წითლავ; შაჭმელი **შიჭამონ** მათმა გაზუზუნებული, კად...; ერთს – მიქსი და მიერეს – მაქსი (ხება); ჩვენში ვარაჯოდა **შიშა** ვერ მოჭრი (ნურუ ოსმანიე); **შიშას** დააპობდენ ბევრი; **მაღშიაგდენ**, წედყანენ; დათვმა მეტი **შიჭამს** (ულიბეი)...

დასტურდება მარცვალთა დისიმილაციური დაკარგვის – ჰაპლოლოგიის შემთხვევა: წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ, ისიც ჭყინტათ შევჭამ და **აფერი** (<არაფერი); ეს **ნალა-პადკები** (<ნალაპარაკები) დერსი წერავს; **ფეხშეველა** (<ფეხშიშველა) ვიარე კად ხან (შერიფიე)...

ბ. თანხმოვანთა დისიმილაცია. ცნობილია, რომ „დისიმილაციის შემთხვევები ქართულში უმთავრესად **რ'** ბგერაზე მოდის“ (შანიძე, 1973: 23).

მარადიდელთა მეტყველებაში თანხმოვანთა დისიმილაცია იშვიათია და ისიც **ლ'** ბგერაზე უფრო შეიმჩნევა: **ლ-ლ > რ-ლ**: **წრეველს**, მგონი, თუთხმეტზე ქვეშ (საუბარია ლირაზე – ჩამწ.) არ იქნება (ზემო მარადიდი); ბოსტანში ყველამფერი დათესო'ნა: წვანილები, პამიდორი, **პირპილა** – წარე, ტათლი, ყველანადრი არი, აბა, ჭყინტი, სიმინდი, კარტოფილი, ყველამფერი დათესავ (ბალაბანსირთი)...

სუბსტიტუცია. დასტურდება როგორც ხმოვანთა, ისე თანხმოვანთ მონაცვლეობის შემთხვევები. ესენია:

ე>ო: **იმღონი** წმინდა არ ვიცი (ქვემო მარადიდი); **ამღონი** ანჯახ ვიცი; ასე **ბოვრი** ხალხმა აკეთეფს (ხება); იქ **ბოვრი** მაჰალეა (ბალაბანსირთი); აქ **ბოვრი** ლორი არი (ულიბეი); თურქული **ბოვრმა** არ იცოდა (ზემო მარადიდი)...

ტ>ჭ: იმ პორტმა უზამა, **ჭვირთებმა** უზამა... (შერეფეი); იარეთ, კაცო, დელიყანი კაცები ხართ, **ჭვირთი** არ წიკავ, იარებით და (ერდემლი)...

ბ>ლ: **ოჯალში** თუ გოვო შვილი არ არი, ის **ოჯალი** დავსილია (მაჰმუდიე); ჩვენ დიდვანების **პასულით** გევეთხვეთ (ახჩაგოჯა); **ჭოროლში** საზანი არი, ლოქო არი, ბუფქლი (ხება)...

მ>ბ: კად **ბზეში** ოთხი დღე, ხუთი დღე იმა'ნა უარო (ზემო მარადიდი)...

ს>ჰ: ამის დიდი დედესა საფეერო ქონდა... ახლა **ჰადმე** არ დარჩა (ზემო მარადიდი); ჩემი ბიჭი არ იამება **ჰადმე** წასლა, მე არ გევერევი (ხება)...

ვ>ბ: ესკი ვიცოდი, ჰამა **დამბინყებია** (ზემო მარადიდი); დედამთილი ჯოჭოელი იყო, **დამბინყდა** გვარი (ქვემო მარადიდი); **გაბინყდება**-და, ბევრი დრო გეძარა; აქ თერ-ზოღლებიც არიან, წაღან **დამამინყდა** (ულიბეი); ზოგმა ჭკვა შუურიეს და ლაპარაკი **დააბინყებეს**; იშტე **მაბინყდება** (ნურუ ოსმანიე)...

მ>ნ: ლამაზი წყალი მოვა იმ ვერში და **იმიტონ** (ზემო მარადიდი); **რატონ** მოხველი და ახლა შიმიყვარდენ და არ'ნა დამავინყონ (ხინკანა); **რატონ** იმნეფს შეხედე? (ულიბეი)...

პ>ბ: ტყემალიც არის და... ქლიავიც არი, **ტყუბა** ქლიავი (ზემო მარადიდი)...

ნ>ლ: ისეთი ფხალი გააკეთებდენ, რომე **სული** გეცემოდა (ზემო მარადიდი); მოვხრაკავთ თენჯერეში თერი

დალი, ჰანად მიწრე დალი, **სული** იქნას კტრებისთინო (ზეგემო მარადიდი)...

ზ>ძ: მანქანაში **ძიხართ**, ჰადმე ყეზა არ გევენენ (ხინწკანა)...

ძ>ზ: ჯილველოდ ნანადდა **იზახვიდენ**... (ზეგემო მარადიდი); **კიკნაზე** ჩვენების სოდადი, იმნებიდან ვარ, აქ დიზდაროლლი, ყარაყადი (მაჰმუდიე)...

ფ>პ: თურქეთში რამდენი ვილაეთი არი, **დაპანტილი** არიან იქა (ზეგემო მარადიდი).

მ>ვ: **წვინდა** დანით დავჭრით (ზეგემო მარადიდი)...

ვ>მ: ჩვენი რესმი გამოჩდა და ჩვენ **გველმეშაპი** გვეგონიან (ნუსრეთიე); ადრე ყველა ვაზირობდა გურჯულად, ახლა **დედმიწყეს** (ეშმე ახმედიე)....

რ>ლ: ორმოზდაშვიდი **ჟალონი** ბაქლავა გავაკეთე მაშინ (ზეგემო მარადიდი)...

ზ>ქ: ჩვენ ისე ვერ **ვიქამთ** (ბერძნევი)...

ვ>ნ: ბალი წვიმამა გახეთქა. ახლა კაკალი არაა, გახეთქა, **დაცვინდა** (ნუსრეთიე)...

ღ>გ: თლათ **გარიბანები** (ღარიბანები<ღარიბები?) დარჩონილან (ადლიე)...

ღ>თ: **ავათაც** არ იყო, **უცფათ** მომიკტა, ჯამთელი, კად ბალანა იყო (ქვეგემო მარადიდი)...

ჯ>ჟ: ნენედ **დაჟდებოდა**, იტირავდა; გელინი მოვდა და ახლა ასე **დაჟდებოდენ** ქენარზე, ბიჭიც **დეუჟდებოდა**; ენწინ ქვედა ხინწკანას **დამჟდარან**; ძირში დასაგები, **დასაჟდომელები**, ისინი წამეველე; ბაბადს ბაბად სუბად იყო, ჟანდარმა, იქიდან წამოვდა, გაავდო, აქ **დაჟდა**, არ დანონდა ჟანდარმა (ბალაბანი)...**ჯ>ჟ** მონაცვლეობა დეზაფრიკატიზაციის მოვლენადაც შეიძლება ჩაითვალოს.

სუბსტიტუციის სხვა შემთხვევებია: კიდევ რა ვიცით? **ზინჯარი/ძინჯარი, ზინჯელა, ქუნცხი, კუჭი (კოჭი)**, ჩიჩვირი ვიცი, თველი ვიცი. ბოვრი არ ვიცი, დამვიწყდა (ზემო მარადილი)...

ბავისმიერ **ო'** და **უ'** ხმოვნებს ენაცვლება კბილბავის-მიერი ვ'ინი: **უ (ო) >ვ:** ისინი გოგოდან ბაღიშია, ი ჩემი თეგზეა, ანეს და, აქ ყველა**დშინავრებია**; მე ბევრი რამე **ჭკვაში** არ მაქვ; **აქავრი** ქართველები არ არიან: ქართველი არიან, გული აქვან (ბალაბანი); ბათუმი დაჰა კადაო, **აქავრობაზე** მეტი კადაო; ნენემა ასე იტყოდა და დამჩა **ჭკვაში** (ნუსრეთიე)... ბევრი ჭანი გელინები მყავან, ჭანებთან მიცემული **გოგვები** მყავან (ულიბეი); ნადი იქნებოდა, **გოგვები** ერთხელა დადგებოდენ, ბიჭებმა შორიდან უყურავდენ (ადფაზარი)...

ხშირია სიტყვის ბოლოში მჟღერი **ბ'** თანხმოვნის დაყრუება და **ფ'**-დ ქცევა: ჭადი მოვზილავ, ტათა **გავა-ცხელეფ, ჩავდეფ, გაზი** მაქ, **დავახურეფ, გადავებრუნეფ, გადმოვებრუნეფ**, გამოცხვება და ვჭამ ცხელ-ცხელი; შენ **საქმოფ?**; რომ არ მჭირია, არც **ვიმასხოვრეფ**; იმან იმფერი **კადგამუაცხოფს** (ზედა მარადილი)... მე ცოტა არ შიმიძლია; მერე ნაჭრები მექნება, სანთელს **ამოვლეფ** წყალიდან, ფეხს **დავადგმევიეფ** ზედან; შვიდნაირ ძათს და შვიდნაირ ნაჭერს **ვხმაროფ** მაგაზე, მერე ამ ნაჭრეფს მოვჭრი, ცოტ-ცოტას შვაზე შავ ნაჭარს სახჩობელს **გუუკეთეფ**, დიდვანს დავჭრი, **ვუხროლეფ** და წითელ ძათს მუუკოჭავ. რამდენს მეტს **უხროლეფ**, მეტი კადა, მიერგოს'ნა; ალიქარის სხვას **ვლოცვილოფ**. ქვა **გავაცხელეფ**, წინ-წინ ფახირები იყო, ახლა ფახირი არ გვაქ, ალუმინის მოზდილ ქვაბ **გავაცხელეფ** კარვა, გინდა გობი იყოს, გინდა ქვაბი, ბავშვს თავზე ბადეს წამუახურავ და ნიორწყალიან დავასხამ, ქვაბი

დაკავებული მაქ და დანას ვუტაკუნეფ კრუგში და თან ვუკითხვი სამჯელ. ერთ ლოცვაზე ქვაბი ერთი იმხოა. ორჯელ შუელოცავ და მესამეზე ქვაბ ვამხოფ (ქვედა მარადილი)...

ღალ: წასლამდი საჭმელი'ნა გაჭამოთ'ნაო, შორიდან მოხველითო (ხინკანა); გელინო, როფს მოხველი, კად ფეხით მოხველი, აქევრობას შეეჩვიო, კად გელინობა ქნაო (ხება)...

მეტათების. გვხვდება როგორც მარტივი, ისე საურთიერთო, ასევე დისტანციური და კონტაქტური გადასმის შემთხვევები: ჯილველოს **ვღმარობთ**; სიტყვები არ მახსოვს, დამაბინყდა, მე ხომ არ **ვღმერობდი?** (ეშმე ახმედი); უნინ **იღმერავდენ**, ყარშიბერი **იღმერავდენ** (ხება); **მემრე** გერჩექ ჩამოვდა მიორე კვირაზე; **მემრე** ომი იქნა, რუსების საზღვარი მოიჭრა და იმის უკან ნახვარი აქ დარჩა, ნახვარი იქ დარჩა (ადლიე); **ზრუვით** მომქონდენ... [სიმინდი], გზები არ იყო; იმ გოგომა წიმიყვანა და მანავლა სიტყვა „რაფი“, მე ვიძახდი „**მატრუშკას**“ (რუს. მარშუტკა) და ასე უფრო ადვილიაო (ნუსრეთიე)...

ბგერის დაკარგვა. ბგერის დაკარგვა ხშირი მოვლენაა მარადიდელთა მეტყველებაში. ჩვეულებრივ იკარგება თანხმოვნები: **ს, მ, რ, ვ, ხ, ფ, ლ, ჰ, დ, ნ**, იშვიათად – ხმოვნებიც, ზოგჯერ კი ერთდროულად რამდენიმე ბგერა უჩინარდება.

ს' იკარგება: ა) როგორც მიცემითი ბრუნვის ნიშანი თანხმოვანფუძიან სახელებში: ჯენჯირზე **ხორც** დაკიდებდენ; ამსოფ **კაცებ** დევეკავებდით, **ასკერ** ჩაბარებდით; ყურძენს დავწურავთ, ვადულებთ, თეთრ **ხაპ** ჩავჭრით, **ლეჩერ** გავაკეთავთ (ბალაბანი)...; ბაირამზე ბევრი ხორცია, ხორცი **საჭმელებ** გავაკეთავთ: **ხორც** გადავხრაკავთ; წურ-

ვილი – **ფხალ** მოვხარჩავთ, გავწურავთ, **კაკალ**, **პილპილ**, **ქინძ** გუდუერევთ; ჰემ მან სვა, ჰემ **სალდათებ** ასვა; სალდათები **ერთმანებ** უყურვენ; **ღარჭ** დუუძახ; **ქათმებ** სიმინდი დუუყროთ; **ჩიტებ** გუუხარდებიან, მოვლენ (ნურუ ოსმანიე)...

ხშირია **ს'**-ს დაკარგვა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტში: **ძი ფაფა** გააკეთეფ; **თიხი ქოთანები** იყო; **სიმინდი ღერ** ჩალა ვიტყვით; ამ სოფელში ერთი **ღვინო დაღევა** პრობლემა არაა...; ბაირამზე ბევრი ხორცია, **ხორცისაჭმელებ** გავაკეთავთ...

იკარგება კუთვნილებითი ნაცვალსახელით გადმოცემული მსაზღვრელის -ს მიცემით ბრუნვაში: **ჩემ** სახში მომსლელი უჭმელი არ გაგბანის ამან (ნუსრეთიე); **ჩემ** ქალთან არ მომკლის (ხება)...

ს' თანხმოვნის, როგორც ბრუნვის ნიშნის ან მისი ნაწილის დაკარგვა საკმაოდ გავრცელებული მოვლენაა ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც.

ბ) იკარგება **ძ** პირის პრეფიქსის-: სალდათმა ფიშელი **მიცა**; მოზობელმა თუთხმეტი კვადრატი სახლი **მიცა** საჩუქრათ; თავრობამა არ **მიცემდა**; პურმა თავი **მიცემს**, იმა შიან პარკები **მიცემს**...; რა **ჭირს**? (ნურუ ოსმანიე)...

გ) უჩინარდება **წ** პირის ნიშანის' „არის“ ზმნაში: მოჰარვა ახლაც **არი**; ეს ჩემი შილი **არი**; ჩოქელელიც **არი**, ჩლეჩილი ფედნირიც **არი**, კურუთი აკეთავენ...; სიმინდობა **არი** ახლა (ნუსრეთიე)...

დ) **ს**-ს დაკარგვა ჩვეულებრივია **ის**, **ეს**, **იგი** ჩვენებით ნაცვალსახელებში: **ი** ჩემი თეფხედა; **ე** რიზელია, ლაზი სხვა ჯინსია; **ე** ჩემი შილია, **ე** ჩემი დიდი აბლადა (ზემო მარადიდი)...

აღნიშნულ შემთხვევაში **ს**-ს დაკარგვა ფართოდაა გავრცელებული ქართულ კილოებში.

ე) შეიძლება დაიკარგოს სიტყვის ფუძისეული ს': არ **წორდება**, მეშინია, იმსოდ დამადვა აგზე, ფეხი მომტეხა; მე ისინი არ **ვინავლე**, სხვა ქითებები **ვინავლე**; რუსმა გზანიდაკაცებს, **დევნავლა**'და რამდენი ჯარია; კაცი **სახში** ყოფნაში დედამთილ არ ეამებოდა, არ გამაგზანიდა; გოგომ **წავლობს**, ბიჭებიც ორნავედ არიან ჯერ; სახში **დევნავლეთ** გურჯიჯა, ღარჯებმა გარეთ **ინავლეს**, გურჯიჯა არ **დევნავლეს** (უღიბეი); მე გურჯი არ ვარ, ნენედ გურჯია, **მანავლა**; შევექი ოდუმი მომიტად, აგი მიმიტად... **დევნავლე** (შიფირ ქოვ)...

მ' იკარგება: თანხმოვნით დანყებული სახელების თავში: **თავრობამა** გუუგნა, ხოჯაავო; თავრობამა არ მიცემდა (ზემო მარადიდი); მაშინ **თავრობა** ვინ იყო. **თავრობაზე** მეტი სოფელს სოფლის მდიდარმა კაცებმა მიხედვიდენ (ზემო მარადიდი); **ჟავე** შედნახევდენ; **სხალი** ბევრი გვაქ: კალმოსათვი, სხალშექერად, ხეჭეჭურად...; ენიშტე, დედი, მე **ძიმე** ვარ თუ ჩემი აბლაღო? ბალდიშმა უთხრა; ჭარხალა, **წვანე** თომათისი – **ჟავეს** ვაკეთავთ; ჩხაველად ყურძენი თქვენებმა ყიდდენ, დავრგი, **ჟავე** გამოვდა; **თლათ** გარიბანები (ღარიბანები<ღარიბები?) დარჩონილან (ზემო მარადიდი); ასე პანად გოგო, არ გავათხოვ, **ჭადი** დაკრა არ იცისო, ანე უძახდა; **თლათ** დიდი ბიჭი ქალაქში ცხოვროფს; სამ **თვარეს** ვლოცულოფ, სამჯელ ერთ **თვარეში**; იქიდან აქავრი **თაშე**დარებოდენ ჩიქუნეთის მილლეფთი; მერე **ძალი** მოვა და გააკეთებს ახალეები. სახში **ძალი** არაა თვარა, მე რამ არ შიმიძლია (ქვედა მარადიდი); **კტარმაც** იქიდან ელის, [სლდეყე] მიცეს'და; ბოსტანში ყველამფერი დათე-სო'ნა: წვანილეები, პამიდორი, პირპილა – **წარე**, ტათლი (ბალაბანსირთი); **წვანე** კაბა მეცვა და თეთრი გადამახურენ თავზე (ახმედიე)...

რ' იკარგება: ა) თანხმოვანთა თავმოყრისას: უშიშრო-
ებამ მუზიკანტობა **იმიკძალეს** (ხება); „აჭარული ხაჭაპურის“
ფორმაც **პტყელძირა** ნავისგან არის აღებული (ულიბეი) ;
კაცი მალე მომიკტა, თვარა... **ახალგაზდა** იყო ჯერ, არ ვიცი,
არ მახსოვს, სამოცისა იყო თუ არ იყო; ღმერთმა თუ ღლე
არ მიცა... **ახალგაზდა** იყო, მოკტა; ის **გემიელი** იყო უმფო,
თიბილ-თიბილი; მერე **გავაპტყელბდით** (ქვემო მარა-
დიდი); ჩამი არი, წიფელა არი, **კო** არის, წყავის არი, აკასია
აქაც არი, ტყეშიც არი, მოჭარ, გიფინება (ულიბეი)....

ბ) ხმოვნებს შორის: წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ, ისიც
ჭყინტათ შევჭამ და **აათფერი**; წელს მარტოდ ბოსტანი მაქ,
ისიც ჭყინტათ შევჭამ და **აათფერი**; მაშინ დუხოვკა არ იყო და
აათფერი (ქვემო მარადიდი); ის **გემიელი** იყო უმფო, თიბილ-
თიბილი; ეს **ნალაპააკები** დერსი წერავს; წედქცა, მოვლოდა
ჰაცხაადდან ლამეში, წედქცა, დეეცა, სისხლი **შაადვა** დედწყო
(ახმედეი)...

გ) სიტყვის თავში: ბათუმურად, კაცითავად – **თველზე**
მოვა...; ერთი ქალმა ნუხ-ფეილამბერთან მოსულა და
ხებერი მომეცი მეო, **ძე** უნიკვიდა ფეილამბერს (ნუსრეთიე);
ახლა **ძე** გახდა, წინ ხობოს მივართვი, მემრედენი
მოვწველე იმტე; **ძალი** ბიჭმა შიარჩია, შუეყვარდა (გულ-
დიბი) // **რძალმა** თხილი კრეტს თურქეთში (ქვედა
მარადიდი)...

შეიძლება ერთი ბგერის გაჩენამ გამოიწვიოს მეორე
ბგერის დაკარგვა: და **უმფო** კადა შენი გამოცხობილი
(ხინწკანა)...

ვ' იკარგება: ა) ფუძეში თანხმოვანთა შორის: მე დვენა-
ხეო, სედიყამა **ბავში** უუნევია და წედყვანაო; ახლა ჩემი
ბაბუად რომე ცამეტი **ბავშით** წევდა, ერთი გზაზე მოკტა

(ზედა მარადილი); ართვინის **ზეიდან** სოფელია, მამანწინ-
დას წინ (ხება)...

ბ) **გზავნა'** ფუძეში ა' ხმოვნის შემდეგ: რუსმა **გზანილა**
კაცებს, დეენავლა'და რამდენი ჯარია; გოგო **გავგანილი**
მყავდა... იმთერი ნისლი იყო, აქედან იგზე კაცი ვერ იცნობ-
დი; ჩემი ნენემა არ **გამავგანილენ** ჰადმე ლელეებში, ფერები
იქნებაო...

გ) რიცხვით სახელებში: მე **ექსი** ბალანა მყავდა და ერთი
ამ ბარაუჩი ყაზა იქნა და მიმიკტა ერთი შვილი; ჩემი ბაბოს
ექსი შვილი ყავდა (ეშმე ახმედიე); დედედს ძმები ჩვიდმეტ-
თრამეტი წლით ადრე მოვდა (ეშმე ახმედიე)...

თანხმოვანთკომპლექსში იკარგება **ხ', ფ', ლ'**
თანხმოვნები:

იკარგება **ხ'**: დამნიფებული თუ არაა, ვერ შეჭამ,
მოგარჩობს...; ცამეტი ბავში, ორი წლიდან დანყობილი
თუთხმეტ წლამდი; წრეველს, მგონი, **თუთხმეტზე** ქვეშ
(საუბარია ლირაზე – ჩამნ.).

იკარგება**ფ'**: ჰემ მადხოში, ჰემ **ქვილი** იქნებოდა; **ვაქვევთ**
და წისქვილზე...

იკარგება**ლ'**: ჩვენ ასე, წვიმა დამანაჰენ, **სახში** წამუალთ;
იმას **სახში** რუმე გაატანდენ, მის **სახში** წედლებდა (ზემო
მარადილი)...

ჭ' იკარგება როგორც ირიბი ობიექტური პირის პრე-
ფიქსი: ხელიც თოფალი **ქონდა**, საქმე ვერ იჯებოდა; **ქონდა**
ერთი ორმოზდაათი მეტრო თოკვი; დედედ თუჯარი იყო,
მაღაზა **ქონდა**; ბალანას გონჯი ავადველობა **ქონდა**; ამას
კოკოლეთხევი **ქვია** (ზემო მარადილი)...

ღ' იკარგება **სად'** (>**ჰად**) გმნისართში: სხვა **ჰა** დიგინახავ,
დეიდავო (ქვემო მარადილი); იმლონი გურჯი **ჰა** ვიცვი, არ
მგონდება, მბინყდება, ჭოვ! (ახმედიე)... ასევე: დამაბინყენ

ყველამფერი ჩვენ **დეჯალმა** (დედჯალი//დერჯალი).
დეჯალი მუსლიმების დუშმანია (ნუსრეთიე)...

ნ' იშვიათად იკარგება და ისიც -კენ' თანდებულის
ბოლოკიდურა პოზიციამი, თუმცა შენარჩუნებულაც ხშირა-
დაა: ასე, ზომო, **სოფლებისკე** ქალი არ მიცემდენ, არ
გავათხოვდით (ზემო მარადიდი); **ზედთკე** ბოვრი ჩაი არი
(ზემო მარადიდი)... // ჩვენი უკან, დაჰა **ზედთკენ** არათ-
ოლლი იყო (მაჰმუდიე)...

ხშირია ორი ბგერის დაკარგვის შემთხვევები: არ
მიქნიაო, **მარა** (<მაგრამ) წამოვალო; რუსის ყურძენივო,
იტყვიან, **მარა** იქიდან მოსულია (მელენი აღზი); ავათაც არ
იყო, უცფათ მომიკტა, **ჯამთელი** (<ჯანმრთელი), კად ბალანა
იყო; **გვალი** (<მრგვალი) თავები რომაა ტარში, ჩავასხამ;
ნენედან მახსოვს, დანახული არ **მაქ** (<მაქვს); ახლა
იმფერი ფიქრი ჰა **მაქ**; სიცოცხლეში ერთი'ნა გადმოვდე,
ჰამა ქედფი არ **მაქ**; ძროხა გვყავს, ბახჩა **გვაქ**, სიმინდი **გვაქ**;
ახლა ი ჭკვა არ **მაქ**, დავბერდი და; ბახჩა **გვაქ**, სიმინდი
გვაქ...; დედამა რაცხაც მეტყოდენ: შენ **ეს'ნა** (<უნდა) ქნა, შენ
ეს'ნა ქნა, იმას ვიქმოდით (ნუსრეთიე)...

კად გვხვდება **კარგად** ზმნიზედისა და **კარგი** ზედსარ-
თავის მნიშვნელობით, რომელიც მთელი სამხრული
მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი: წალან **კად** იყავით,
ახლა რა იქნა, რაისთვინ წედკინდლეთ? (ნუსრეთიე); კაცზე
მეტი **კად** არ'ნა თქვაო, არ'ნა მუულობოო, არ შექჩესო.
კარი'ნა დუუტოო, დანლლიშობაქნას...; მე სიძეები **კად** მყავს
და ძალიც **კად** შემეყრება, ალლაჰა პუქერ (ნუსრეთიე)...

მარადიდულში იშვიათია **ხმოვანთა დაკარგვის**
შემთხვევები:

ა) ი' იკარგება **ვიდ** ფუძიან ზმნაში: **წევლოდაო!**; გოგო
თხოვნაზე **წევლოდენ** დიდვანები, წინ ბიჭები არ **წევლოდენ**

(ადლიე); ენწინ ქალეზი **წევლოდენ**, გადანწყვეტდენ, მერე კაცეზი **წევლოდენ**, აჩუქვებდენ (ულიბეი)...

ბ) ი'-ს დაკარგვა მოსდევს ასიმილაციას: დედეებმა **გეარენ** აქა (შერიფიე); ჩვენ თურქჩე **დევლაპარიკავთ**, ჩვენი ლაპარიკი სხვათურია, ქლასკურის გურჯიტეს არ ეწყობა: მარადიდის მაჰალეები **გევსენო?** (ნურუ ოსმანიე); ახლა **დევჭირავ** თუ? (ნურუ ოსმანიე); იშტე ტიკნაძეები არიან, ჰამა არ **გევსან**; ისინი თავლია'და მოვდონ, ჰანტალონები'და ეცვან და მე'და **ჩევცვა?** (ერდემლი); ვინმე მოვა, **გედევსვი** და იქნა... შვილი წელი ერთხელად ვიყავით, იმის უკან **გევყართ**; ნავში'ნა დადგეო თუ წეხვიდეო... (ხება)...

გ) ი' იკარგება სხვა შემთხვევაშიც, რომელიც შეიძლება გამონაკლისად ჩაითვალოს: ამის დიდი დედესა **სათექრო** ქონდა... ახლა ჰადმე არ დარჩა (ზემო მარადიდი)...

ე' იკარგება სიტყვაში – **ნახევარი**: გურჯი **ნახევარი** ვიცი, დანი (ნურუ ოსმანიე)...

ასევე განუსაზღვრელობით **რამე** ნაცვალსახელში, როცა ის უარყოფითი **არათფერი** ნაცვალსახელის მნიშვნელობითაა გამოყენებული: **რამ** არ გამიმღერა (ნუსრეთიე); შენ ჭკვა არ ქონებია, შენ **რამ** არ გინდა დანერა, შენ გიგითავებია სიცოცხლე **რამ** არ მაძლევენ რომ!; **რამ** მასკან ჯება არ მიმივდეს?; ახლა ბოსტანში ჰიჩ **რამ** არაა; ნენე-ბაბამა შენ გონჯი **რამ** ხომ არ გეტყვის; მე **რამ** არ შიმიძლია; ხაზირი ვჭამ, მეტი **რამ** არა (ზემო მარადიდი).....

უ' იკარგება ნაწილაკის მნიშვნელობით გამოყენებულ **უნდა** ზმნაში: **სანდა** წევდე, არ ვიცი (ხება); ახლა **რანდა** ქნა? (ნუსრეთიე); მიორე დანიშნული მყავს, ზამთარში მეყვანო'ნდა იშტე (ულიბეი) ...

ერთმანეთის გვერდიგვერდ გვხვდება როგორც **უნინ**, ასევე **წინ** ზმნიზება: იქიდან წამოსლა ყოფილა; სოფელი

წინ მალლა იყო, ახლა თელგან გეგესო (ნუსრეთიე)/ზათი უწინ ფხალი და ლობია იყო ბაშ დემელი (ემშე ახმელიე)...

იშვითად იკარგება: არ **მგონდება** იშტე (ულიბეი); ბელელიე ბაშქანის სახელი არ მახსოვს, **დამმინყდა** (ბალაბანი); ასე წერია **ქითბებში** (ბალაბანი)...

ბგერის გაჩენა. მარადიდულ კლარჯულში არ არის იშვითი ბგერის (ძირითადად თანხმოვნის) განვითარება:

ვ' ბგერა განვითარებულია: ა) სხვათა სიტყვის ნაწილაკის, ო-ს წინ: თავრობამა გუეგნა, **ხოჯაავო**; **კუდიანივო** ახლა აღარ ვიძახ (ულიბეი); **ნენევო**, **შენო დახარჯავო**, მე შიგინახო...; სხვა ჰა დიგინახავ, **დეიდავო** (ქვედა მარადიდი)...

ბ) ხმოვნებს შორის ან თანხმოვნის მეზობლობაში: ხებას გურჯების ლაპარიკვი და მარადიდის **ლაპარიკვი** სხვაა; კვირაზე'ნა წავსულიყავი, კვირაზე ვერ წეველი, ჩემი კაცი **მუშავობაზე** მურღულში წევდა; ჩემი კაცმა რამეს არ **მეტყვოდა დიდვანებთან**; იმღონ საქმეებში **მუშავობდა**; საქმობენ, **მუშავობენ** თეელი; ბიძამ დაჰა ბევრი **ამბეები** იციან 9ქვედა მარადიდი); გოგო თხოვნაზე წევდოდენ, წინ ბიჭები არ წევდოდენ. ენწინ ქალები წევდოდენ, გადანყვეტდენ, მერე კაცები წევდოდენ, **აჩუქებდენ**; **ყორავოსაც** გავკრავთ...; მე **ვიმუშავო**, შენ შეხედავ, შენ **იმუშავო**, მე შეეხედავ; აქიდან აღლიაში ყანა არ **დეფჭირვება**, ჭკვა ნოხსანი, ახლა დეფჭირავთუ? (ნურუ ოსმანიე); გუშინ ჩად **კრეფვაზე** მოსული იყო (ქვემო მარადიდი); ბალნების **გაჩენვამდე** თლათ ასე ვილაპარიკვებდით, ბალნები გიმიჩდენ თურქჩიზე გადავატრიალეთ (ხება)...

მ' უმეტესად ჩართულია განსაზღვრებით ნაცვალსახელში – **ყველამფერი**, გვხვდება სხვა შემთხვევებიც: მე რამე კეთება არ ვიცი, ახლა დავბერდი, ნენი, უწინ **ყველამფერი**

ვაკეთებდი. ახლა ხაზირი გოგომ მეგტანა: კადმალი, მანონი, **ყველამფერი** და ვჭამთ და ვართ; ბოსტანში **ყველამფერი** დათესონა: წვანილები, ჰამიდორი, პირპილა – წარე, ტათლი, ყველანადრი არი, აბა, ჭყინტი, სიმინდი, კარტოფილი, **ყველამფერი** დათესავ; რამ არ ვიცოდი, იმსოვ დამანავლა **ყველამფერი**; **ყველამფერი** ლამაზი მაქვან; შაჭმელი, **ყველამფერი** გაზავდებოდა (ზემო მარადიდი)...; მოვდა ნიკოლაი და **იმცხოვრა** ხალხმა. ხალხს შეღავათი მიცა (ქვედა მარადიდი); **უმფროსი** ბიჭი ბათუმში მყავს, ერთი დიდი იგზე მყავს, მოზობლათ (ქვემო მარადიდი)...

რ' -ს განვითარება იშვიათია, შეინიშნება თითო-ორო-ლა შემთხვევა სიტყვის თავში: **რეყვანი** ირანკურავს მოვა, შორ არაა ძროხა, **რეყვანის** ხმაა (ადათაზარი).

წ' ჩნდება ძირითადად ზმნებში სხული თანხმოვნის შემდეგ: ღმერთმა გახარებული **გამყოფნოს**, კად ბედი მოქცეს; ჯამიე კარიდან ლელე-ლელე ზედთ წუყყანია, იქ დუუყდუმლია, **ულაპარიკნია**, **ულაპარიკნია**, გათენებას გუუშვიან (ნუსრეთიე)...

ხმოვანთაგან ჩაერთვის **ი'**, **ო'** და **ე'**, რომელიც უფრო სრულხმოვნობით უნდა აიხსნას: ის გემიელი იყო უმფო, **თიბილ-თიბილი**...; **კიბილი** ვერ გეგვეთე და ღარჭები მეკინტლებიან (ახმელიე); ძროხის ღარჭი – **ხოხო** (ადათაზარი); სალტეში **ხოხოს** შევავდებდით გაზდომამდი, მერე დავაბმიდით (ულთბეი); ახლა იმის მამამისმა ძალიან დიდი პატივი **მეცენ**; ორი-სამი წელიწადია **ჯამიეში** ვერ მივალ (ჩიჩექტინარი); ჩვენ **რომე** სკოლაში მივედით, თურქულად არ ვიცოდით; საზღვარი **რომე** ჩეგვილტა, ჩემი ბიბი აქ დარჩა (ზემო მარადიდი)...

კონტამინაცია. კონტამინაციის ნიმუშები ცოტაა და ამათ-
გან ნაწილი კომბინირებული აფრიკატიზაციის შედეგადაა
მიღებული:

ღმ >ძ: ვთქვი, ახლა ამ ქალს რა უნდა? გაფხედავ,
გვერძე დიმიდვა (ნუსრეთიე)...;

ვა>ო: **მარტვა**დ რომ ვიქნებოდით ოდაში, იქ დემე-
ლაპარიკებოდა (ულიბეი); მე **მარტვა**დ ვარ, ისე იქნა
(გობლუქი)...

ვე>ო; ვე>უ: ჩემი ერთი ბიჭი **ქომო** ცხოვრობს (ქვემო
მარადილი); **ქომო** ბოსტანში მაკიდონი დავთესე, სიმინდი,
ლობიო, ხაპიც დარგილი მაქ (ხინკანა); **ქუმო**დ სოფელიც
გურჯია, ახლა გადარეველია, იქავრი სახელები აქ მუუტანიან
(ბალაბან სირთს გულისხმობს, ზემო მარადილის უბანს –
ჩამწ.).

როგორც საანალიზო მასალიდან გამოიკვეთა, მარა-
დილულ კლარჯულ მეტყველებაში ძირითადად გვხვდება **ღ**
და უმარცვლო **უ** სხვადასხვა პოზიციაში. **ღ** უმეტესად
სიტყვის ბოლოში ა', ე' და იშვიათად ო' ხმოვნების შემდეგ,
ასევე, ხმოვანსა და თანხმოვანს ან ხმოვნებს შორის.

უმარცვლო **უ'** მარადილულში, ისევე როგორც სხვა
სამხრულ კილოებში, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად
არის მიღებული.

ფონეტიკურ პროცესთაგან დამახასიათებელია: ასიმი-
ლაცია, დისიმილაცია, სუბსტიტუცია, მეტათეზისი, ბგერის
დაკარგვა, ბგერის განვითარება. გვხვდება ანალოგიის,
აფრიკატიზაციის, დეზაფრიკატიზაციის, სრულხმოვნობისა
და კონტამინაციის შემთხვევებიც, თუმცა ბგერის დაკარგვა
ყველაზე ხშირი მოვლენაა. ჩვეულებრივ იკარგება
თანხმოვნები: **ს, მ, რ, ვ, ხ, ფ, ლ, ჰ, დ, ნ**, იშვიათად –
ხმოვნებიც, ზოგჯერ კი ერთდროულად რამდენიმე ბგერა

უჩინარდება. ასევე ფართოდაა გავრცელებული რეგრესული მიმართულების ასიმილაცია, ძირითადად, ხმოვანთა და იშვიათია დისიმილაციის შემთხვევები.

გამოყენებული ლიტერატურა და შემოკლებები

კლარჯ. – მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, მ. ჩოხარაძე, თ. შიომვილი, შ. მამულაძე, რ. ხალვაში, ნ. მგელაძე, ზ. შაშიკაძე, ჯ. კარალიძე, კლარჯეთი, თბ.

შავშ., 2011: – მ. ფალავა, თ. შიომვილი, შ. მამულაძე, მ. ცინცაძე, მ. ჩოხარაძე, ზ. შაშიკაძე, ნუგზარ ცეცხლაძე, თ. ფუტკარაძე, მ. ბარამიძე, ჯ. კარალიძე, ვ. ჩოხარაძე, შავშეთი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, მონოგრაფია, თბ.

ფალავა, 2017: მამია ფალავა, მაჭახლეელი მუჰაჯირები, ბათუმი, 2017.

ნიჟარაძე. 1975: – ნიჟარაძე შოთა, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი, 1975.

კუბლაშვილი, 1959: – კუბლაშვილი კ., ძირითადი ფონეტიკური პროცესები ქართული ენის დასავლურ კილოებში, ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XIX, 1959.

Natela Phartenadze

Phonetic peculiarities in the Maradidi Klarjuli

Summary

In terms of phonetic processes, the following is characteristic to the speech of Maradidi Klarjuli: assimilation, dissimilation, substitution, metathesis, loss of sound, sound development. Cases of analogy, affrication, deaffrication, full-vowel and contamination are also found, although cases of sound loss, emergence and regressive assimilation of vowels predominate. As for the sound composition, α and η without syllable are confirmed. Out of morphological peculiarities we can single out:

თალიკო დავითაძე, თემურ ავალიანი
ჩიჭუალური არგო და ინტერნეტ-კომუნიკაცია
(პრობლემის შესწავლის ზოგიერთი ასპექტის შესახებ)

თანამედროვე ინტერნეტ-კომუნიკაციის ეპოქაში, რომელმაც განუზომლად გაზარდა, გაამდიდრა და გაამრავალფეროვნა საკომუნიკაციო სივრცის შესაძლებლობები, სოციალური დიალექტოლოგიის პრობლემეტიკა ერთ-ერთ უაღრესად საინტერესო და აქტუალურ სფეროდ იქცა. სულ უფრო ნათელი ხდება, თუ საკვლევად რაოდენ ამოუწურავია ეს მიმართულება, რომელშიც სოციალური დიალექტები ჯერ კიდევ არც კი არის ერთმანეთისგან მკაფიოდ გამიჯნული (ლომთაძე, 2010: 10). ამა თუ იმ კონკრეტული მასალის ანალიზი სულ უფრო მეტ პასუხგაუცემელ კითხვას და კვლევის ახალ პერსპექტივას აჩენს. სწორედ ამან განაპირობა ჩვენი ინტერესი აღნიშნული სფეროსადმი. კერძოდ, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ინტერნეტ-სივრცეში ფართოდ დამკვიდრებული სოციოლექტის ერთ-ერთმა ნაირსახეობამ – არგომ, კონკრეტულად – ე.წ. რიტუალურმა არგომ, რომელიც ჯერ კიდევ ნათლად გააზრებულიც კი არ არის. უფრო მეტიც, როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ, თვით „არგოც კი არაა ლინგვისტიკაში კარგად შესწავლილი, მიუხედავად იმისა, რომ სორბონის უნივერსიტეტში არსებობს არგოტოლოგიის ლაბორატორია“ (ჯაბი, 2002: 71).

ჩვენი აზრით, სწორედ არგოს ამ ნაირსახეობას უნდა მიეკუთვნოს ე.წ. „სასიკვდილო ინტერნეტთამაშების“ მოყვარულთა, უფრო ზუსტად, ამ თამაშებში ჩათრეულთა გასაი-

დემლოებული სოციალური ჯგუფების მეტყველება. კონკრეტულად, წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით წარმოვაჩინოთ რიტუალური არგო, როგორც სოციოლინგვისტური ცნება, მისი სტატუსი და ზემოთაღნიშნულ კონკრეტულ სივრცეში ფუნქციონირების ზოგიერთი თავისებურება.

ქართულ ენათმეცნიერებაში ტერმინს „**რიტუალური არგო**“ ვხვდებით ბ. ჯორბენაძესთან, რომელიც წერს: „უარგონისა და არგოს მრავალი ნაირსახეობა არსებობს. ცნობილია, მაგალითად, რიტუალური არგო. ე. სეპირი ასახელებს ამის ერთ ნიმუშს: ესკიმოსი ექიმბაშები იყენებენ განსაკუთრებულ ლექსიკას, სავსებით გაუგებარს იმათთვის, ვინც მათი ამქრის წევრი არ არის“ (ჯორბენაძე, 1989: 50) მკვლევარი ამ ტერმინს განმარტავს როგორც „**მაგიურ რიტუალებთან დაკავშირებულ არგოს**“ და ხაზს უსვამს, რომ ის მსოფლიოს მრავალ ენაშია დაფიქსირებული (ჯორბენაძე, 1989: იქვე). მკვლევარი ახდენს არგოს ნაირსახეობათა კლასიფიკაციას, რომელშიც ხუთიდან სამ სახეს ქართული ენის მასალის მაგალითზე გამოყოფს. ესენია:

1. **ქერუმების ენა**, რომელიც იქმნებოდა სულებთან სალაპარაკოდ;

2. **ხატის ანუ ჯვართენა** – გვხვდება ხევსურეთში, სადაც ამ ენაზე *ჯიხვის თავ-რქის გამოყოლება* ნიშნავს სიკვდილიანობას, მტრის თავდასხმას; *ოქროს საცრის თვალზე დაფარება* – დაბრმავებას; *მზექალის მიერ ქერ-ოქოთ გადმოფანტვა* – გვალვას; ხარს *ბულაური ჰქვია*; მამაკაცს – *ოქროს ბურთვი*; ქალს – *ბიჟიონი*; ღამეს – *ბნელი*; მზეს – *მზექალი*; მოხუც კაცს – *ბერხუნდი და სხვა* (ბ. ფოჩხუა, თ. თჩიაური).

3. **შელოცვის ფორმულები** – „*მე ვარ ბედი ბედნიერი, ტურფა, სახე მშვენიერი, ამოვალ ვერცხლივითა, დავჯდები ცეცხლივითა. რა არი შენი წამალი? წყლის შვილი* (=ბაყა-

ცი), *ზღვისა ქათმისა შვილი (=წინილა)*. *დაშაქრული დაადოს*“ (*შელოცვა ბედნიერისა; პ. უმიკაშვილი*) (ამის შესახებ იხ.: ჯორბენაძე, 1989: 50-51).

4. „**ქაჯური ენა**“, სადაც სიტყვები გადასხვაფერებულია ყოველ მარცვალზე რაიმე ნაწილაკის დართვით: *მონავინადან ან მონდერვინდერდა – (მოვიდა)*;

5. **მონადირეთა ტაბუირებული მეტყველება** („**ტყის ენა**“) – რიტუალურ არგოს ამ ნაირსახეობაზე საუბრობს თ. გითოლენდია, რომლიც წერს, რომ ჩვეულებრივ აფხაზურ მეტყველებაში თოვს *ა-შაქ* ეწოდება, ხოლო მონადირეთა ტაბუირებულ მეტყველებაში *ა-შაფ* (გითოლენდია, 2014: 51). ბ. ჯორბენაძის, ზ. კვიციანი, ა. ჭინჭარაულის და სხვათა კვალდაკვალ, მკვლევარი ქართული რიტუალური არგოს ერთ-ერთ ნაირსახეობად თვლის ჯვართენას, რომელსაც ასე განმარტავს: „ჯვართენას ეძახიან ორასიოდე სიტყვა-შესიტყვებას, რომელთაც ხატის მსახურნი და ქადაგ-მკითხავნი იყენებდნენ რიტუალების შესრულებისას“ (ჭინჭარაული, 2000: 151); რიტუალური არგოსადმი მათი მიკუთვნება ხდება შედეგი ნიშნების საფუძველზე:

1. **ჯვრის ზებუნებრიობის ხაზგასმა**. ამ „ენის“ შექმნა საჭირო იქნებოდა ჩვეულებრივ მოკვდავთა სასაუბრო ენისაგან ღვთისშვილთა „ენის“ განსხვავების მიზნით.

2. **ტექსტისთვის საკრალურობის მინიჭება**: ეს არის „სპეციალური“ ენა და ქადაგისაგან მოითხოვს სპეციალური ტერმინოლოგიის აუცილებელ ცოდნას.... ეს ლექსიკა ყოველდღიური ურთიერთობის დროს ჯვართენაში გამოყენებული მნიშვნელობით არ იხმარება (გითოლენდია, 214: 51-52).

3. **კავშირი მაგიურ რიტუალებთან**. ასე, მაგალითად, ქურუმები საგანგებო ენას ქმნიდნენ სულებთან სალაპარაკოდ. ან კიდევ – ხევსურეთში სანადირო ადგილთან მი-

სვლისას კლდის პირველ შესასვლელში მონადირე სანთელს ანთებდა, საკმეველს აკმევედა, ილოცებდა და ხმელგანატეხს შეჭამდა (სიხარულიძე, 2006: 104).

4. სწრაფვა საზოგადოების დანარჩენი ნაწილისაგან მისი **გასაიდუმლოებისკენ** (რის გამოც არგოს კრიპტოლექტს, ანუ „საიდუმლო ლექტს“ უწოდებენ: „პროფესიული საიდუმლოების გაცემა ხშირად გაკოტრებას ნიშნავდა. ამ საიდუმლოს დაცვა შესაბამისი არგოს გამომუშავებას საჭიროებდა, რომელიც მას ამქრის წევრისათვის გასაგებს, სხვებისათვის გაუგებარს ხლიდა“ (ჯორბენაძე, 1989: 50-51). მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ჯვართენაში ეს ნიშანი მკაფიოდ არ არის გამოკვეთილი, რაც არგოსადმი მის მიკუთვნებას ართულებს. ასე მაგალითად, ზ. კიკნაძის აზრით, არ იქნება სწორი, თუ ჯვართენას საიდუმლო ენად მივიჩნევთ, რადგან ის ფაქტობრივად ყველასთვის მისაწვდომია, გასაგებია და, მაშასადამე, არაგისთვის არის საიდუმლო. ამიტომ ჯვართენის ბუნდოვანება შეიძლება ჩაითვალოს მისი „საიდუმლო სტატუსის“ ბუნდოვან სახედ (კიკნაძე, 1997: 148);

5. რიტუალური არგოსთვის დამახასიათებელია სოციუმის განსაზღვრული მოცულობაც, მაგ: მონადირეთა ენა ოჯახური არგოს ნიმუშია, ჯვართენა თემისთვისაა დამახასიათებელი და ა.შ.

ჩვენი აზრით, ჩამოთვლილ მოთხოვნებს სრულად აკმაყოფილებს და შესაბამისად **რიტუალური არგოს კიდევ ერთ ნაირსახეობად უნდა ჩაითვალოს ინტერნეტსივრცეში მოქმედი დახურული და გასაიდუმლოებული ჯგუფების „ენებიც“**, რაც ჯერ-ჯერობით საერთოდ შეუსწავლელია. ეს ჯგუფები სხვადასხვა ნიშნით იქმნება. მათ შორისაა ე.წ. „სასიკვდილო ინტერნეტთამაშებში“ ჩათრეულ მოზარდთა ჯგუფები, მაგ.: „**ლურჯი ვეშაპი**“, „**მომო**“ და სხვები.

ლურჯი ვეშაპის (რუს. Синий кит) შესახებ, რომელიც მთლიანად სოციალური ქსელის ფენომენია, ჯერჯერობით ძალიან მწირი ცნობებია: თამაში შექმნილია 2013 წელს ერთ-ერთი უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის სპეციალბიდან გარიცხული ვინმე ფილიპ ბუდევიჩის (ფსევდონიმი ფილიპ „ლისი“) მიერ. როგორც თვითონ ამტკიცებს, მისი მიზანი იყო „საზოგადოების განმენდა“ იმ ადამიანებისაგან, რომლებსაც, მისი აზრით, არანაირი ღირებულება არ გააჩნიათ. ის 2016 წლის 15 ნოემბერს დააკავებს.. თამაში არსებობს რამდენიმე ქვეყანაში. პირველად გამოჩნდა რუსეთში 2013 წელს.

ტერმინი „**ლურჯი ვეშაპი**“ მომდინარეობს ნაპირზე გამოჩენილი ვეშაპების ფენომენისაგან, ვეშაპი კი **თვითმკვლელობის სიმბოლოდაა** მიჩნეული. თამაში დაფუძნებულია მონაწილეებსა და კურატორებს შორის **დახურულ სოციალურ სივრცეში ვერბალურ ურთიერთობაზე**. იგი შეიცავს **დავალებების სერიას**, რომლებსაც კურატორები იძლევიან. ზოგიერთი დავალება მოთამაშის თვითდაზიანებამდე მიყვანასაც მოითხოვს. **უკანასკნელი დავალებაა თვითმკვლელობის განხორციელება**. დავალებების სერია, რომელთა შესრულებაც 50 დღეში უნდა დასრულდეს თვითმკვლელობით, მოიცავს დილის 4:20 საათზე გაღვიძებას, სხვადასხვა ტიპის დავალებების შესრულებას. თამაშის მონაწილეები ვალდებული არიან პარალელურად უსმინონ მუსიკასა და უყურონ ვიდეოს, რომლებსაც მათ კურატორები უგზავნიან. მოთამაშეს **მკაცრად ეკრძალება თამაშთან დაკავშირებული ნებისმიერი დეტალის გასაჯაროება**, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ემუქრებიან ახლობლების დახოცვით. თამაშთან დაკავშირებული თვითმკვლელობის პირველი შემთხვევა მოხდა 2015 წლის

მიწურულს რუსეთში და თანდათან გავრცელდა პოსტსაბ-
ჭაურ ქვეყნებში.

ვემაპისა და ლურჯი ფერის სიმბოლიკას ბიბლიური
ისტორია აქვს – ჯერ-ერთი, ვემაპი განასახიერებს **ბიბლიურ
ვემაპს**, რომელმაც იონა გადაყლაპა, **ლურჯი ფერი კი –
სასონარკვეთილების სიმბოლოა**. მეორეც, როგორც
მკვლევრები აღნიშნავენ, უკვე რამდენიმე ათწლეულია
ლურჯი ვემაპები ათეულობით, ხან ცალკე და ხან –
კოლექტიურად, ოკეანიდან ნაპირზე, ხმელეთზე ხტებიან
და თვითმკვლევლობით ასრულებენ სიცოცხლეს. ფენომენი
აქამდე აუხსნელია მეცნიერების მიერ.

ჩვენი კვლევის საგანი, ცხადია, არის არა საკუთრივ
თამაში, როგორც ასეთი, არამედ თამაში, როგორც
ვერბალური ზემოქმედების პროცესი და მისი ე.წ. ენა,
როგორც არგო. დახურულ სოციუმში, რომელიც თამაშის
მონაწილეთა და მენტორთა სახითაა წარმოდგენილი, მისი
უმთავრესი დანიშნულებაა არა იმდენად წმინდა საკომუ-
ნიკაციო ფუნქციის შესრულება, არამედ მონაწილეთა
შეკვრა, ერთ დახურულ ჯგუფში გაერთიანება და სხვა
სოციალური ჯგუფისგან განსხვავება. შესაბამისად, ჩვენი
მიზანია, შეძლებისდაგვარად გამოვკვეთოთ ის ნიშნები,
რომელთა საფუძველზეც აღნიშნული „გასაიდუმლოებული
ჯგუფების“ ენას ვთვლით არგოს ნაირსახეობად (რიტუ-
ალურ არგოდ). სიღრმისეული ანალიზის გარეშეც კი
აშკარაა, რომ ეს ნიშნები მსგავსი თამაშების ენას მრავლად
აქვთ. ესენია:

1. ეს არის არა უბრალოდ დახურული, არამედ მკაც-
რად **გასაიდუმლოებული ჯგუფის** ენა. მასთან დაკავ-
შირებული ნებისმიერი დეტალის გასაჯაროების შემთხვე-
ვაში მოთამაშეს ემუქრება უმკაცრესი სასჯელი;

2. აღნიშნული ენის უმთავრესი ფუნქციაა **მაქსიმალური ზემოქმედების მოხდენა**. ამიტომ ის დაკავშირებულია **სიმბოლოებთან** (ლურჯი – სასონარკვეთილების სიმბოლო, მათ შორის ბიბლიურ სიმბოლოებთან (ბიბლიური ვეშაპი – რომელმაც იონა გადაყლაპა), **მუქარასთან**, **შანტაჟთან**, **არავერბალურ საშუალებებთან** (მაგ. მუსიკა) და სხვა უამრავ ხერხთან. ამკარაა, რომ ყოველივე ეს კეთდება ტექსტისთვის რაც შეიძლება მეტი **საკრალურობის მინიჭების მიზნით**;

3. თამაშის პროცესი ემსგავსება **ერთ დიდ რიტუალს**, რომელიც თავის მხრივ სხვა უამრავ რიტუალს მოიცავს. მაგალითად, თითოეული დავალების შესრულების შემდეგ მოთამაშე ვალდებულია დამამტკიცებელ საბუთად ატვირთოს ფოტოსურათი ან ვიდეო. მეტიც, ზოგჯერ ითხოვენ, უშუალოდ თვითდაზიანების პროცესის ვიდეოზე გადაღებასაც კი. თამაშის ბოლო ეტაპზე ითხოვენ მაჭაბე ლურჯი ვეშაპის გამოსახულების ამოტვიფვრას და სხვ.

ერთი სიტყვით, ინტერნეტსივრცეში გავრცელებული რიტუალური არგოს ფენომენის კვლევა ჯერ კიდევ მხოლოდ საწყის ეტაპზეა და ჩვენ მიერ ის საკითხის დასმის ფარგლებშია განხილული. მისი სიღრმისეული ანალიზი ჩვენი მომავალი კვლევების მიზანია, რომლის შედეგებსაც შემდგომ პუბლიკაციებში ავსახავთ.

გამოყენებული ლიტერატურა

გითოლენდია თ. „პოლისემია და ომონიმია ქართულში აფხაზური პარალელებით“. თბ., 2014.

კიკნაძე ზ. „ჯუართენის“ შესწავლისათვის. „ქართველური მემკვიდრეობა“. ტ. 1. ქუთაისი, 1996;

ლომთაძე თ. თანამედროვე ქართული სოციოლექტები. თბ., 2010.

სიხარულიძე ე. კავკასიური მითოლოგია, თბ., 2006.

ჯამი ქ. „თანამედროვე ფრანგული სასკოლო არგო და მისი სტილისტურ-საკომუნიკაციო ფუნქციები“. ენა, თარგმანი, ლიტერატურა. სამეცნიერო შრომათა კრებული. VIII. თბ., „ენა და კულტურა“ 2002.

ჯორბენაძე ბ. „ქართული დიალექტოლოგია“. ტ 1, თბ. 1989.

ჭინჭარაული ა., „ჯვართ ენის“ ზოგი ტერმინის წარმომავლობისა და მნიშვნელობისათვის“. თბ., 2000.

ინტერნეტრესურსები:

ლურჯი ვეშაპი (თამაში) // [https://ka.wikipedia.org/wiki/ლურჯი_ვეშაპი_\(თამაში\)](https://ka.wikipedia.org/wiki/ლურჯი_ვეშაპი_(თამაში))

"მომო" – ახალი სახიფათო ინტერნეტ თამაში მოზარდებისთვის თუ მითი? // <http://www.tabula.ge/ge/story/137957-momo-axali-saxifato-internet-tamashi-mozardebistvis-tu-miti>

Temur Avaliani, Taliko Davitadze

Ritual Argo and the Internet Space (On some aspects of studying the problem)

Summary

This paper makes assumptions that one of the varieties of sociolect that is ritual argo shall also include the lects of the secret social groups involved in the so called ‘deadly Internet games’ recently spreading in the Internet. The authors consider the following arguments to support this assumption:

1. This ‘language’ is a strictly secretive rather than just closed one. Disclosure of any details related to it is followed by severe punishment for the player.

2. The main function of the ‘language’ in question is to produce the maximum impact. Therefore, it is associated with symbols (blue as a symbol of despair), including biblical symbols (biblical whale), threats, blackmail, non-verbal means of communication, etc.

3. The process of the game is like one big ritual, which on its own, includes numerous other rituals.

The paper raises the issue of the further in-depth research into the problem.

**ლევან ხალვაში, სოფიკო წულუკიძე
რატომ არ მიიჩნეოდნენ ძველი ბერძნები გრამატიკას
ნამდვილ მცნეიერებად?**

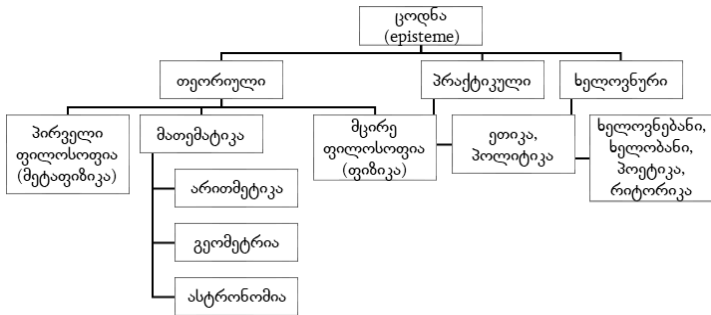
ანტიკურ ფილოსოფიაში მეცნიერებათა გარკვეული პრინციპით დახასიათებას პირველად ვხვდებით პლატონთან და უფრო გამოკვეთილი სახით არისტოტელესთან. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ორივე ფილოსოფოსი სინამდვილეში გვთავაზობს ცოდნის (episteme) სახეთა კლასიფიკაციას და ორივესთან ნაგულისხმევი მეცნიერებათა კლასიფიკაცია იერარქიულია, რადგან უკავშირდება სამყაროს გაგებას. „ტიმეოსში“ პლატონი წერს: „მან (შემოქმედმა-ს.წ) გონიერება ჩაუნერგა სულს, სული კი ჩაუდგას ხეულს და ამნაირად აავო სამყარო“ (პლატონი, 1994: 290). მეცნიერებანი, რომლებიც სწავლობენ სამყაროს სულიერ არსს და ამიტომ წარმოადგენენ აბსტრაქტულ ცოდნას, უფრო ღირებულია, ვიდრე მეცნიერებანი, რომლებიც ეფუძნებიან გრძნობიერ აღქმას და სწავლობენ სამყაროს ფიზიკურ ნაწილს.

„სახელმწიფოს“ მე-7 წიგნში პლატონი ასახელებს ცოდნის საფუძვლებს (დარგებს), რომლებიც უყალიბებენ ადამიანს ფილოსოფიურ აზროვნებას-ჭეშმარიტების დადგენის აუცილებელ წინაპირობას; მათ შორის ოთხი დარგი: არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია, მუსიკა მათემატიკურია, ხოლო ერთი-მეცნიერება აზროვნების კანონების შესახებ (დიალექტიკა) – ფილოსოფიური. „არითმეტიკის, გეომეტრიისა და სხვა მეცნიერებათა ცოდნა წინ უნდა უსწრებდეს დიალექტიკის შესწავლას“ (პლატონი, 2003:

280). გამოყოფილ ხუთ დარგს პლატონი განიხილავს, როგორც სხვადასხვა ხარისხის „წმიდა მეცნიერებას“ (ცოდნას, რომელიც არ ეხება ფიზიკურს): არითმეტიკა „დიდი ძალით მიაქცევს სულს უზენაესი სამყაროს მიმართ“, რადგან „აიძულებს (მას-ლ.ხ.) თავისთავად რიცხვებზე იმსჯელოს...“ (პლატონი, 2003: 266); გეომეტრიის მიზანია შეიმეცნოს მარადიული მათემატიკური ფორმები და არა ის, „რაც იბადება და კვდება“ (პლატონი, 2003: 268); ასტრონომია სწავლობს ციური სხეულების მათემატიკურ მიმართებებს და ამიტომ „აიძულებს სულს მალლა მიმართოს მზერა და მიწიდან ზეცისკენ მიუძღვის მას“ (პლატონი, 2003:271); მუსიკოსები კი „ზუსტად ისე იქცევიან, როგორც ასტრონომები, რაკილა რიცხვებს ეძებენ სმენით აღქმულ თანხმიერებაში“ (პლატონი, 2003: 274); და ბოლოს, „დიალექტიკა აგვირგვინებს მთელ ცოდნას და არ არსებობს ხელოვნება, რომელიც შეიძლებოდა მასზე მალლა დაგვეყენებინა“ (პლატონი, 2003: 273). დიალოგში „სოფისტი“ პლატონი განმარტავს გრამატიკას, როგორც „ასონიშანთა უთიერთშეწყობის ხელოვნებას“ (Платон, 1970: 375) და, ბუნებრივია, არ მიიჩნევს მას ჭეშმარიტებისკენ მიმავალ საფეხურად. პლატონისაგან განსხვავებით, რომელიც განიხილავს მხოლოდ მეცნიერულ ცოდნას, არისტოტელე ითვალისწინებს იმას, რომ მეცნიერულის გარდა ცოდნა შეიძლება იყოს პრაქტიკული და ხელოვნური, ამიტომ „მეტაფიზიკასა“ და „ნიკომახეს ეთიკაში“ წარმოდგენილი ცოდნათა კლასიფიკაცია სცილდება მეცნიერების ფარგლებს. ამასთან, პლატონის კლასიფიკაციის მსგავსად იგი იერარქიულია.

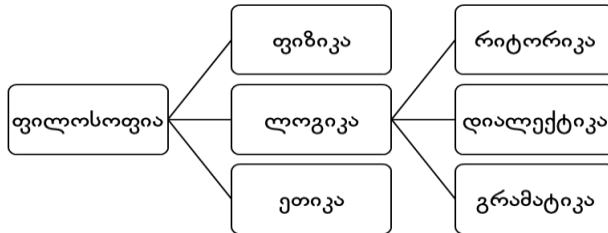
არისტოტელეს თანახმად, გონებრივი მოღვაწეობა (bios theoretike) სიცოცხლის უმაღლესი ფორმაა. ამიტომ ყოვე-

ლი ცოდნა იმდენად არის ღირებული რამდენადაც დაშორებულია პრაქტიკას ანუ არის ჭვრეტითი, წმინდა. განყენების ხარისხით თეორიული ცოდნა სამია: „პირველი ფილოსოფია“ შემდგომში მეტაფიზიკად წოდებული არის „ღვთაბრივი მოძღვრება“ პირველსაწყისებისა და პირველმიზგზების შესახებ. მათემატიკურ მეცნიერებათა შორის არითმეტიკა აღემატება გეომეტრიას და ასტრონომიას, რადგან სწავლობს რიცხვებს, რომელთაც არაფერი შეესაბამება ფიზიკურ სივრცეში.“მეორე ფილოსოფია“-ფიზიკა შეიმეცნებს ბუნებას, მაგრამ მანაც არის ჭვრეტითი, რადგან ფიზიკური საგნების შესწავლა საჭიროებს მათ დაკავშირებას პირველსაწყისებთან და პირველ მიზგზებთან (Аристотель, 1981: 61).

ამრიგად, თეორიული ცოდნა ეფუძნება მარადიულ არსებს და ამიტომ ექვემდებარება დამტკიცებას (Аристотель, 1981: 178). ის, რაც შესაძლებელია, მაგრამ არ არის აუცილებელი, მიეკუთვნება პრაქტიკულ ცოდნას ან ხელოვნებას (შემოქმედებას). არისტოტელეს კლასიფიკაცია მნიშვნელოვანია იმიტომ, რომ ავტორმა გაავლო მეტაფიზიკური ზღვარი ნამდვილ და სხვა ცოდნას შორის, გამოყო ნამდვილი ცოდნის დარგები: ფილოსოფია, არითმეტიკა,

გეომეტრია, ასტრონომია, ფიზიკა. ალბათ, ამიტომ დიონისეს გრამატიკაში ვკითხულობთ: „გრამატიკა არის პრაქტიკული ცოდნა (ემპირია) ძირითადად იმის შესახებ, რაც ნათქვამია პოეტებთან და პროზაიკოსებთან“ (Ист. линг. учений, 1980: 216). სტოელებთან, რომელთა თანახმად, ფილოსოფიური ცოდნა იყოფა სამ დარგად: ფიზიკა, ლოგიკა, ეთიკა. ლოგიკა სწავლობს ლოგოსს-მეტყველებას, რომელიც გამოხატავს აზრს და იყოფა ქვედარგებად: რიტორიკად, რომელიც წარმოადგენს მოძღვრებას მეტყველების გამოყენების შესახებ; დიალექტიკად, რომელიც არის ცოდნა მეტყველების შინაარსის (აზრების) შესახებ, და გრამატიკად, რომელიც წარმოადგენს ცოდნას მეტყველების ბგერითი მხარის შესახებ (Диоген, 1998: 280).

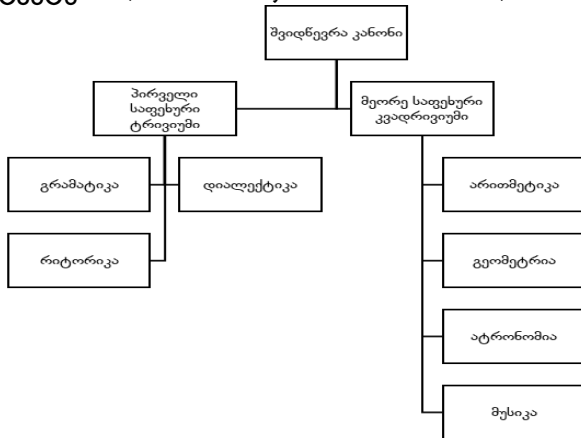

სტოელების მიხედვით გრამატიკა, როგორც ლოგიკისა და, უფრო ფართოდ, ფილოსოფიის ნაწილი, არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ მეცნიერულ ცოდნას. მეცნიერული შეიძლება იყოს ლოგიკური ან ფილოსოფიური გრამატიკა.

ძველ რომში გრამატიკის აღიარება მოხდება არა ლოგიკის, რიტორიკის წყალობით. 146 წ. ჩ.-მდე რომაელებმა დაიპყრეს საბერძნეთი და აღმოაჩინეს თავისთვის ბერძნული კულტურა. დაიწყო ელინიზმის განვითარების მეორე, რომაული, პერიოდი, რომელიც გავრძელდება რომის იმპერიის დაშლამდე. რომაელებმა გადაიღეს ბერძნული

ლიტერატურა, ხელოვნება, ფილოსოფია, მაგრამ გამარჯვებულ იმპერიას ხელი არ აუღია საკუთარ ღირებულებებზეც. „ორ ხელოვნებას შეუძლია აიყვანოს ადამიანი აღიარების ყველაზე მაღალ საფეხურზე: ერთია მხედართსარდლის ხელოვნება, სხვა-- კარგი ორატორობა“ (Кузнецова, 1976: 3). ციცერონის ეს სიტყვები გამოხატავენ რომაელების ინტერესთა პრიორიტეტს. ბერძნებისაგან განსხვავებით რომაელებისთვის მთავარ ღირებულებას წარმოადგენდა გამარჯვება. სიბრძნეს უნდა მოეტანა გამარჯვება, ამიტომ „მათ ფილოსოფიას არაიშვიათად განსაძღვრავენ, და არც უსაფუძვლოდ, როგორც ანტიკური ფილოსოფიის აღსასრულს, მის თანდათან დაშლასა და დეგრადაციას“ (Богомолов, 1985: 243). ფილოსოფიის ნაწილებიდან (ფიზიკა, ეთიკა, ლოგიკა) ორატორისთვის საჭიროების მიხედვით ციცერონი გამოყოფდა ორს-ეთიკასა და ლოგიკას. ლოგიკურად გამართული მეტყველება ნათელს ჰფენს საქმეს, ხოლო ეთიკის ცოდნით ორატორს შეუძლია გამოიწვიოს საჭირო რეაქცია მსმენელში (Кузнецова, 1985: 99). თუ ციცერონთან აზროვნების ხელოვნება განსაზღვრავს მეტყველების ხელოვნებას, განთქმულმა რიტორმა მარკ ფაბიუს კვინტილიანმა მეტყველების ხელოვნება (რიტორიკა) გაათანაბრა აზროვნების ხელოვნებასთან (ლოგიკასთან) და ამიტომ დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა გრამატიკასაც. იგი ურჩევს ორატორს შეისწავლოს გრამატიკის ყველა ნაწილი-ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი, ხოლო გეომეტრიას და მუსიკას განიხილავს დამხმარე საშუალებად (Кузнецова, 1976: 196). კვინტილიანთან რიტორიკული ცოდნა განსაზღვრავს განათლების პროცესს. ნაშრომში “Institutio oratoria“ (ორატორის განათლება) იგი გამოყოფს მჭევრმეტყველების სამ საფეხურს: მათგან პირველი ორი

გრამატიკულია – ars recte loognendi (შეთანხმებული, მთლიანი მეტყველების ხელოვნება), ხოლო მესამე – scientia bene disendi (კარგი მეტყველების ხელოვნება) – რიტორიკული (Кузнецова, 1976: 193). ამრიგად, რიტორიკის საფუძველს შეადგენს გრამატიკა და არა ფილოსოფია. აღნიშნული ეთანხმება მარკუს ვარონის გადანყვეტილებას ენციკლოპედიურ ნაშრომში „მეცნიერებანი“ დაეთმო პირველი ტომი გრამატიკისათვის, დანარჩენ რვა ტომში წარმოდგენილი არის დიალექტიკა, რიტორიკა, გეომეტრია, არითმეტიკა, ასტრონომია, მუსიკა, მედიცინა, არქიტექტურა (Ист. линг. учений, 1980: 236).

საბერძნეთისაგან განსხვავებით, რომში სწავლულებს შეეძლოთ მიეცათ გრამატიკისათვის შემდეგი შეფასებები: „გრამატიკა მეცნიერებათა შესანიშნავი საფუძველია, მჭევრმეტყველების სახელოვანი დედა“, – ვასიოდორე; „გრამატიკა მარჩენალია ყველა ხელოვნების“, – ენოდი (Уколова, 1987: 44), მაგრამ ბოეციუსისთვის, რომელმაც მიზნად დაისახა ეთარგმნა ბერძულიდან ლათინურად პლატონისა და არისტოტელეს ნაშრომები, „მარჩენალი“ ისევ ფილოსოფია იყო (Боэций, 1990: 193). ამ რომაელმა ფილო-

სოფოსმა საბოლოო სახე მისცა პლატონისა და არისტოტელეს იდეას ცოდნის შვიდი ძირითადი დარგის შესახებ, რომელიც გვიან ანტიკურ პერიოდში დაედო საფუძვლად განათლების „შვიდწევრა კანონს“. გრამატიკა დიალექტიკასთან და რიტორიკასთან ერთად შეადგენდა ამ საგანმანათლებლო პროგრამის პირველ საფეხურს – „ტრივიუმს“, ხოლო მეორე საფეხურს – „კვადრივიუმს“ წარმოადგენდნენ მათემატიკური დისციპლინები: არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია, მუსიკა.

შვიდწევრა კანონს უნდა ჩამოეყალიბებინა ადამიანში ფილოსოფიური აზროვნება.

გამოყენებული ლიტერატურა

პლატონი, ტიმეოსი, „ირმისა“, თბ., 1994

პლატონი, სახელმწიფო, „ნეკერი“, თბ., 2003

Аристотель, Соч.в 4т., т.3, Мысль, М., 1981

Богомолов А.С., Античная философия, МГУ, М., 1985

Боэций, Утешение философией, Наука, М. 1990

Диоген Лаэртский О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов, Мысль, М., 1976

История лингвистических учений, Наука, Л., 1980

Кузнецова Т.М., Стрельникова И.П., Ораторское искусство в Древнем Риме, Наука, М., 1976

Платон, Соч, в 3т.,т.2, Мысль, М., 1970

Уколова В.И. „Последний римлянин“ Боэций, М., Наука, 1987

Levan Khalvashi, Sofiko Tsulukidze

Why didn't the ancient Greeks consider grammar to be areal science?

Summary

Ancient classifications of sciences are hierarchical. According to the Greek philosophers, grammar does not have a metaphysical basis, therefore it remains outside the real sciences.

ქრისტიანე ცინცაბაძე
ენის ნაციონალიზაციისა და
ინტერნაციონალიზაციის ასპექტები თურქული ენის
სალექსიკონო მასალის საფუძველზე

ენა ადამიანის ისტორიის თანმდევი ფენომენია. იგი ადამიანებს შორის საურთიერთობო საშუალებას წარმოადგენს.

საზოგადოების განვითარებასთან ერთად, რა თქმა უნდა, დროთა განმავლობაში ურთიერთქმედებენ ენებიც; ამ ზემოქმედების შედეგად ერთ ენაში არსებული სიტყვების სხვა ენაში გადასვლა, ენის „თავისუფლების დარღვევას“ და ამავდროულად რეგრაციას იწვევს. ეკონომიკურად და კულტურულად დაწინაურებული ერების ენები გავლენას ახდენენ სხვა ენებზე. ეს გავლენები უპირველესად ლექსიკაში აისახება.

მოძიებული მასალები საშუალებას გვაძლევს პასუხი გავცეთ კითხვას: რა უფრო დიდ პრობლემას წარმოადგენს თანამედროვე თურქული ენისათვის სწრაფი ტემპით ენის ინტერნაციონალიზაცია თუ მკაცრი ნაციონალიზაცია.

სხვა ენებთან შედარებით, თურქული ენის მდგომარეობა ამ პრობლემის მიმართ განსხვავებულია; დღეს, ენათა უმრავლესობისათვის ენის ინტერნაციონალიზაცია თუ დადებით მოვლენად მიიჩნევა, თურქული ენისათვის მდგომარეობა საპირისპიროა. თანამედროვე თურქი ლინგვისტები თითქმის ერთხმად თვლიან რომ, ენის ინტერნაციონალიზაცია უარყოფით გავლენას ახდენს თურქულ

ენაზე, ამან შეიძლება ენის დასუსტება და შემდგომში გადაგვარება გამოიწვიოს.

სკეპტიკურად უყურებენ იმ საკითხსაც, რომ თანამედროვე სწავლებაში პრივილეგილირებულად ითვლება ის ნაშრომი, რომელიც მოპოვებული იქნება უცხო წყაროებში.

თურქული ენის პრივილეგია იმაში მდგომარეობს, რომ სამყაროს რომელ კუთხეშიც არ უნდა წავიდეთ, თურქულად მისასაღებელ ერთ მოსაუბრეს ყველგან ვიპოვით.

ენისთვის ძირითად ბაზას ანდაზები და ფრაზოლოგიური გამონათქვამები წარმოადგენს, რაც თურქულ ენაში მრავლად გვხვდება; თითოეული მათგანი დიდი გამოცდილების შემდეგ არის ენაში დამკვიდრებული. მაგ: „ყურძენი ჭამე, ვენახი არ მოიკითხო“. ეს ისეთი ანდაზაა, რომელიც მწირად გამოიყენება, თუმცა თურქულ ენაზე საუბრისას შესაბამისი სიტუაციის გამოსახატად ხშირად იხმარება. ან თუნდაც „ფეხი იქამდე გამართე, სადამდეც საბანი გეყოფა“. მართალია, ამ ანდაზის არსში არც საბანია და არც ფეხი, თუმცა დიდი მნიშვნელობა და აზრია ჩადებული სწორი ინფორმაციის გადმოსაცემად.

თურქული ნათესაური ტერმინოლოგიის, საჭმლისა და ფერების გამოხატვის მხრივაც მდიდარი ენაა, მიუხედავად იმისა, რომ ენას აქვს სიტყვები, როგორცაა: დეიდაშვილი, მამიდაშვილი, ბიძაშვილი... მაგრამ მათ არ გამოიყენებენ და მათ ერთი სიტყვით, ფრანგულიდან შემოსული kuzen'ით გამოხატავენ, რის საფუძველზეც დაახლოებით 12 სიტყვის ხმარებიდან ამოღებას უწყობენ ხელს.

სიტყვები: რძალი, მული, ცოლის და, ცოლის ძმა, ქმრის ძმა... გერმანულ, ფრანგულ და ინგლისურ ენებში ერთი სიტყვით გამოიხატება, თუმცა თურქულ ენაში თითოეულ

ზემოხსენებულ ტერმინს შესატყვისი სიტყვა მოეძებნება ლექსიკონში.

სამყაროში არსებული ყველა ფერის გამომხატველი სიტყვა არსებობს თურქულში; დღესდღეისობით თურქულში 250-ზე მეტი ფერია, მაგ: ჩვილი ბავშვის პირისფერი, კურდღლის სისხლისფერი, გემის კვამლისფერი, მამლის ბიბილოსფერი... და თუ ამ ფერებს წინ „ლია” და „მუქ” სიტყვებს ჩავამატებთ, მათი რაოდენობა უფრო და უფრო გაიზრდება, თუმცა თითოეულ ასეთ ფერს თავისი გამოყენების წესი აქვს, კონკრეტულ სიტყვასთან ან შესატყვისთან შეგვიძლია მისი გამოყენება. რათქმაუნდა ეს ფერები ძირითად ფერებს არ წარმოადგენს და შედგენილი ფერებია, თუმცა თურქულ ენაში თითოეული მათგანი გამოიყენებადია.

კერძების დასახელებების მხრივაც მდიდარ ენად ითვლება თურქული, იმის შესახებ თუ რამდენი დასახელების კერძი არსებობს თურქულ სამზარეულოში, არ არის დადგენილი.

„სიკვდილი“ ერთ-ერთი მოვლენაა, რომელიც თითქმის ყველა ენაში ერთი ან ორი სიტყვით გადმოიცემა, თუმცა თურქულში სიტყვა „სიკვდილის“ აღმნიშვნელი 250-ზე მეტი ლექსიკური ერთეული არსებობს, თუმცა, როგორც ფერების გამოყენების შემთხვევაშიც, თითოეული კონკრეტულ სიტუაციაში გამოიყენება.

თურქული სიტყვა „kalp“ (გული), გერმანულად „das herz“, ფრანგულად „le coeur“, ინგლისურად „the heart“ ერთი სიტყვით გადმოიცემა, თუმცა თურქულს გულის ამსახველი სიტყვები მრავლად აქვს „yürek“, „ gönül“ და ა.შ.

ამ ვითარების ფონზე შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ენაში ურთიერთსაპირისპირო ვითარება ყალიბდება, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი ცნობაა თურქული ენის

ლექსიკურ სიმდიდრეზე, თანამედროვე მკვლევარები ენის საშიშროების ქვეშ ყოფნას უსვამენ ხაზს, მის დაკარგვასა და ინტერნაციონალიზაციაზე საუბრობენ.

„როცა ენის შესახებ ვსაუბრობთ, ისიც უნდა გავითვალისწინოთ რომ თურქეთს დღეს მძიმე პერიოდი უდგას, ხალხი დაღლილია, უიმედოა, ამდენი ახალგაზრდა უმუშევარია, ათათურქის მერ ჩამოყალიბებული ეს სახელმწიფო დიდი საშიშროების წინაშე დგას. როგორც ცნობილი გემის, „ტიტანიკის“ ჩაძირვა შეუძლებლად მიაჩნდათ და მაინც ჩაიძირა, იგივე მდგომარეობაშია დღეს თურქული ენაც, რა თქმა უნდა, თურქეთი ამ ეტაპს გადალახავს, თუმცა ამ სირთულის კვალი დიდხანს დარჩება“ (karaveli, 2012: 23-32).

თურქული ენა საიდან სადამდე მოვიდა: 1930 წლამდე თურქული ლექსიკონი მოიცავდა 29000 სიტყვას, დღეს ეს რაოდენობა 11000-მდე ჩამოვიდა, ხალხი გაადვილებულ ლაპარაკზე გადასული, საუბრობენ არა თურქულად, არამედ აქტუალურ, შექმნილ ენაზე.

„თითოეული ჩვენგანის პრობლემაა ენის გადაგვარება, გაუცხოება, დასუსტება, ჩვენი მოვალეობაა ენის დაცვა, დღევანდელი პრობლემის გადაჭრა მხოლოდ ასე გახდება შესაძლებელი“ (karaveli, 2012 : 23-32).

თურქი მკვლევარები დღევანდელი თურქეთისა და თურქული ენის პრობლემებზე საუბრობენ, თუმცა აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ყველანაირად ცდილობენ ამ პრობლემის გადაჭრას და უჭირთ იმის აღიარება, რომ თურქული ენა ინტერნაციონალიზაციას განიცდის.

როგორც ვიცით, თურქეთი ტურისტული ქვეყანაა და ეს პრივილეგიად შეიძლება ჩაითვალოს, ამიტომ ადგილობრივი მოსახლეობა თუ ვაჭრები, რომლებსაც ხშირი შეხება

აქვს უცხოელებთან, ყველანაირად ცდილობენ ისეთი ტერმინები ჩამოაყალიბონ, რომელიც გასაგები იქნება როგორც ტურისტებისათვის, ასევე თვით თურქულენოვანი ხალხისათვის, თუმცა ამ ყველაფერმა ენის დამახინჯება და ყოვლად გაუგებარი წარწერებისა და ტერმინების ჩამოყალიბება გამოიწვია.

თანამედროვე ვითარებაში თურქულ ენაში არსებული პრობლემები შეიძლება სამ ნაწილად დავყოთ:

1. როდესაც სრული ინფორმაცია გადმოცემულია ინგლისურ ენაზე, მაგალითად: „Welcome turist, we spik english“ და ა.შ.

მიუხედავად იმისა რომ წარწერა ინგლისურ ენაზეა შესრულებული, გრაფიკულად და სტილისტიკურად გაუმართავია.

2. როდესაც ნაწილობრივ თურქულად და ნაწილობრივ ინგლისურად არის ინფორმაცია გადმოცემული, მაგალითად: „Happy Hamile Club“, „პირის სუნს delete“ და ა.შ.

3. როდესაც ინფორმაცია გადმოცემულია თურქულად ისეთი სიტყვებით, რომლებიც მხოლოდ თურქული ენისთვის არის დამახასიათებელი, მაგალითად: „კომპიუტერი-bilgisayar“ ; „აეროპორტი-hava limani“ და ა.შ.

თურქული ენის ერთ-ერთ მათავარ პრობლემას აბრები წარმოადგენს. ვაწყდებით ისეთ წარწერებს, როგორიცაა: „Copy“, „Center“ თითოეული ამ ინგლისურენოვანი სიტყვის წარმოთქმით, თურქული ანბანის შემადგენელი ასობგერა „C“-“č“ კარგავს თავის ფუნქციას და გამოიყენება როგორც ასობგერა „ც“ „კ“.

ის, რასაც თურქული ენა განიცდის, ლოგიკა არ მოეძებნება, ასეთი ენა არ არსებობს, „Welcome turist, we spik inglish“ – ასეთი წინადადება ინგლისური ვერ იქნება. ეს

მხოლოდ იმიტომ ხდება, რომ ინგლისურენოვანი ტურისტისათვის გასაგები იყოს. სხვა ქვეყნებში ასეთ წარწერებს ვერ შევხვდებით.

„საფრანგეთში 1994 წელს გამოცემული კანონით: „პროდუქტი, რომლის წარწერაც ფრანგული შრიფტით არ იქნებოდა დაწერილი, არ გაიყიდება“, სამწუხაროდ, ასეთი კანონი თურქეთში არ არის“ (Akalin, 2012:69-83).

გემოთქმულს მასმედიაში არსებული პრობლემებიც ემატება, ბოლო დროის მანძილზე ენის ინვაზია ყველაზე მეტად ტელევიზიებში იგრძნობა.

„იმისათვის, რომ ხალხისგან ჩამოყალბდეს ერი, მხოლოდ და მხოლოდ საერთო ენის საფუძველზე არის შესაძლებელი. ერის დასასუსტებლად და მის გასაქრობად უპირველესი ნაბიჯი ენის დამლა, ენაზე ზეწოლაა; დღეს როდესაც თურქული ენის მდგომარეობას ვუყურებ, თითქოს ამ საშიშროებას ვხედავ“ (Egesoy, 2012 : 137-142).

კვლევებით დადგინდა, რომ მასმედია, ადამიანები, რომლებიც თურქულ ენაზე გვანვდიან ინფორმაციას ტელევიზიიდან, საშუალოდ 350 სიტყვას იყენებენ, ხოლო ზოგადად თურქულად მოსაუბრე საზოგადოების მიერ გამოყენებული სიტყვების რაოდენობა რამოდენიმე ათეულს შეადგენს, ასეთი მდგომარეობით, თურქული სიტყვების გამოყენების შემცირებით, სიტყვების მარაგიც მცირდება. „ჟურნალისტები როცა რაიმეს ახსნას ცდილობენ, „სხეულის ენას“ იყენებენ: ხელის, თვალის, წარბის გამოყენება და იწყებს ეკრანებთან, საბოლოოდ ეკრანები „ჰანტომიმის თეატრს“ დაემსგავსა, პირველყოფილი ადამიანებივით „ეეე“ „იიი“ გამოძახილებით საუბარი დაიწყეს, ამას ისიც ერთვის, რომ თურქულ სიტყვებში უცხო სიტყვების შერევით ახალი ენის ჩამოყალიბებას ცდილობენ“ (Egesoy, 2012 :137-142).

მიუხედავად იმისა, რომ თურქული ენის ლექსიკონში არსებობს შესაბამისი მნიშვნელობის სიტყვები, თანამედროვე დროში ამ სიტყვების უცხოური სიტყვებით ჩანაცვლებას ანიჭებენ უპირატესობას.

Bilgi alışı- Brifing; Saygılık-Prestij; Büyük-Mega; Hasret-Nostalji; Hesap-Adisyon; Köşk-Vila; Vurguncu-Spekulator; Bilgisayar-Computer; Çarpıcı haber-Flash haber; Sunucu- Spiker; Gösteri Adam-Şovmen; Hanım ağa-First leydi; İşhanım-Plaza ;Ekşiya-Mafya; Hava yastık-Airbag; Sevimli-Sempatik; Sevimsiz-Antipati; Yol Üstündeki Lokanta-Fast Food; Bahçe Çiçekler-Flora; İlan Tahta-Bilboard; Merak-Hobi; Merkez-Center; Son-Final; Büyük Şehir-Mega Kent; İki Kathı Ev-Dubleks; Kır Gezintisi-Piknik; Pekala-Okey; Torba-Poşet; Mağaza-Super, Hiper; Sayı Tabelasi-Score Board; Giriş-Welcome; Çıkış-Good Bye; Bedesten-Galeria.

არსებობს ასევე ისეთი სიტყვები, რომლებსაც თითქმის ყველა ენისთვის დამახასიათებელი გრაფიკულობა და წარმოთქმა ახასიათებს, თუმცა თურქულ ენაში მისი შესატყვისი სიტყვის როგორც გრაფიკულობა, ასევე წარმოთქმა სხვაგვარია:

Bilgisayar – კომპიუტერი; Hava Limanı – აეროპორტი; Uzum – ბანანი; Nisan – აპრილი; Ocak – იანვარი; Şubat – თებერვალი; Haziran – ივნისი; Temmuz – ივლისი; Eylül – სექტემბერი; Ekim – ოქტომბერი; Kasım – ნოემბერი; Aralık – დეკემბერი.

თურქეთში დაახლოებით 258 სატელევიზიო არხი და 187 რადიოა; რა თქმა უნდა ამ რაოდენობის ინფორმატორების, ჟურნალისტების პოვნა რთულია, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ არაპროფესიონალებმა და საქმეში გამოუცდელებმაც მიჰყვეს ხელი ჟურნალისტობას, ისეთ პროფესიას, რომელიც სწორი ინფორმაციის სწორი

ფორმით გადმოცემას გულისხმობს, ეს შეიძლება დასახელდეს ერთ-ერთ მთავარ პრობლემად მასმედიისა.

ყოველივე ზემოთქმული და განხილული ემპირიული მასალის ანალიზი გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ: თანამედროვე სამყაროში თურქული ენა, ისევე როგორც ბევრი სხვა, განიცდის გლობალური პროცესების ძლიერ გავლენას და შედეგად იგი სახეს იცვლის. ინტერნაციონალიზაციის პროცესი იმდენად მძლავრი და სწრაფია, რომ მისი შეჩერება პრაქტიკულად შეუძლებელია. თუმცა თანამედროვე თურქული ენათმეცნიერება და თანამედროვე თურქული საზოგადოება მცდელობებს არ აკლებს წინ აღუდგეს ამ პროცესს და თუ ვერ შეწყვიტს, შეაჩეროს, შეასუსტოს მაინც. თუმცა, როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, ენის ჭარბი ნაციონალიზაციაც ენის განვითარების შემაფერხებელ ფაქტორად შეიძლება იქცეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

ორჰან მეშიმი, “ქართულ-თურქული და თურქულ-ქართული ლექსიკონი“, თბილისი. 2012;

Gülten Ülgen, “kavram geliřtirme“, 1998;

Doğan Aksan, “Türkçenin sözvarlığı“, Ankara. 1996;

D. Aksan, “Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını“, Ankara. 2012;

İlköğretim okulları için Türkçe Sözlük, 2005;

N. Uzun, Modern dilbilim Bulguları Işığında Türkçe sözlüğe Bir bakış, 2003;

TDK yayınları, “ TÜRKÇE SÖZLÜK“, 2011;

ULUSAL SEMPOZYUM, “TÜRKÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ VE BÜGÜNKÜ DURUMU „, 01 NİSAN, 2010.

Kristine Tsittsabadze
Aspects of language nationalization and
internationalization based on Turkish language
dictionary material

Summary

The purpose of the article is to clarify the issue – what is the bigger problem for the modern Turkish language: rapid internationalization of the language or strict nationalization?

It is generally known, that internationalization is not a big problem for each language, on the contrary, it can be said that specialists look at this issue positively, so it becomes easier to establish a connection between nations and cultures. However, the situation is different with respect to Turkish: the internationalization is a big problem for the Turkish language, they see the danger, it may result in weakening and degenerating the language.

თეონა კეკელიძე
„ამირანიანის“ ვრცელი და მოკლე ლექსითი
ვარიანტების ურთიერთმიმართება

„ამირანიანი“ – ქართული საგმირო ეპოსის მწვერვალი, მიუხედავად წლების განმავლობაში დაგროვილი გამოცდილებისა, ისტორიული თუ ფილოლოგიური თვალსაზრისით სრულყოფილად შესწავლილი ჯერ კიდევ არ არის. გასული საუკუნიდან მოყოლებული იბეჭდება კვლევები ქართული კულტურის ამ უმნიშვნელოვანესი ძეგლის შესახებ, თუმცა გმირის სახე ჯერ კიდევ ამოუწურავია.

ამირანის ეპოსის გარშემო არსებულ საკვლევ საკითხთაგან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია ფორმის საკითხი. მიხეილ ჩიქოვანი თავის მონოგრაფიაში, „მიჯაჭვული ამირანი“, აღნიშნავს, რომ „ამირანიანი“ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში ფიქსირდება სამი სახით: არსებობს მხოლოდ ლექსითი, მხოლოდ პროზაული ან, მისივე ტერმინით რომ ვთქვათ, „ლექსნარევი“ პროზის სახით (ჩიქოვანი, 1947: 157).

ლექსნარევი ვარიანტები ამირანის წრის გადმოცემებში ყველაზე მრავლად მოინახება. შინაარსობრივი თვალსაზრისით ამ ტიპის ვარიანტები ყველაზე სრული და ვრცელია. სწორედ აქ არის ამირანის, ბადრის და უსიპის ამბავი სრულად გადმოცემული.

საინტერესოა ამ ტიპის ვარიანტებში პოეზიისა და პროზის ურთიერთმიმართება. ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი ერთმანეთს ავსებს (ის რაც პროზაულად არ არის ნათქვამი,

პოეტური ტექსტით არის გადმოცემული). მაგალითად შეიძლება ქართლური ვარიანტი („ამირან დარუჯანა-შვილი“) მოვიყვანოთ. მოცემულ ტექსტში პროზაულად გადმოცემულია ამირანის დაბადების, დევებთან შებრძოლების, გველეშაპის, მზეთუნახავის გამოჩენის, გაბუდაყებისა და მიჯაჭვის ეპიზოდები, თუმცა ამ ყოველივეს გვერდით შიგადაშიგ მთხრობელის რეპერტუარში ჩნდება პოეტური ტექსტი და ავსებს ამბავს. განხილულ ვარიანტში ლექსითი ფორმით არის წარმოდგენილი ნადირობისას აღმოჩენილი სასწაულებრივი ირმის ამბავი, რომელსაც, როგორც ვიცით, ცამცუმის კოშკის აღმოჩენა მოსდევს. ამავე ვარიანტში გალექსილია გველეშაპის მუცლიდან ამირანის მეორედ შობის ეპიზოდი:

- ამირანი დაიბადა, გოჭსა ჰგვანდა ხუხალომსა,
წვერ-ულვაში გასცვივნოდა, ჩაეყარა მუქაროსა.
(ქ. ხ. ს. ქრესტ., 1970: 101)

ხშირ შემთხვევაში კი რასაც პროზა გადმოგვცემს, იმავეს გვანზღის ლექსიც. ამ უკანასკნელის მაგალითია ფშავში ჩანერილი ტექსტები. მაგალითად: „სულკალმახი მოკვდა. იმის მტერს დევებს დრო მიეცათ ჯავრის ამოყრისა, დაეცნენ ობლების სახლ-კარს და სულ ცეცხლის ალი აადინეს, ააოხრეს და დააბუნდოვეს. ძმები, დევების დაშინებულები, სულ გადაიკარგნენ, გასწირეს თავისი ქვეყანა“.

იგივე ლექსად:

ბადრი, უსიპი, ამირან ობლები მოვიზადენით
დევების დაშინებულნი ჩაბალხეთს ჩავიყარენით.
(ჩიქოვანი, 1946: 322)

მიხეილ ჩიქოვანი შენიშნავს, რომ პროზაში რიტმული ადგილების არსებობა ლექსის მოსამზადებელ საფეხურს წარმოადგენს და ადრე თუ გვიან ყოველი მათგანი ლექსად იქცევა (ჩიქოვანი, 1947: 165).

გამოკვლევულ მასალაში ფიქსირდება რამდენიმე ვარიანტი, რომლებშიც მთქმელი ზეპირი ფორმით შემონახულ ტრადიციას მხოლოდ რამდენიმე ტაეპის გართმვით გადმოგვცემს, დანარჩენს კი პროზაულად გვიყვება. საინტერესოა „ამირანიანის“ მსგავსი მოკლე ვარიანტები შინაარსობრივი თვალსაზრისით. მოკლე ვარიანტები მოცულობითაც უმეტეს შემთხვევაში ორ ან სამ ტაეპს არ აღემატება; რამდენიმე ვარიანტში 4-5 ტაეპია გალექსილი; რაც შეეხება ამ ვარიანტების შინაარსს, მათში ძირითადად ამირანის ძალაზე ხაზგასმას ვხვდებით. ერთ-ერთი ქართლური ვარიანტის მიხედვით, ამირანი თავისი შესაძლებლობებით ახლოსაც ვერ მივა ბადრისთან (აქ ბადრი მთქმელის მიერ ამბრი არაბთან არის გაიგივებული): „ბადრისა მზემა ამირან, შენ ბადრს ვერ დაედარები“ (ჩიქოვანი, 1947: 272). ასევე ქართლში ჩანერილ ვარიანტში („ამირანი და ამბრი“) ამირანის ძალა შედარებულია ამბრის ძლიერებასთან, რაც ბუნებრივია ტექსტის ძირითადი სიუჟეტიდან გამომდინარე (ფრაზას ამბრის დედა წარმოსთქვამს):

ამბრისა მზემან, ამირან შენ ამბრსაც ვერ ედარები;
ცოცხალსა სთხოვი მუქარას, მკვდარსაც ვერ დაედარები!..
(ჩიქოვანი, 1947: 280)

როგორც ვხედავთ, შინაარსი ერთი და იგივეა, მხოლოდ პერსონაჟთა აღრევას ვხვდებით, რასაც ინვევს ზეპირსიტყვიერებისთვის დამახასიათებელი კონტამინაციაციკლიზაციის პროცესი.

ცალკე განხილვის საგანია ვარიანტები, რომლებშიც ეპიზოდები მხოლოდ ლექსითი სახით არის წარმოდგენილი და არ შეიცავს პროზაულ ვერსიებს. თითოეულ მათგანში სხვადასხვა რაოდენობის გართმულ ტაეპებს ვხვდებით. ყველაზე მოკლე მოცულობისაა ქართლური, კახური და რამდენიმე ფშაური ვარიანტი, რომლებშიც ორ ტაეპადაა

წარმოდგენილი ეპიზოდი ამირანის თავგადასავლიდან (წარმოდგენილ ეპიზოდებში ბადრი ამბრი არაბთან არის გაიგივებული):

ბადრისა მზემა ამირან, შენ ბადრს ვერ დაედარები,
ცოცხალი გჯობდა ცოცხალსა, მკვდარსაც ვერ დაედარები.
(ჩიქოვანი, 1947: 272)

ან:

ბადრისა მზემან, ამირან, შენ ბადრს ვერ ედარები;
ვერცა ღონით, ვერცა ჭამითა, ვერცა ომში დეედარები.
(ასე ეუბნება [ამბრის] დედა ამირანს).
(ჩიქოვანი, 1947: 287)

ასევე ორ ტაეპადაა გალექსილი მიმართვა ამირანისადმი. კახური ვარიანტი:

ამირან-დევო, დევ-გმირო, კილო არ იცი ომისა,
ხერხი გაჯობებს ღონესა, მკლაფიც რო გქონდეს ლომისა.
(ჩიქოვანი, 1947: 299)

ასევე კახეთში დაფიქსირებულ ერთ-ერთ ვარიანტში გალექსილია ამირანისა და ყამარის მამის ორთაბრძოლის ეპიზოდი:

-ამბრის ყამბარო, ამირან, კილო არ იცი ომისა;
ზევით რას ერჩი სპილოსა, ქვევით დაუშვი რბილოსა,
ჩარდახს ფეხები შეაჭერ, მაშინვე მიანვინოსა.
-უყურე ქალსა კამარსა, კურო არჩივა მამასა,
რისთვის გაგზარდა დედამა, რისთვის გეუბნა ნანაო,
-ამირანმა ხელი მამკრა, ცხრა მთა გადამატარაო.
(ჩიქოვანი, 1947: 297)

საინტერესოა ფეხეში დაფიქსირებული ორი ვარიანტი, რომლებიც სწორედ ორ ტაეპადაა სათქმელი გალექსილი:

ადე, ამირან, აშავდი, ცხენს დაუყარე ღანძილი,
ღიაცის დაწუნებულსა ტირილი გმართებს გან ძილი.
ან:

„ისევე ბიჭია ამირან, გუშინ რო ჩამოჰქაროდა,
არც არა ბევრი ტანთ ეცვა, არც არა მკლავზე ჰფაროდა.“
(ჩიქოვანი, 1947: 327)

როგორც ვხედავთ, ამ ტაეპებში სწორედ ეპოსის მთავარი გმირი ფიგურირებს, თუმცა რატომ გალექსა მთქმელმა მაინცდამაინც ეს სიტყვები, გაურკვეველია. საგულისხმოა, რომ ამ ორი ვარიანტის ავტორი თუ ავტორ-მთქმელი მხოლოდ ამ ტაეპებით შემოიფარგლება და სხვა პროზაულ ტექსტს არ წარმოგვიდგენს.

გარდა ზემოთ აღნიშნული ეპიზოდებისა, წმინდა პოეტური სახით წარმოგვიდგება ამირანისა და მისი ძმების სანადიროდ წასვლის ცნობილი, შედარებით ვრცელი ეპიზოდი. ამ ქართლურ ვარიანტში დეტალურად არის გადმოცემული როგორ შემოხვდათ ძმებს ირემი, რომელმაც ისინი ცაღანვდენილ კოშკთან მიიყვანა; აქ ძმებმა იპოვეს მიცვალებული და მისი ანდერძი:

„არც ისე დაკარგული ვარ, დისწული ვარ უსუსი.
სანამ ვიყავ მტერი ვმუსრე, მე არ წამყვა ჯავრი მისი,
ერთი ბაყბაყ-მდევი დარჩა, ბოლმად დამრჩა ჯავრი მისი.
ვინც ბაყბაყ-მდევეს მომიკლავს – ჩემი ლახტიც ალაღ მისი“.
(ჩიქოვანი, 1947: 286)

მცირე ვარიანტული ცვლილებით ფიქსირდება იგივე ეპიზოდი კახურ, მესხურ-ჯავახურ, თუშურ, იმერულ და რაჭულ ვარიანტებში. ქვემოთ მოყვანილ მესხეთ-ჯავახეთში ჩანერილ ვარიანტში დასაწყისი თითქმის იგივეა, მხოლოდ მეორე ნაწილში უფრო დაკონკრეტებულია ჯილდო, რომელსაც მიიღებს განსვენებული ვაჟკაცის დაუძინებელი მტრის, ბაყბაყ-დევის დამმარცხებელი:

ვინც რომ მე იმა მომიკლავს, ჩემი ხმალი იყოს მისი,
ვინც ჩემ ცოლ-შვილს შეინახავს, ჩემი საყმო ჰალაღ მისი.
შვილდ-ისარი, ლახტ-ფართა მიმიცია, იყოს მისი,
კარებს უკან შუბი არის, იყოს ის შუბიცა მისი,
ყველაფერი მიმიცია, ჯაჭვ-აბჯარიც იყოს მისი.
ყველას ვალი გარდუხადე, წამყოლია არავისი“.
(ჩიქოვანი, 1947: 332)

ერთი რაჭული ვარიანტის დასასრული რამდენადმე განსხვავდება დანარჩენი ხუთი ვარიანტისგან, თუმცა საერთო შინაარსი შენარჩუნებულია. დავიმონმებთ სწორედ ამ დასასრულს:

თითებუა წიგნი ჰქონდა:

„ვინც ამ წიგნსა გადიკითხავს, იმას მივცემ თამარ ქალსა“.

(ჩიქოვანი, 1947: 354)

ამჟამად, მთქმელის ცნობიერებაში ღრმა კვალი დაუჩნევია თამარ მეფის ისტორიას, ვინაიდან ეპიზოდი, რომელშიც წესით მოთხრობილი უნდა იყოს იმის შესახებ თუ რა საჩუქრებს მიიღებს დევის დამმარცხებელი, საუბარია უძვირფასეს ჯილდოზე – „თამარ ქალზე“.

მხოლოდ ლექსითი ვარიანტების სახით წარმოდგენილია ასევე ამირანისა და ჩრდილოელის ეპიზოდი. ისინი წყლის პირას სხედან, მათკენ დევი მოაბიჯებს; „ამირანი ხმალსა ლესავს, ჩრდილოელი უწყობს პირსა“; ამირანის კითხვაზე, თუ საით მიიწევს დევი. ის პასუხობს:

-შენ ჩემს სახელს რას კითხულობ, შენთან სამორად მოვალო.

უსუპის ძმისწული მოკვდა, იმის საჭმელად მივალო.

-აღამიანს ვინ შევაჭმევს!..

ამირან-დევი შეიბნენ, მიწას გაჰქონდა გრიალი,

დასცა და მხარი მოსტეხა, ადგილი დახვდა ქვიანი.

-მაცა ამირან, ნუ მომკლავ, მაცალე პატარა ხანი,

წყალ-გაღმა ქალსა გასწავლი, ამომავალი მზე არი,

რაჯ კაცი იმას არ ნახავს, მისი სიცოცხლე რა არი.“

(ჩიქოვანი, 1947: 286)

ფშავში ჩანერილ ვარიანტთაგან წმინდა პოეტური ფორმით არის წარმოდგენილი დევებთან სტუმრობის ეპიზოდი. ამირანს აფრთხილებენ, რომ „სადაც გუშინ ქარი ხვიოდა“, იქ არ უნდა ჩავიდეს, მაგრამ უშიშარი გმირი გაფრთხილებას არ უჯერებს და დევებთან მიდის:

ღვეთ ღვდაბერის ნაქნარი ქადა ცეცხლშია შხიოდა,

ნამააყენეს, შასჭამეს, კაცის თავ-ფეხი დიოდა;

საღვინით ღვინო მოგვართვეს, შიგ გველ-ბაყაყი წიოდა...

ამირანს იმათ ცოდვითა ცრემლები ჩამოსდიოდა.

პატარა შვილი მამასა ლოკინითთ გადამაჰყოდა:

- არ იმას მაქადებდ, მამაო, ამირანს მოგაკვლეინებ;

უსუსის ქამარ-ხანჯარსა წელზედა შავარტყმეინებ,

ბადრისა გრძელთა ვალოთა სადილათ დავახრეინებ?!

ვარიანტის თანახმად, ამირანი გაცხარდება, როცა ამ ყველაფერს მოისმენს და დევების ოჯახში უბედურებას დაატრიალებს: „მამას შვილი ჰკრა პირშია, სულისა შასა-გუბარა“. ტექსტის ბოლოს დევები გმირის დამშვიდებას ცდილობენ:

„ბაღლებს საუბარზედა ამირან-ომი გინდა რა...

ამირანო ფილაფოზო, სვეტად ჩამოსულო ცითა,

თქვენში კაცთა ნამდურავთა შარიგება არ იცითა?“

(ჩიქოვანი, 1947: 312)

მხოლოდ ლექსითი სახით გახლავთ ასევე დაფიქსირებული გურული „თოხნური სიმღერა“, რომელიც საინტერესოა შინაარსობრივი თვალსაზრისით. ტექსტის მიხედვით დიდ მინდორში აგებულ სახლს პოულობენ, რომელის სამი ძმის (ხუროს შვილის) აგებულია. საბოლოოდ აღმოჩნდება, რომ „შითა ლომი მომკვდარიყო, მიწას მიუბარებელი“. მთქმელის აზრით, ოდიშის კანდელაკი უნდა მოიყვანონ და მიცვალებულს წესი აუგონ (ჩიქოვანი, 1947: 348). ამ მცირე მოცულობის ლექსით ვარიანტში აშკარაა ქრისტიანული რელიგიის გავლენა.

ამრიგად, ვარიანტების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ შინაარსობრივი თვალსაზრისით ყველაზე სრული ლექსნარევი ვარიანტებია. ეპოსის ლექსით ვარიანტებში აისახა ძველის საკვანძო, საზღურბლო ეპიზოდები.

„ამირანიანის“ სხვადასხვა ვარიანტში ასევე გვხვდება ე.წ. „მარგინალური“ ელემენტები – როდესაც მთქმელი გადა-

უხვევს ეპოსის ძირითად ხაზს და პერიფერიულ ელემენტებს აქცევს პოეტური შთაგონების წყაროდ. ხშირად სწორედ ეს გარემოება განაპირობებს ვრცელი და მოკლე ვარიანტების არსებობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

ჩიქოვანი, 1947 – მიხეილ ჩიქოვანი, „მიჯაჭველი ამირანი“, თბილისი;

ჩიქოვანი, 1945 – მიხეილ ჩიქოვანი, „ამირანიანი“, ლიტერატურული ძიებანი, ტ. II;

ქ. ხ. ს. ქრესტ., 1970 – „ქართული ხალხური სიტყვიერება. ქრესტომათია“. შეადგინა, შესავალი წერილი, განმარტებითი ბარათები დაურთო ქს. სიხარულიძემ, თბ.

Teona Kekelidze

Poetic interrelation of long and short version "Amiraniani"

Summary

A comparison of the prose, lexical and poetic variants of Amiranian showed that they are the most complete lexical variants in terms of content. Based on a comparative analysis of the variants, it can also be said that the key, borderline episodes of the monument are reflected in the variants of the epic verse.

In different versions, there is also a so-called. "Marginal" elements – when the narrator deviates from the main line of the epic and turns peripheral elements into a source of poetic inspiration. This circumstance often leads to the existence of long and short options.

თინა შიოშვილი
ლეგენდა ილორის წმინდა გიორგის
სასწაულთმოქმედებაზე

ნარკვევებში "წმინდა გიორგის კულტი და ღვთის სამართალი" ცნობილი ეთნოგრაფი და ფოლკლორისტი თედო სახოკია, განიხილავს რა ქართველთა უდიდესი წმინდანის – წმინდა გიორგის კულტა და მისადმი მიძღვნილ საღვთსაწაულო რიტუალებს, საგანგებოდ ეხება ილორის წმინდა გიორგის სალოცავთან დაკავშირებულ არქაულ ლეგენდას, რომელიც მოგვითხრობს ილორის წმინდა გიორგის ხატის სასწაულთმოქმედების შესახებ (სახოკია, 1956: 58-69). ლეგენდა მრავალმხრივ საინტერესოა როგორც ფოლკლორისტიკისა და ეთნოგრაფიის, ისე ქართველურ ტომთა და კავკასიელთა რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების ისტორიის თვალსაზრისით.

ლეგენდის თანახმად, ილორის წმინდა გიორგის ყოველ წელიწადს თავის დღეობაზე (21 ნოემბერს) მიჰყავდა თეთრი ხარი, რომელსაც მეორე დილით ხატის მსახურნი კლავდნენ, ვითარცა წმინდა შესაწირს. წმინდა გიორგის ხატის ამ სასწაულის შესახებ უამბეს ოჩამჩირეში მცხოვრებ ერთ მდიდარ ლაზს, რომელიც მუსლიმური აღმსარებლობისა იყო; ლაზმა არ დაიჯერა და განაცხადა:

"ქრისტიანობას ვინამებ, თუ ოსმალეთში, ჩემს სახლში, საუკეთესო ხარი რომ მყავს, თქვენი წმინდა გიორგი თავის დღეობაზე მართლა ილორში მოიყვანს და მე თვითონ შემეძლება მისი დანახვაო".

ილორის წმინდა გიორგიმ ღამით მართლაც მოიყვანა ლაზის ხარი. მეორე დღეს ყველამ დაინახა ეკლესიის გალავნის შიგნით მდგარი ხარი. ლაზმა, პირობის თანახმად, ქრისტიანობა აღიარა და წმინდა გიორგის ხატს ვერცხლით მოჭედილი სატევარი შესწირა (სახოკია, 1956: 60-61).

ილორის წმინდა გიორგის ხატის ამ სასწაულის შესახებ საგულისხმო ცნობებია დაცული XVI საუკუნის ევროპელი მოგზაურის – ჯუზეპე მილანელის ნაშრომში "წერილები საქართველოზე". დონ ჯუზეპე მილანელი ილორის წმინდა გიორგის სასწაულის შესახებ წერს: "... ამ ეკლესიაზე (ილორის წმინდა გიორგის ეკლესიაზე – თ. შ.) ამბობენ, რომ წმინდა გიორგი ღამის თევისას, მის დღესასწაულს რომ უსწრებს, ერთ ხარს იჭერს და ღამით ეკლესიაში ამწყვდევსო. ღამის სათევად მთავარი დადიანი აქ მობრძანდება ხოლმე, რომ მის სასწაულს დაესწროს. საღამოს ეკლესიას მაგრად კეტავენ და ვერცხლის გასაღებს მთავარს ჩააბარებენ. დილით დიდძალი ხალხი იყრის თავს, რომ მონმე გახდეს ასეთი საოცრებისა. მთავარი გასაღებს გადასცემს მღვდელს, ალებენ კარებს, შედიან შიგნით და ხედავენ ხარს; გამოჰყავთ გარეთ და ჰკლავენ. როგორც ნაკურთხ ხორცს, დადიანი მას მეზობელ მთავრებს უგზავნის; რაც დარჩება, მთავრის სუფრაზე, დიდ თავადთა შორის, ნაწილდება. ამ დღეს დადიანი და მასთან მყოფნი, წმინდა გიორგისადმი ერთგულების აღსანიშნავად, ამ ხარის ყანწით სვამენ ღვინოს" (მილანელი, 1964: 97).

ამავე სასწაულის შესახებ მოგვითხრობს XVII საუკუნის ცნობილი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი ნაშრომში "სამეგრელოს აღწერა". იგი გვაცნობს შემოთ განხილული ლეგენდის ვრცელ ვარიანტს, რომელში მოთხრობილი

ამბავიც, მისი აზრით, საფუძვლად დაედო ილორის წმინდა გიორგის ხარის დაკვლის ჩვეულებას. ლამბერტისეული ვარიანტი ილორის წმინდა გიორგის ხატის სასწაულთ-მოქმედების შესახებ ხალხში გავრცელებული ლეგენდის ერთ-ერთი უძველესია (ლამბერტი, 1938: 143-144).

ა. ლამბერტის ცნობით, წმინდა გიორგის მიერ ღამით მოყვანილი ხარის სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით წინასწარ-მეტყველებენ: "თუ დაჭერის დროს ხარი არ დანებდება და წიხლებს ისვრის ან რქებით ირჩოლება, იტყვიან, რომ წელს უსათუოდ ომი იქნებაო; თუ ხარი ზურგზე წამოწოლილი და მტვერში ამოსვრილია, იტყვიან, კარგი მოსავალი იქნება ღომისა, ბოსტნეულისა და პურისაო; თუ ხარი ცვარით დანამული იქნება, კარგი მოსავალი იქნება ღვინისო; თუ ფერით ქერაა, ადამიანთა და პირუტყვთა ხშირი სიკვდილი იქნებაო და თუ თეთრი ან ჭრელია, ფრიად კარგი ნიშანიაო" (ლამბერტი, 1938: 142).

ლეგენდის ვარიანტი ჩაინერა, აგრეთვე, სერგი მაკალათიამ: "ილორობას ილორის მნათეს ერთი თურქი, თურმე, შეედავა, რომ თუ წმინდა გიორგის ხარის მოყვანა შეუძლია, მოიყვანოს ჩემი თეთრი ხარი სტამბოლიდანო. მნათე ამაზე შევედრებია წმინდა გიორგის, რომ მას თურქისათვის თავისი ძალა ეჩვენებინა. ილორის წმინდა გიორგის ეს ხარი სტამბოლიდან, მართლაც, წამოუყვანია; ხარი მას ბუზად უქცევია და ისე გამოუფრენია, ილორში კი ისევ ხარად უქცევია. მეორე დილას, ილორობას, ეს ხარი ეკლესიის ეზოში თურქს თავისი თვალით უნახავს და იქვე მომკვდარაო", – დასძენს ლეგენდა (მაკალათია, 1941: 355).

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ "წმინდა გიორგის ცხოვრებაში" მოთხრობილ აურაცხელ სასწაულთაგან ერთ-ერთი მოგვითხრობს იმის თაობაზე, რომ წმინდა

გიორგიმ კაბადოკიელ გლეხს – თეოფისტოსს დაკარგული ხარები სწორედ იმ ადგილას აპოვნინა, სადაც მან ადრე რამდენჯერმე საგულდაგულოდ დაძებნა ისინი, მაგრამ მათ კვალსაც ვერ მიაგნო ("ცხოვრება ...", 1904: 69).

"წმინდა გიორგის ცხოვრების" ცნობილი რუსი მკვლევარი ა. კირპიჩნიკოვი, აანალიზებს რა ილორის წმინდა გიორგის დღესასწაულზე ხარის სასწაულებრივი გამოჩენის ეპიზოდს, მას აკავშირებს მითრიანული რელიგიის წმინდანის – მითრას ცხოვრების ერთ-ერთ ეპიზოდთან, კერძოდ – მითრას მიერ ყოველწლიურად ხარის დაჭერასა და გამოქვაბულში დაკვლასთან. მკვლევარი ასკვნის, რომ ხარის სასწაული საქართველოში მითრიანული რელიგიის გავლენით არის დამკვიდრებული; ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიაში ხარის დაკვლა თავდაპირველად წესი იყო, მოგვიანებით კი, ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებასთან დაკავშირებით, სასწაულად იქცა (Кирпичников, 1879: 69).

ილორის წმინდა გიორგის სადღესასწაულო რიტუალში (წმინდა გიორგის მიერ ხარის მოპარვა და ღამით მოყვანა, ხართან ბრძოლისა და დაკვლის ეპიზოდი და სხვა) მითრიაზმის კვალს ხედავს, აგრეთვე, მკვლევარი სერგი მაკალათიაც (მაკალათია, 1938: 30-35). ამის დასტურად იგი იმონწმებს იმ ფაქტს, რომ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებამდე მითრიაზმი სახელმწიფო რელიგია იყო, რის დასაბუთებადაც სვეტიცხოვლის გალავნის კარიბჭის თავზე ხარის თავის ბარელიეფებს, ხოლო სვანეთში, იფარის ეკლესიაში, ბოლნისის ტაძარში და სხვაგან მამლის დაკვლის ჩვეულებას მიიჩნევს. ამავე აზრს ავითარებს მკვლევარი ალექსანდრე ლლონტიც: "... წმინდა გიორგი-ვასთირჯის კულტში ბევრია მითრიაზმისა და ადგი-

ლობრივი წარმართულ წეს-ჩვეულებათა გაქცევებული მოტივი", – წერს იგი (ლლონტი, 1957: 11).

ამრიგად, მკვლევართა ერთი ნაწილი ერთხმად მიუთითებს, რომ ილორის წმინდა გიორგის ხატის სასწაულის გენეზისი მითრაიზმს, კერძოდ – მითრას მიერ ყოველწლიურად ხარის დაჭერასა და გამოქცებულში დაკვლას უკავშირდება; თუმცა, ა. კირპიჩნიკოვი, გახაზავს რა მითრაიზმის კვალს ამ სასწაულში, როგორც აღვნიშნეთ, იქვე მიუთითებს, რომ ხარის დაკვლა თავდაპირველი წესი უნდა ყოფილიყო, ქრისტიანული რელიგიის გავრცელების შემდეგ კი სასწაულად იქცა; ადგილობრივ წარმართულ ჩვეულებებზე მიუთითებს მკვლევარი ალ. ლლონტიც.

აღნიშნული სასწაულის გენეზისზე სრული წარმოდგენისათვის გასათვალისწინებელია ჯუზეპე მილანელის ცნობა იმის თაობაზე, რომ, ქართული ხალხური ლეგენდის თანახმად, ილორის წმინდა გიორგის თავდაპირველად მოჰყავდა არა ხარი, არამედ – ირემი, რომელიც შემდეგ ხარმა შეცვალა. ზემოთ განხილულ ნაშრომში იგი წერს: "... ამბობენ, წმინდანს (ილორის წმინდა გიორგის – თ. შ.) ჯერ, თურმე, მოჰყავდა ირემი, მაგრამ, ვინაიდან, ჩემი აზრით, ირემი ძნელი დასაჭერია, იგი ხარით შეცვალეს" (მილანელი, 1964: 97).

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ირმის შესახებ სასწაულს მითრიანული რელიგია არ იცნობს, ქართული წარმართული პანთეონის შესწავლა კი ცხადყოფს, რომ ღვთაება კოპალა ირმის სახეს იღებს; ფშავ-ხევსურული ანდრეზების თანახმად, ღვთისმშვილი კოპალა ირმის სახითაც წარმოიდგინება. ერთ-ერთი მითოსური ლექსის მიხედვით, გმირი კოპალა, რომელიც ებრძვის დევებსა და ავსულებს, იცავს რა თავის საყმოს ტერიტორიებს, ამბობს:

ჩილოს გორ ჩამამავალი

ირემ ვეგონე რქიანი,
წამამაყარეს ისარი,
ფოცხ-მაკრატელი თმიანი,
სიმურჩი ამავიჩქვიფე,
რქის წვერთ გაიღეს ძგრიალი. (ოჩიაური, 1967: 56)
ანდა:

წყალზე გამლალა მიქამა, ჰელთ მამცა ვეშრაპიანი,
წყლის პირზე ამოვიდოდი, ირემი ვიქენ რქიანი. (ქ. ხ. პ., 1972: 129)

ირმის სახეს იღებს, აგრეთვე, ღვთისშვილი იახსარიც. თედო რაზიკაშვილის მიერ ჩაწერილ იახსრის საკულტო სიმღერაში დევებთან მებრძოლი გმირი იახსარი ამბობს: „ირმულად ჩამავეპარე, ზედ დავაქციე ბანია“ (ქ. ხ. პ., 1972: 323).

როგორც მკვლევარმა ბეჟან აბაშიძემ მიუთითა, ღვთისშვილების – კოპალასა და იახსრის – წარმოდგენა ირმის სახით მხატვრული სამკაული არ შეიძლება იყოს, რადგანაც ირმის რქები უხვად არის შეწირული ხევესურეთის ბევრ ხატში. ჩვენის მხრივ დავუმატებდით, რომ მითოსური აზროვნებისათვის არც არის დამახასიათებელი ტროპული სახეებით აზროვნება, რადგანაც მითოსური მსოფლაღქმა ყველაზე მართალი და შეულამაზებელია მისი შექმნა-გავრცელების ეპოქისათვის. ამდენად, ილორის წმინდა გიორგის ხატთან დაკავშირებული სასწაული, რომელიც, ხალხის რწმენა-წარმოდგენების თანახმად, თავდაპირველად ირმის თვითშეწირვით ხორციელდებოდა, წმინდა ქართული გენეზისისა და მითრიანული რელიგიის გავლენით ხარის თვითშეწირვით უნდა შეცვლილიყო. ამგვარი დასკვნის საფუძველს იძლევა არა მარტო მეგრული და ფშავ-ხევესურული მითოსურ-ფოლკლორული მასალა, არამედ, იმერეთში გავრცელებული ლეგენდებიც:

ერთი იმერული ლეგენდის თანახმად, ხარაგაულის კახორის წმინდა გიორგის ხატთან ირემი თავისი ფეხით

მიდიოდა და ეწირებოდა. ხალხი აცდიდა ცხოველს, რათა შეწირვამდე ბალახი ამოეცოხნა (აბაშიძე, 1984: 48).

სოფელ საქარაში (ზესტაფონის მუნიციპალიტეტი) ერთ-ერთ ეკლესიას "ირმის საყდარს" ეძახიან. მასთან დაკავშირებული ლეგენდის თანახმად, ყოველ მთავარ-ანგელოზის დღესასწაულზე ტყიდან გამოდიოდა ირემი, ეკლესიის გალავანში დანვებოდა და დაიწყებდა ცოხნას. ხალხი აცდიდა, ვიდრე თავად დაამთავრებდა "ნაცოხრობას"; ამის შემდეგ ირემი თავისი ნებით ეწირებოდა. მისი ხორცი ყველასთვის უნდა გაენაწილებინათ. ერთ წელიწადს, თურმე, ირემს დაავიანდა ტყიდან გამოსვლა. ხალხი ძალიან დაღონდა, მაგრამ ირემი დაგვიანებით მაინც მოვიდა. ხალხმა, იმის შიშით, ირემი არ წავიდესო, დანაცოხრება არ აცალა და მისი ნების გარეშე დაკლა. ამაზე ღმერთი განრისხებულა და "ირემი აღარ მოდიოდა. ამის მერე უძახიან "ირმის საყდარს", – დასძენს ლეგენდა (თსუფა, №2200).

ამრიგად, ილორის წმინდა გიორგის ხატთან დაკავშირებული სარიტუალო ხარის შეწირვის წინარე, არქაული სახე ირემი უნდა ყოფილიყო და სასწაულიც მის ნებაყოფლობით შეწირვაში მდგომარეობდა, რამაც მითრიანული რელიგიისათვის დამახასიათებელ ხარის შეწირვის რიტუალს კავკასიაში მყარი ნიადაგი დაახვედრა და სასწაულთა ადრესატებად ხშირად ეს ორი წმინდა ცხოველი პარალელურად მოიხსენიება.

გამოყენებული ლიტერატურა

აბაშიძე, 1984: ბეჟან აბაშიძე, „წინდა გიორგის ცხოვრების ზოგი სასწაულის ქართული (კავკასიური) პარალელი“ – წიგნში „მითოლოგიის ზოგიერთი საკითხი ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში“, თბილისი;

თსუფა, №2200: თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის არქივი, თბილისი;

ლაშბერტი, 1938: არქანჯელო ლაშბერტი, „სამეგრელოს აღწერა“, თბილისი;

მაკალათია, 1941: სერგი მაკალათია, „სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია“, თბილისი;

მილანელი, 1964: დონ ჯუზეპე მილანელი, „წერილები საქართველოზე“, თბილისი;

ოჩიაური, 1967: თინათინ ოჩიაური, „მითოლოგიური გადმოცემები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში“, თბილისი;

სახოკია, 1956: თედო სახოკია, „ეთნოგრაფიული ნაწერები“, თბილისი;

ქ. ხ. პ., 1972: „ქართული ხალხური პოეზია“, ტ. პირველი, თბილისი;

ღლონტი, 1957: ალექსანდრე ღლონტი, „ოსური ზღაპრები და ლექსები“, თბილისი;

„ცხოვრება...“, 1904: „ცხოვრება წმინდა მთავარ-მოწამისა და ძლევა-შემოსილისა გიორგისა“, ტფილისი;

Кирпичников, 1879: Кирпичников, «Св. Георгий и Егор Храбрый», С. Петербург;

Tina Shioshvili

Legend of Ilori Saint George Miracle-Working

Summary

Deer slaughter should have been archaic style of ritual bull slaughter connected with Ilori Saint George icon confirmed in Georgian folk legends and miracle was in its voluntarily donation.

მალხაზ ჩოხარაძე
სახელმწიფო საზღვრით გაყოფილი სოფლები და
დემარკაციის ხალხური ისტორიები თურქეთსა და
საქართველოში

ერთი კონკრეტული დასახლებული პუნქტის, სოფლის, ხეობის სახელმწიფო საზღვრით გაყოფა იმპერიათა სასაზღვრო პოლიტიკის გამოცდილი და ვერაგი სტრატეგიაა – ასე უფრო მძაფრად შეიგრძნობა დაპყრობილ ერში მარცხის ტკივილი, უფრო ღრმაა უმწეობის განცდა და ხაზგასმულია მორჩილების იძულება... ყოველ შემთხვევაში იმპერიათა ხელქვეით მყოფი საქართველოს ტერიტორიაზე გამავალი საზღვრები, რომელიმე მონაკვეთზე მაინც, მონიშნავდა ხოლმე აღნიშნულ სტრატეგიას მეცხრამეტე საუკუნეშიც, მეოცეშიც და ოცდამეერთეშიც.

1877-78 წლების ომის შემდგომ რუსეთ-ოსმალეთის საზღვრის ერთი მონაკვეთი გადიოდა კლარჯეთის სოფელ ხოდში: ქვედა ხოდში უძველესი, 1848 წელს აგებული, ჯამეა, რომელსაც დღემდე შერჩენია ჩუქურთმებით შემკული კარი. ჯამე ოსმალეთში იყო. ჯამისწინა მდინარის მიღმა სივრცე – რუსეთს ეკუთვნოდა. საზაფხულო საძოვრებიც ზოგი ოსმალეთში მოექცა, ზოგი – რუსეთში, ამიტომ სოფლელები იძულებული იყვნენ, სპეციალური ნებართვა აეღოთ და ისე ესარგებლათ იალალებით;

მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში სახელმწიფო საზღვარმა გაყო სოფლები სარფი და მარადილი. ასევე, მაჭახლის ხეობა და ამ ხეობის ზედანელის ექვსი სოფელი (ხერთვისი,

მინდიეთი, აკრია, ზედვაკე, ქვაბითავი, ეფრათი) თურქეთის შემადგენლობაში მოექცა;

ოცდამეერთე საუკუნეში რუსეთმა, საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპაციის შემდეგ, მავთულხლართებით გაყო შიდა ქართლის სოფელი გუგუთიანთკარი, ხოლო აფხაზეთში სოფელ აიბლას მდინარე ფსოუს გაღმა ნაპირზე მდებარე უბანი რუსეთის შემადგენლობაში მოაქცია...

საზღვრით გაყოფილ სოფლებს იმპერიები ძლევამოსილების სიმბოლოებად ტოვებენ, პოლიტიკურ ფარსად, რომელიც ლოკალური მნიშვნელობისაა, მაგრამ მაინც არსებითი და კონკრეტული ფუნქციის მქონე.

ბერლინის ტრაქტატით (1878 წ.) ასე თუ ისე დანყობილდალაგებული რუსეთ-ოსმალეთის სასაზღვრო ცხოვრება პირველმა მსოფლიო ომმა და რუსეთის რევოლუციებმა კიდევ ერთხელ არია. ამ პერიოდში არაერთხელ შეიცვალა საქართველოს სასაზღვრო გეოგრაფიაც. მიუხედავად იმისა, რომ ცვლილებებს ხშირად ჰქონდა ტრაგიკული საფუძველი, დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში საზღვრების საკითხის ობიექტურად გადაწყვეტის შანსიც გაჩნდა, მაგრამ ბოლშევიკურმა რუსეთმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობა მიუღებლად მიიჩნია და 1921 წლის 25 თებერვალს თბილისში წითელი დროშა ააფრიალა. ამის შემდეგ ქვეყნის ბედს ისევ სხვები წყვეტდნენ: რუსეთ-ოსმალეთის სასაზღვრო სოფლად პირველად დასახელდა სარფი. კერძოდ, მოსკოვის ხელშეკრულების (1921 წლის 16 მარტი) პირველ მუხლში ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვრის შესახებ აღნიშნული იყო:

„Северо-восточная граница Турции определяется: линией которая начинаясь у деревни **Сарп**, расположенной на Черном море, проходит через гору **Хедисмта**, линией водораздела горы Шавшет – горы **Канны-даг**, она следует затем по северной административной границе Ардаганского и Карсского санвжаков...“² (Документи... 1959:598).

ამ ჩანაწერმა ახალი სასაზღვრო ისტორია დაიწყო. ამ მუხლის შინაარსი არ შეუცვლია 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებასაც (Документи... 1960:422). თუმცა სასაზღვრო ზოლის დადგენისთვის, სახელმწიფო საზღვრის დემარკაციისთვის, წინ კიდევ ბევრი სამუშაო იყო. ციტირებულ ჩანაწერში ნახსენები გეოგრაფიული სახელები მხოლოდ ზოგადად მიანიშნებდა სასაზღვრო პერიმეტრზე: სარფი შავიზღვისპირა სოფელია, ხედისმთა მაჭახლის ხეობის სოფელ სკურდიდის მიღმა მდებარეობს, ხოლო ყანლიდალი – გოდერძის უღელტეხილთან. ამიტომ მალევე შეიქმნა კომისია, რომელშიც საქართველოს, თურქეთის და რუსეთის წარმომადგენლები შედიოდნენ. დემარკაციის პროცესი ოციანი წლების შუა ხანებამდე გრძელდებოდა (ბაქრაძე, 1971:27).

კომისიის მუშაობა სასაზღვრო ისტორიის ოფიციალური მხარეა და შედეგები თვალნათლივ ჩანს სასაზღვრო ბოძების და მავთულხლართების სახით. მეორე მხრივ, სასაზღვრო ზოლის მოსახლეობის მესხიერებამ ზეპირი ისტორიებიც შემოინახა: არაერთი ტყუილი თუ მართალი, რომელიც

² ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი თურქეთისა განისაზღვრება: ხაზით, რომელიც იწყება რა სოფელ სარფში, რომელიც მდებარეობს შავ ზღვაზე, გადადის ხედისმთით, [ასევე] შავშეთის მთების წყალგამყოფი ხაზით – ყანნი-დალის მთებით, შემდეგ ის მიჰყვება არტანის და ყარსის სანჯაყების ჩრდილოეთის ადმინისტრაციულ საზღვარს.

სწორედ საზღვრის დემარკაციის პროცესს და ამ პროცესში ადგილობრივი მოსახლეობის მონაწილეობას ეხება.

უნდა აღინიშნოს, რომ დემარკაციის თანამდევნი ნარატივები დამახასიათებელია სასაზღვრო სივრცისთვის პრაქტიკულად ყველგან და ყველა ეპოქაში. მოარულ სასაზღვრო ამბავთა ბუნებაზე მინიშნებისათვის ერთ ძველ ისტორიას მოვიხმობთ, რომელიც ვიქტორ ნოზაძეს მოჰყავს თავის ნაშრომში „საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო“ და რომელიც მე-19 საუკუნის დასაწყისს ეხება: „1828 წელს, როდესაც იწერებოდა ადრია-ნოპოლის საზავო ხელშეკრულება რუსეთსა და ოსმალეთს შორის, რუსეთმა მოითხოვა და ოსმალეთმა დაუთმო მას მთელი ტერიტორია მდინარე ჭოროხამდე, რომელიც შეერთვის შავ ზღვას ბათუმს იქით, დასავლეთით. ამ დამთმობის მიხედვით, ბათუმი უკვე 1828 წელს უნდა შეერთებოდა რუსეთს, მაგრამ ხელშეკრულებაში და საზავო რუკის შედგენის დროს, საზღვარი გაყვანილ იქნა, მდინარეთა სახელწოდების შერევის გამო, არა მდინარე ჭოროხთან, არამედ მდინარე ჩოლოქთან, რომელიც შეედინება ზღვას ბათუმის აქით, ჩრდილო-დასავლეთით. ამ ხაზის მიხედვით, ბათუმი დარჩა ოსმალეთს. შეცდომა შემჩნეულ იქნა ხელშეკრულებაზე ხელმოწერისა და დამტკიცების შემდეგ, მაგრამ უკვე გვიანი იყო საკითხის ხელახლა აღძვრა და ამ შეცდომის გამო ბათუმი ოსმალეთს შერჩა (ნოზაძე, 1989:8)“³.

გაცილებით უფრო ადრე, 1877 წელს, ამ მოარული ამბის შესახებ პეტრე უმიკაშვილი წერდა „ივერიაში“ (N 21), ვრცელ წერილში „ოსმალის საქართველო“ (ლივანა და კლარჯეთი)...

³ ვიქტორ ნოზაძე იმონებს ჯ. გრაისისა და ფონ ტილმანის შრომებს.

ამ ისტორიის გამოძახილები (ოლონდ უკვე მე-20 საუკუნის, კერძოდ, 1921 წლის რეალობას მისადაგებული) მრავალგზის მომისმენია საქართველოში, არა მხოლოდ სასაზღვრო სოფლებში, ოლონდ იქ ყველაფერი პირუკუა: მოტყუებული თურქეთი რჩება: საზღვრის გავლება ამჯერადაც გადანწყვეტილი იყო ჩოლოქთან, მაგრამ საბჭოთა მხარემ, გამომდინარე ჰიდრონიმთა ბგერწერის მსგავსებიდან, თურქულ დელეგაციას გზა-კვალი აურია და საზღვარმა ჭოროხზე გაიარა. ზოგი მთხრობელი ამ დიხასაც შთამბეჭდავ თაქტს პირადად სტალინის გამჭრიახობას მიაწერდა, ზოგიც – რომელიმე ადგილობრივი თუ საკავშირო დიპლომატის მოწადინებას. მთხრობელები (და მსმენელებიც) იშვიათად აქცევდნენ ყურადღებას იმას, რომ სინამდვილეში საბჭოთა კავშირის დროინდელი საზღვარი (რომელიც ამჟამინდელ საზღვარს ემთხვევა) მხოლოდ ერთ ადგილას კვეთდა მდინარე ჭოროხს და სრულიადაც არ გასდევდა მის კალაპოტს (სარფი, 2015: 209).

ძნელი სათქმელია, საიდან იღებს სათავეს ეს ნარატივი მისი მრავალფეროვანი ინტერპრეტაციებით, მაგრამ, როგორც ჩანს, სასაზღვრო თემებს ყოველთვის თან სდევს ხალხური ისტორიები და მითები, რომლებსაც ზოგჯერ შეიძლება გარკვეული ისტორიული საფუძველიც გააჩნდეს.

1920-იან წლებში საზღვრის დემარკაციის გაჭიანურებული პროცესი ნოციერ ნიადაგს ქმნიდა ჭოროხისა და ხალხური ისტორიებისათვის. ზღვისპირეთშიც, თურქეთის სარფიდან მაკრიალამდე, არაერთგზის მოგვისმენია ამბავი, რომ თავდაპირველად სარფის შუაზე გაყოფა სულაც არ იგეგმებოდა: საზღვარს სუმჭუმასთან უნდა გაევილო. ეს ვერსია ე. წ. ლიმანურ ხალხურ ვერსიას (რომ საზღვარი ქვამჩირეში უნდა ყოფილიყო – ეს ის ადგილია ქემალთაშასა და

ხოფას შორის, სადაც ახლა ერთი ხელისდადება პლაჟია) ეწინააღმდეგება, მაგრამ უფრო გავრცელებულია და ბევრისთვის ლამის უცილობელ ჭეშმარიტებად არის აღიარებული. კიდევ ერთი ვერსიით, რომელიც მაკრიალში გვიამბებს, საზღვარი აბუ ისლაში (აზლალაში) უნდა გავლებულიყო, მდინარე ყანლი დერეს უნდა ჩაჰყოლოდა. ამ შემთხვევაში ათი ათასიანი დასახლება გაიყოფოდა შუაზე. ამიტომ ამჭობინეს, გაეყოთ მცირე დასახლება და საზღვრადაც სარფის მდინარე იქცა. ბუნებრივია, მთქმელს აღარ უცდია დაზუსტება, რატომ იყო აუცილებელი მაინცადამაინც რომელიმე სოფლის გაყოფა...

საზღვრის ადგილმდებარეობის თემა, ცხადია, საქართველოს სარფის მოსახლეობის მესხიერებაშიც იკავებს გარკვეულ ადგილს. ამ ნარატივების მიხედვითაც, საზღვარი სარფსა და სუმჯუმას შორის უნდა ყოფილიყო, მდინარე გოლბაშზე, რომელიც ასევე სარფის ნაწილია, მაგრამ თურქეთის სარფის ფერდობს გადაღმაა. შესაბამისად, საქართველოს შემადგენლობაში მოექცეოდა მთელი სარფი, ქაზიმის ჩათვლით, რომელიც მაშინ დამოუკიდებელი სოფელი არ იყო და ჰემშილლული ერქვა (სარფი, 2015: 212).

ეფრატში (ზედა მაჭახელი) ჩანერილი ზეპირი ისტორიის თანახმად, სასაზღვრო სივრცის მოსანიშნად და ბოძების დასანიშნად მისული „რუსები“ ქავთარეთს ეძებდნენ თურმე. ზედა ქავთარეთში უთქვამთ – ქვემოთაა ეს დასახლებაო. რუსებსაც რამოდენიმე კილომეტრით დაბლა დაუსიათ სანიშნი ბოძები....

როგორც საქართველოში, ასევე, თურქეთში ჩანერილ ნარატივებში ხაზგასმულია მოსახლეობის აქტიური როლი. განსხვავებით ტრადიციული ისტორიოგრაფიისაგან, არცთუ

იშვიათად, თვალსაჩინოა ქრონოლოგიური დაუდევრობა, რაც საზოგადოდ არის დამახასიათებელი ხალხური ნარატივისათვის. ძველ ისტორიებში ნათლად ჩანს გამიჯნვის მთელი ტრაგიზმი და იმ თაობის გულისტკივილი, რომელმაც საკუთარ თავზე იწვინა ორად გაყოფის სევდა: ნათესავებთან და თვისტომებთან დაშორება, მინა-მამულის დაკარგვა და მრავალი სხვა. თუმცა ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ღროთა დინებამ, თაობათა ცვლამ, ბევრი რამ გადაანყო და, მათ შორის, ემოციაც.

დემარკაციის პროცესში საზღვრის გადანევის ზეპირი ისტორიები დღემდე პოპულარულია ორივე მარადიდში. მურათლიში გვაჩვენებს ნაქილისვარი (ნაეკლესიარი) გორაკი, სადაც თურმე, თავდაპირველი მონახაზით საზღვარს უნდა გაეგლო. ცნობილია ამ სასაზღვრო ისტორიის ორი ძირითადი ვარიანტი:

პირველი ვარიანტის თანახმად, თამარ მეფის დროინდელი ეკლესია ოსმალობისას ჯერ ნაეკლესიარად, შემდეგ ნანგრევებად იქცა. იგი კეკიეთის უბანში იდგა, კერძოდ, გოგიეთის გორაკზე. რუსებს სურდათ, ნაეკლესიარი თავიანთ მხარეს მოექციათ. ეს შეუტყვიათ სოფელში, ღამით გამოსულან, ტაძარი დაუშლიათ (ზოგი ვერსიით – ერთ ღამეში, სხვა ვერსიით – რამდენიმე ღამე უმუშავიათ) და ქვები ჰაპუნავეთს მიღმა გადაუზიდათ.

საზღვრის გადატანა, ყანების გადარჩენა, ტერიტორიის მოგება დღემდე საამაყოდ აქვთ ზედა მარადიდში. ძნელია გაარჩიო, სად სიმართლეა და სად – მითი. შესაძლოა, გოგიეთის სერი მართლაც მოიაზრებოდა სასაზღვრო ხაზის ერთ-ერთ ვარიანტად. თუმცა მურათლურ ისტორიაში აშკარად ჩანს იდეოლოგიური შრეც: თურქეთის მოქალაქე გურჯებისთვის იქნებ ამ ისტორიას მეტ დამაჯერებლობას

სძენდა იმის მტკიცება, რომ რუსებს სურდათ, თავიანთ ქვეყანაში მოექციათ ძველი ეკლესია და ამიტომ დაუმიზნეს სასაზღვრო ზოლი გოგიეთის გორაკს. სინამდვილეში ბოლშევიკური რუსეთი და მთელი საბჭოთა კავშირი ათეისტური ქვეყანა იყო და იქაურ პოლიტიკოსთა თუ დიპლომატთა სულებს აღარ ატოვებდა ეკლესია, ხატი და ჯვარი... ცხადია, ამის ახსნა ყველა მოამბისთვის არ გვიცდია, ქვების გადაზიდვის ისტორიისა კი, როგორც აღვნიშნე, კიდევ ერთი ვარიანტი მოვისმინეთ. მეორე ვარიანტის თანახმად, ეკლესიის ქვები არაფერ შუაშია. გოგიეთის ტაძარი მეოცე საუკუნის დასაწყისშიც დაშლილ-დანგრეული იყო. გოგიეთის სერზე და მის მიღმა კომისიამ ქვები დაალაგა საზღვრის მოსანიშნად. სწორედ ეს ქვები გადაუზიდავთ სოფლის კაცებს ღამით. იდეოლოგიური შრე ამ ისტორიასაც ახლავს: კომისიამ ქვები ისე დაალაგა, ნაქილისვარი სერი რუსეთში რომ მოქცეულიყო.

რეალურად კი, საზღვრის მიღმა დარჩენილთაგან უმრავლესობას მოქმედების კი არა, პოზიციის გამოხატვის ნიათიც აღარ ჰქონდა. მეორე მხრივ, რთულ პოლიტიკურ პროცესებში გარკვევაც არ იყო იოლი, მეტადრე ომიანობის პერიოდში და მის შემდგომ, როცა ელვის უსწრაფესად იცვლებოდა ყველაფერი. ბევრისთვის ერთადერთი გამოსავალი იყო ვითარებასთან შეგუება. მით უმეტეს, მცირედი იყო ისეთი, ვისთვისაც „არჩევანი“ ნიშნავდა თურქეთს და საქართველოს შორის ერთ-ერთის არჩევას. შეგუებულთაგან უმრავლესი არჩევანს აკეთებდა თურქეთსა და რუსეთს შორის. ახლადგავლებულ საზღვარს მიღმა მათთვის რუსეთი იყო და სხვა არა იცოდნენ რა... არც აინტერესებდათ. რუსული არმიის ნაწილებისა და სხვა შეიარაღებული ჯგუფებისგან სისასტიკის გარდა არაფერი

ახსოვდათ. არც ოსმალურ არმიას და ჩეთნიკებს დაუკლიათ ხელი. გადაიტანეს ინგლისელთა ოკუპაციის პერიოდის პოლიტიკური ქაოსი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდის დათბობა კი მეტისმეტად ხანმოკლე იყო.

1921 წელი კი ბევრი თვალსაზრისით ჰგავდა 1915-ს: ხან რუსები ჩნდებოდნენ ახლო-მახლო, ხან კიდევ, რეგიონიდან გასულ-განდევნილი ოსმალები ბრუნდებოდნენ უკან. დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო იმხანად უკვე აღარ არსებობდა. უკან მობრუნებული ოსმალოს თუ რუსის სასტიკი ბუნება კი ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ნაცნობი იყო...

სწორედ ამიტომ მივეუთითებდით ზემოთ რთული არჩევანის შესახებ. თუმცა აუცილებლად უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ როცა არჩევანზე ვლაპარაკობთ, იქ, უპირატესად, ინდივიდუალურ გადანწყვეტილებას ვგულისხმობთ. მიუხედავად მოსახლეობის ამა თუ იმ ფრთის აქტიურობისა, მიუხედავად კოლექტიური მესხიერების დღემდე შემორჩენილი სასაზღვრო მოტივის ფრაგმენტებისა, სასაზღვრო ზოლის გეოგრაფია სხვაგან და სხვაგვარად წყდებოდა და გადანწყდა კიდევაც ისე, როგორც ორმა უზარმაზარმა სახელმწიფომ მოილაპარაკა და გადანწყვიტა.

და მაინც, აქვე დავამატებთ მოკლე მინანქრს ინდივიდუალური არჩევანისთვის: თურქეთის მოქალაქედ ქცეულთაგან თუ ვინმემ ამ ყველაფრის მიღმა იფიქრა, თუ ვინმემ სცადა არჩევანის გაკეთება არა თურქეთის, არა რუსეთის, არამედ საქართველოს სასარგებლოდ, სწორედ ეს იყო ინდივიდუალური და, ამასთან, რისკიანი გადანწყვეტილება. ეს მოითხოვდა ფუძის, მიწა-მამულის მიტოვებას, ბოლშევიკურ საქართველოში გადმოსვლას და სრულიად ახალ

რეალობაში დამკვიდრებისათვის ბრძოლას – გაურკვეველი მომავლის იმედით. საოცარია, რომ ასეთი გადაწყვეტილების შესახებაც შეიძლება საუბარი: მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოს თუ 20-იანი წლების დასაწყისში თურქეთის შემადგენლობაში მოქცეული საზღვრისპირა სოფლებიდან არაერთი ოჯახი გადმოსულა და დასახლებულა როგორც საზღვრის მახლობელ სოფლებში (კირნათი, მარადიდი, მახო, თხილნარი და ა. შ.) ასევე, მოშორებით (მაგ. კახაბრის დაბლობზე ან მიმდებარედ). საინტერესოა, რომ რამდენიმე ასეთი ოჯახის შთამომავლებთან ერთად ვცადეთ ზედა მარადიდიდან, ხეზადან, კატაფხიადან და ა. შ. ხსენებულ პერიოდში გადმოსახლებულთა ვინაობის დაზუსტება და ამ სახელდახელო დიალოგების დროსაც კი ათამდე გვარი დასახელდა.

და რაკილა არჩევანის თემას შევხებით, აქვე მოვიყვანთ ერთ მეტად მნიშვნელოვან ცნობასაც რეგიონის მოსახლეობის განწყობის შესახებ... გაზეთ „ბათუმის ცხოვრებას“ (N14, 21 იანვარი, 1921 წ.) შემოუნახავს ინფორმაცია, რომელიც ერთგვარად აჯამებს ომებით დატანჯული, ხელიდან ხელში გადასული მარადიდის მეოცე საუკუნის ათიანი წლების ტრაგიკულ რეალობას: 1921 წლის 19 იანვარს სოფელში მისულა საქართველოს მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებული ბათუმის ოლქში გრიგოლ გიორგაძე მარადიდლებმა მას გადასცეს „წერილობითი განცხადება“. ტექსტში თვალსაჩინოა რეგიონის და სოფლის სულისკვეთება. ქვემოთ მოგვყავს გაზეთში დაბეჭდილი ტექსტი მთლიანად:

„მთავრობის განსაკუთრებულ რწმუნებულმა გრ. გიორგაძემ იმგზავრა აჭარაში და ზოგი აჭარის უბანი დაა-

თვალიერა. მარადიდში მას შემდეგი წერილობითი განცხადება მიართვის:

1921 წელს 19 იანვარს, ჩვენ ქვემოთ აღვნიშნავთ ხელის- მომწერნი, მცხოვრებნი მარადიდის უბნისა, უბნის მცხოვრებთა მიერ აღჭურვილი სრული ნდობით, ვეგებებით რა პურ-მარილით, ვესალმებით ბათომის ოლქის საგანგებო რწმუნებულს ბ[ატონ] გიორგაძის მობრძანებას. უბნის მცხოვრებთა სახელით გვაქვს პატივი, მოგახსენოთ, რომ მარადიდის უბნის მცხოვრებნი ღრმა რწმენით გამოთქვამენ სრულს სიმპათიას საქართველოსა და მისი დამფუძნებელი კრებისადმი, იზიარებენ მასთან ერთად ჭირსა და ღვინისა. მიაჩნიათ მიზანშეწონილათ მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების მიერ გადადგმული ნაბიჯები, როგორც საშინაო, აგრეთვე საგარეო პოლიტიკაში. ჩვენ სრული დარწმუნებული ვართ, რომ საქართველოს დემოკრატიული მთავრობა განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევს რუსეთ-ოსმალეთის ომით განადგურებულ ჩვენს მხარეს და აღმოუჩენს შესაფერ დახმარებას გონებრივი და მატერიალური მხრით. ფიცსა ვდებთ, რომ მუდამ ვიყოთ ჩვენ დედასამშობლო საქართველოსთან ერთად და მხარი დავუჭიროთ მთავრობის ყოველგვარ სამართლიან მოთხოვნისადმი. არავის არ მივცემთ ნებას, იმოქმედოს საქართველოს წინააღმდეგ. სალაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უზენაეს ორგანოს დამფუძნებელ კრებას და მთავრობას “ (ბათომის ცხოვრება, 1921).

მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ გამოდგება სოფლების ზეპირ ისტორიებს. შეიძლება ითქვას, რომ ქვედა მარადიდის სასაზღვრო ნარატივები უფრო რეალისტურია, თუმცა ზოგიერთი მოტივის თანხვედრაზე შეიძლება ლაპარაკი. ნიშანდობლივია, რომ შემორჩენილა 60-იანი წლების

ჩანაწერი: შ. რუსიძეს 1964 წელს ჩაუწერია მონათხრობი ილიას დიასამიძისა, რომელიც არა მხოლოდ თვითმხილველი, არამედ ისტორიული პროცესების აქტიური მონაწილე ყოფილა. ნიშანდობლივია, რომ ამ მოგონებაში ნაკლებია იდეოლოგიური შრე და თხრობაც გულწრფელია.

მოგონების თანახმად, არსებული რეალობის მიმართ დამოკიდებულება ზედა და ქვედა მარადიდში ერთგვაროვანი არ ყოფილა. მდგომარეობა გაართულა იმან, რომ ბათუმიდან თურქების განდევნის შემდეგ, როცა აჭარაში ბოლშევიკები შემოვიდნენ, წითელი ჯარი გაჩერდა მაჭახლისწყლისა და ჭოროხის შესართავთან, სოფელ მაჭახლისპირთან და ჭოროხის აღმა, კირნათ-მარადიდისკენ გზა აღარ გაუგრძელებია. თურქები (ჩეთნიკების რაზმი) ზედა მარადიდში იდგნენ და, შესაბამისად, ადგილობრივი პოლიტიკის პათოსსაც იგი განსაზღვრავდნენ. გარდა ამისა, პირველი მსოფლიო ომის ინერცია 1920-იან წლებში იმითაც ვლინდებოდა, რომ ყაჩაღები ჯერაც ყაჩაღობდნენ და, როგორც ამბობენ, ასეთი შემთხვევები მიზანმიმართულად იყო ორგანიზებული ზედა მარადიდის და მახლობელი სოფლების პროთურქული ორიენტაციის გავლენიან პირთა მიერ და თითქოს მწიფდებოდა ვითარება მაჭახლისპირის მიღმა სივრცის თურქეთის შემადგენლობაში მოსაქცევად. სწორედ ამ ვითარებაში ქვედა მარადიდის მცხოვრებთა კრებამ გადაწყვიტა, წარმომადგენლები გაეგზავნა მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად.

ბათუმში ჩავიდნენ: ილიას დიასამიძე, მუსტაფა დიდმანიძე, იზეთ ლომიძე და ხასან ლომაძე. ისინი შეხვდნენ ალ. ლამბაროვს, რომელიც იმხანად აჭარის რევკომის წევრი იყო. მთხრობელი შემდეგნაირად იხსენება ამ შეხვედრის დეტალებს:

„[ლამბაროვს] მოვახსენეთ, რომ ჩვენ ქვედა მარადიდელები ვართ, ხალხმა დაგვაფალა, თქვენთან მოვსულიყავით და გვეთქვა, რომ წითელი არმიის ნაწილები მაჭახლის პირზე მოვიდნენ და იქ დაბანაკდნენ; იქიდან ჩვენი სოფელი ექვს კილომეტრში იქნება და წითლები ჩვენკენ არ აპირებენ ამოსვლასო. ეს სოფლები თურქებმა უნდა დაიკავონო, მათი ჯარისკაცები მოდიან ჩვენს სოფელში და უნდათ, იქ დამკვიდრდნენო. ჩვენ მარადიდელებმა დაგვაფალეს, მოვსულიყავით თქვენთან და გვეთქვა, რომ ჩვენ თურქეთის საზღვრებში ყოფნა არ გვინდა და გთხოვთ, წითელი ჯარის ნაწილებმა წამოიწიონ წინ და ჩვენი სოფელი დაიკავონო“...

შეხვედრამ ნაყოფი გამოიღო. ჯარი აღმა აჰყვა ჭოროხს, კირნათი და ქვედა მარადიდი დაიკავა და იქვე დაბანაკდა – ზემოთ წასვლა აღარ უცდია და ზედა მარადიდი ჩეთნიკების მძევლად დატოვა.

ამგვარი სასაზღვრო კონფიგურაცია შენარჩუნებული იყო 1924 წლამდე. სწორედ ამ წელს დაიწყო მუშაობა საზღვრის დემარკაციის კომისიამ, რომელშიც შედიოდნენ საბჭოთა კავშირის და თურქეთის წარმომადგენლები.

მოგონებაში ვკითხულობთ:

„კომისია შეუდგა მუშაობას. მოიტანეს რუკები და სხვა ხელსაწყოები, თურქეთის კომისიამ მოითხოვა, რომ საბჭოთა რუსეთსა და თურქეთს შორის სახელმწიფო საზღვარი იქ დადებულიყო, სადაც მაჭახელა ჭოროხს უერთდება. აქედან ჭოროხი უნდა გადაეკვეთა და ნაქილისვარის გორაზე ასულიყო. თურქეთის კომისიის მოთხოვნით მთელი კირნათი და მარადიდი თურქეთის შემადგენლობაში უნდა მოქცეულიყო. ამან დიდად შეანუხა მარადიდისა და კირნათის მცხოვრებლები. დავტრიალდით

საბჭოს წევრები, მოვამზადეთ მოხუცთა დელეგაცია და გავგზავნეთ საზღვრის დამდგენ კომისიასთან თხოვნით, რომ ჩვენ ქართველები ვართ და არ გვინდა თურქეთის საზღვრებში ვიყოთ. ამავე დროს კომისიას მე ვუმტკიცებდი, რომ ქილისას გორი, რომელიც რუკაზე აღნიშნული იყო საზღვრად, სოფელ მარადიდში მდებარეობს; მოხუცთა დელეგაციის თხოვნით და ჩემი განმარტებით, რომ ქილისას გორი სოფელ მარადიდის ზემოთ მდებარეობს, ყოველივე ეს კომისიამ მიიღო და დანესდა სახელმწიფო საზღვარი 5-6 კილომეტრის დაშორებით, ვიდრე ეს ხელშეკრულებით იყო გათვალისწინებული. ასე, ამგვარად ქვედა მარადიდი და მთელი კირნათი საბჭოთა საქართველოს საზღვრებში დარჩა“...

როგორც ვხედავთ, ზოგიერთი დეტალი მოგონებაში არაა მოცემული, თუმცა რაც არის, ისიც მრავლისმეტყველია.

ნიშანდობლივია, რომ ქვედა მარადიდის ნარატივშიც ფიგურირებს ქილისეს გორა, რაც, სავარაუდოდ, სწორედ ზემოხსენებული გოგიეთის გორაა, რომელსაც სასაზღვრო ზოლი გვერდს უვლის და მის გადაღმა, ნასახლევთან ეშვება ჭოროხში. ამის შემდეგ, გარკვეულ მანძილზე, საზღვარი ჭოროხს გასდევს კირნათის და ზედა მარადიდის გასწვრივ, ხოლო ხებასთან, კირნათსა და ხებას შორის, ოღლავის დეღეს მიჰყვება. მარჯვენა (საქართველოს) ფერდობი თოთოვრიქედია, მარცხენა – სალევიქედია.

საზღვრის გავლების შემდეგ ზედა და ქვედა მარადიდი, როგორც ერთი სოფლის ორი ნაწილი, გაქრა გეოგრაფიული ნომენკლატურიდან. ამიერიდან რუკაზე გაჩნდა ორ სახელმწიფოში მდებარე ორი სოფელი. მალევე ამოქმედდა საბაჟო, თანდათან გაჩნდა სასაზღვრო ბოძები

და მავთულხლართები... მაგრამ ყოფილი მთელის ნაწილებს შორის ურთიერთობა კვლავაც გრძელდებოდა. ცხადია, ახალი ვითარების, ახალი წესის და კანონის შესაბამისად 20-იან წლებში მარადიდებლთათვის, კირნათელთათვის, ხებელებისთვის... საზღვარი ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა გადაულახავ დაბრკოლებას. მეტიც, ზოგიერთი ოჯახი ერთხანს კიდევ ახერხებდა საზღვარს მიღმა მდებარე სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებით თუ საძოვრებით სარგებლობას. უფროსი თაობა დღემდე ინახავს წინა თაობის ისტორიებს მემობელ დასახლებათა სრულიად ჩვეულებრივი, ინტენსიური ურთიერთობების შესახებ. იგულისხმება, უპირველესად, მისვლა-მოსვლა და სტუმრინაობა, მოყვრობა, აღებ-მიცემობა და ა.შ.

საბაჟო და სასაზღვრო-გამშვები პუნქტი იმხანად საზღვრის ხება-კირნათის მონაკვეთზე იყო, ოღლავის ქვემოთ, ოღლავისწყლის და ჭოროხის შესართავთან. ოღლავის სასაზღვრო ღელეზე ხიდი იყო, რაც აიოლებდა მიმოსვლას.

საზღვრის გადასაკვეთად საჭირო იყო სპეციალური საშვი. რეალობის ანარეკლია ისიც, რომ ოფიციალურ დოკუმენტს (სახელმწიფო უწყების მიერ გაცემულ ნებართვას საზღვრის გადასაკვეთად) თურქეთის მარადიდებლთა ქართულ მეტყველებაში ერქვა „ფასავანი“ (Pasavan – (თურქ.) საზღვარზე გადასასვლელი მოწმობა – თურქეთის რესპუბლიკის სასაზღვრო რაიონის მცხოვრებთათვის), ხოლო საქართველოს მარადიდებლთა ქართულ მეტყველებაში „პროპუსკი“ (пропуск (რუს.) საშვი).

საბჭოთა კავშირ-თურქეთის საზღვარზე თანდათან ჩამოყალიბდა შესაბამისი ინფრასტრუქტურა. ამ თვალსაზრისით ბოლშევიკები უფრო მეტ გულმოდგინებას იჩენდნენ.

დროთა განმავლობაში გამკაცრდა რეჟიმიც. 1930-იანი წლების მეორე ნახევრიდან შეწყდა მიმოსვლაც და ორივე მხარის მესაზღვრეთა თუ მოქალაქეთა საქმიანობაც გადა-
ენყო მტრულ სახელმწიფოსთან ურთიერთობის ფორმატში.

თაობათა ცვლა საზღვრისპირა დასახლებებში დამატე-
ბითი ფაქტორი იყო ახალი სასაზღვრო ურთიერთო-
ბებისთვის. ახალ თაობას ნაკლები კითხვები ექნებოდა
საზღვრის დიხაზე უცნაური გეოგრაფიის გამო. ზედმეტი
კითხვების დასმა ისედაც აკრძალული იყო და არც პასუხის
გასაცემად იწუხებდა თავს ვინმე. საბჭოთა კავშირის სასტიკი
რეპრესიების ეპოქა სასაზღვრო ზოლში არანაკლები
სიმწვავეთ აისახებოდა და მკაცრი ხელით მართვის
გამოცდილება არც თურქეთისთვის იყო უცხო. ამასთან,
ახალ თაობას გაღმა თუ გამოღმა დარჩენილი ნათესავეების
შესახებ ოჯახური, ზოგჯერ ზედმეტად ფრთხილი, საუბ-
რებით თუ ექნებოდათ ინფორმაცია და მონატრების
გრძნობაც აღარ გაჩნდებოდა. თავიდანვე ჩაუნერგავდნენ,
რომ ასეთი საზღვარი მეზობელი ქვეყნის ბრალი იყო.
საბჭოთა კავშირში „პირსისხლიან კაპიტალისტებს“ დაბ-
რალდებოდა ყველაფერი, თურქეთში „ათეისტ წითელ
ბოლშევიკებს რუსიდან“. აირეოდა ერთმანეთში რეჟიმის
მსხვერპლი და რეჟიმის მსახური... ძველი თაობა კი თან-
დათან გაიყოლებდა პირად ტკივილს, ოჯახურ ტრაგე-
დიებს, საზღვრის გაყოფამ რომ მოიტანა. გაიყოლებდა
ჩუმად, უთქმელად, იმიტომ, რომ თქმა და სახელის დარქ-
მევა ამ ტკივილის საფუძველთა საფუძველზე – ორივე ქვე-
ყანაში სასტიკად ისჯებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბათომის ცხოვრება, 1923: გაზ. „ბათომის ცხოვრება“, N14, 21 იანვა-
რი, 1921 წელი;

ბაქრაძე, 1971: ბაქრაძე რ., „საბჭოთა სარფი“, ბათუმი;

ნოზაძე, 1989: ნოზაძე ვ., საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბილისი;

სარფი, 2015: სარფი, მონოგრაფია. ავტორები: მ. ჩოხარაძე, ლ. თანდილავა, მ. ფაღავა, ო. მემიშიში, მ. ბარამიძე, ჯ. ვარშალომიძე, ნ. მგელაძე, ზ. შაშიკაძე, ჯ. კარალიძე, თ. შიოშვილი, მ. თავდგირიძე, ც.ნარაკიძე, ჯ.მიქელაძე, ბათუმი;

უმიკაშვილი, 1977: უმიკაშვილი პ., „ოსმალის საქართველო“ (ლივანა და კლარჯეთი), გაზ. „ივერია“, N 21, 1877 წელი;

Документи... 1959: „Документы внешней политики СССР“, Т.3 М.;

Документи... 1960: „Документы внешней политики СССР“, Т. 4 М..

Malkhaz Chokharadze

Villages divided by state border and demarcation folk histories in Turkey and Georgia

Summary

In the 1920s, the state border divided many valleys and villages of historical southern Georgia. A significant part of the Georgian territory became part of Turkey. Along with other territories inhabited by Georgians, the state border divided two specific villages - Maradidi and Sarpi. Consequently, the lives of the villagers within the different states proceeded in two completely different ways. The paper discusses the border motif and folk histories of demarcation in the memory of the population of divided villages and neighboring settlements. The border area between the Soviet Union and Turkey has long been characterized by a particularly strict regime. Consequently, in such conditions, the population of these villages was deprived of even the possibility of even basic communication for many years. The situation changed after the collapse of the Soviet Union. Accordingly, the observation of the narrative model presents a conceptual picture of the collective memory of generations, which is distinguished by many peculiarities.

გურამ ბახტაძე
ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის
ქრონოლოგიური ჩარჩოები და პერიოდიზაცია
(თვალსაზრისი)

ქართული მწერლობა მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი საუკეთესო შენაკადია. იგი მე-5 საუკუნიდან დღემდე უწყვეტად ვითარდება. (არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმადაც „წმინდა ნინოს ცხოვრება“ „შუშანიკის წამებაზე“ საუკუნე-ნახევრით ადრეა დაწერილი. რ. სირაძე) ჩვენი ორიგინალური სიტყვიერების უმდიდრესი მემკვიდრეობა, საფუძვლიანი მეცნიერული შესწავლის მიზნით, (ჯერჯერობით) სამ ძირითად ნაწილად იყოფა: ძველი, ახალი და უახლესი. ამგვარი პერიოდიზაცია, რა თქმა უნდა, პირობითია, რადგან ერთი პერიოდი არსებითად არ განსხვავდება მეორისაგან არც ენობრივი და არც იდეურ-თემატური თვალსაზრისით. მიუხედავად აღნიშნულისა, შიდაპერიოდიზაცია, არათუ მისაღები, არამედ აუცილებელიცაა.

ახალი ქართული ლიტერატურა მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ნახევრამდე პერიოდს მოიცავს. თუმცა ამგვარი დაყოფა მკვეთრ საზღვარს არ უწესებს მას ქართული ლიტერატურის მომიჯნავე პერიოდებთან. მეოცე საუკუნის დასაწყისში, ასპარეზზე გამოვიდა ქართული მწერლობის ახალი თაობა, რომელიც ახალი ესთეტიკური შეხედულებების, დამკვიდრებას ცდილობდა. გრიგოლ რობაქიძის, იოსებ გრიშაშვილის, გალაკტიონ ტაბიძის, ვალერიან გაფრინდაშვილის, პაოლო იაშვილის, კოლაუ ნადირაძისა და სხვათა

ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მემკვიდრეობა უახლესი ლიტერატურის კუთვნილებაა. მაგრამ 1915 წლამდე მოღვაწეობას აგრძელებენ ახალი ქართული ლიტერატურის კორიფეები: აკაკი და ვაჟა; ასევე, ეგნატე ნინოშვილი (1859–1894) მეოცე საუკუნის ქართული მწერლობის წარმომადგენლად იყო მიჩნეული, რადგან იგი „მესამე დასის“ წევრი იყო. უახლესი ლიტერატურის წარმომადგენლად ითვლებოდა დავით კლდიაშვილიც (1862–1931).

მართალია, ამგვარი დეტალები ვერ ცვლის, საერთოდ, მწერლობისა თუ კონკრეტული ავტორის შემოქმედების ესთეტიკურ არსს, მაგრამ როცა საუბარი ლიტერატურის პერიოდიზაციას შეეხება, საჭიროა მსგავსი გარემოებებიც გავითვალისწინოთ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართებული არ უნდა იყოს ტერმინის – „ახალი ქართული ლიტერატურის“ სინონიმად – „მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის“, გამოყენება. რადგან ეს უკანასკნელი გვავალდებულებს 1800–1900 წლებით შემოვფარგლოთ საკვლევი პერიოდი. თუმცა ცნობილია, რომ იოანე ბატონიშვილი, ავტორი შესანიშნავი „კალმასობისა“ საკმაოდ ნაყოფიერად აგრძელებდა მოღვაწეობას 1830 წლამდე. (მის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე, საბუნებისმეტყველო მეცნიერების ენციკლოპედია (1814). ყრმათა სასწავლებლად განკუთვნილი „სხვათა და სხვათა სწავლათა შეკრებილებანი“ (1829); ლექსად დანერგილი „მიბაძვა იოანე სინელის კიბისა“ (1807), ორიგინალური თხზულებანი: „პატარა ედემით განძევა“, „აღსარება“, სამკურნალო წიგნი და სხვა“.) მიუხედავად ამისა, იგი კ. კეკელიძემ ძველი ქართული ლიტერატურის კუთვნილებად მიიჩნია.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრამ 2010 წელს

გამოსცა სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სტუდენტთათვის „ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია“ ნაწილი მეორე, რომელშიც სარედაქციო კოლეგიის (ი.ევგენიძე, თ. კიკაჩიანი, ლ. მინაშვილი, ს. ყუბანიშვილი, ჯ. ჭუმბურიძე), გადანყვეტილებით შესული არიან ეგნატე ნინოშვილიცა და დავით კლდიაშვილიც.

ტრადიციულად მიღებულია, რომ მწერლობის პერიოდი ასევე დაიყოს ქვეპერიოდებად, რაც ერთობ აადვილებს მხატვრულ თუ კრიტიკულ მასალებში ლავირებას. მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობის პერიოდიზაციის სხვადასხვა ვერსია შემოგვთავაზეს: ალ. ცაგარელმა, ალ. ხახანაშვილმა, ილია ჭავჭავაძემ, კიტა აბაშიძემ, ვახტანგ კოტეტიშვილმა, მიხეილ ზანდუკელმა, დანიელ რამიშვილმა და სხვებმა, ე.ი. იმ მკვლევარებმა, რომელთა მიზანი იყო: ქართული მწერლობის სისტემური შეესწავლა. (იხ. ვრცლად: ციციშვილი, „სჯანი“: N-18, 2017წ.). ყველა მათგანი მწერლობის თვისობრივი განვითარების დინამიკას თავისებურად იაზრებდა.

ახალი ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაციის თემას დანიელ რამიშვილმა მიუძღვნა სტატია – „მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაციის საკითხისათვის“, რომელიც დაიბეჭდა წიგნში – ახ. ქართ. ლიტერატურის საკითხები II, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1972 წ. გვ: 175-195; (კრებული მომზადდა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის მიერ.) ნაშრომი ეფუძნება მარქსიზმის კლასიკოსთა მეთოდოლოგიურ მითითებებს, თუმცა მის სამეცნიერო ღირებულებას განსაზღვრავს მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობის სისტემური კვლევების ავტორისეული ანალიზი.

ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ მიხეილ ზანდუკელის მოსაზრება მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობის პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით, ეფუძნება კლასობრიობის პრინციპს, რაც დღეისათვის გარკვეულ კითხვის ნიშნებს ბადებს. (იხ. მ. ზანდუკელი, თხზ. ტომი 1., 1972. გვ.: 29-40)

ჩვენი აზრით, ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის პერიოდიზაცია ძირითადად ვახტანგ კოტეტიშვილისეულ დაყოფას უნდა დაეფუძნოს, თუმცა ექვსის ნაცვლად, ოთხ ქვეპერიოდად უნდა გაიყოს:

I. რომანტიზმის პერიოდი. 30-იანი წლებიდან 1845 წლამდე ; (ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალებამდე)

II. კრიტიკული რეალიზმის ჩასახვისა და განვითარების პერიოდი (1845-წ.დან 1860 წლამდე.)

III. თერგდალეულთა პერიოდი. (60-70-იანი წლები; თაობათა-დაპირიპირების მეორე ტალღის ჩათვლით.)

IV. ქართველ მწერალთა დასებად დაყოფის პერიოდი. (მე-19 საუკუნის 70-იანი წლების დასასრულიდან ცხრაას-ათიანი წლების პირველი ნახევრის ჩათვლით).

ცნობლია, რომ როცა ქართულ მწერლობაში მეორე დასი გამოიკვეთა, ფაქტობრივად მწერლობაში თავი იჩინა პარტიულ-პოლიტიკურმა ტენდენციებმა. ამიტომ სწორედ ეს ნიშანი ავიღეთ მეოთხე პერიოდის გაერთიანების საფუძვლად.

რა კონკრეტულმა გარემოებებმა განაპირობა ახალი ქართული ლიტერატურის ცალკე პერიოდად გამოყოფა? მე-19 საუკუნის დასაწყისში რუსეთმა უხეშად დაარღვია 1783 წლის მეგობრობის ტრაქტატი, გააუქმა საქართველოში სამეფო მმართველობა და წერტილი დაუსვა ჩვენი ქვეყნის დამოუკიდებლობასა და სახელმწიფოებრიობას. ეს უდიდესი ეროვნული ტრაგედია გახდა გადამწყვეტი

მნიშვნელობის მოვლენა, რამაც განაპირობა ქართული ლიტერატურული აზროვნების ხასიათი. მთელი საუკუნის მანძილზე ქართული მწერლობა იღვწოდა ეროვნული ყოფის გაცნობიერებისათვის. ამ შრომას უკვალოდ არ ჩაუვლია. მე-20 საუკუნის დასაწყისის საქართველო დამოუკიდებლობის გამოცხადებით შეხვდა კიდეც (1918–21). მაგრამ იმპერიალისტური რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის „წყალობით“ ეს საუკუნეც ავისმომტანი გამოდგა ქართველთათვის.

რუსეთის იმპერიაში ბოლშევიკური მმართველობის დამყარებამ ზეგავლენა მოახდინა ქართული ლიტერატურის განვითარებაზეც. მართალია, მე-20 საუკუნის დასაწყისში ქართული მწერლობა აუცილებლად შევიდოდა განვითარების ახალ ფაზაში, რადგან 1918 წელს ქვეყანამ აღიღდინა დამოუკიდებლობა; შესაბამისად, ლიტერატურული აზროვნებაც თვისობრივადაც შეიცვლებოდა უკვე, მაგრამ, სამწუხაროდ, რუსეთის იმპერიის ისტორიაში დაიწყო „ბოლშევიკური ხანა“, რომელმაც ხელოვნების ნებისმიერი დარგი მკაცრად დაუქვემდებარა თავის იდეოლოგიას. ამრიგად, მე-19 საუკუნის 20–იანი წლებიდან მე-20 საუკუნის 10–იანი წლების მეორე ნახევრამდე პერიოდის მწერლობას ახალ ქართულ ლიტერატურას ვუწოდებთ.

გამოყენებული ლიტერატურა

ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები II, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1972 წ;

მ. ზანდუკელი, თხზ. ტომი 1., თსუ გამომცემლობა, თბილისი 1972;

კრებული „სჯანი“: N-18, ლიტ. ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი 2017წ.

Guram Bakhtadze
Chronological frameworks and periodization
of the history of new Georgian literature
Summary

Since the Soviet Union ceased to exist, art in general and literature in particular have been freed from ideological clichés. It became necessary to break free from the dogmas acceptable to the Marxist formality of various methodologies and theories. Release. Due to the mentioned circumstances, the present article expresses the opinion about the new periodization of the new Georgian literature. Which, in the author's opinion, more clearly reflects the trends and stages of development revealed in the literature of the mentioned period

შორენა მახაჭაძე
„შავი ჭირი“ – აგსურდული სამყარო
და მარადიული წრეგზავნა

*„ჭირს ყველა თავის თავში დაატარებს იმიტომ,
რომ ქვეყნად არავინაა, ღიახ, არავინაა მისგან დაზღვეული.“*
ალბერ კამიუ

ალბერ კამიუ აბსურდის თეორიის მამამთავარი და ეგზისტენციალისტური ფილოსოფიის ერთ-ერთი ორიგინალური წარმომადგენელია. ყოფის აბსურდულობას კი ისე კარგად არაფერი გამოსატყვევებს, როგორც მოულოდნელად, თითქოს არსაიდან გაჩენილი მომაკვდინებელი ეპიდემიები, სტიქიური უბედურებები, უაზრო სისხლისმღვრელი ომები – ყველაფერი ეს ბოროტებაა, რომელსაც ძნელად მოეძებნება ლოგიკური ახსნა, გამართლება: „ომი მართლაც დიდი სისულელეა, მაგრამ ეს არ აფერხებს მის მსვლელობას. სისულელე მუდამ გამძლეა“ (*კამიუ ალბერ, „შავი ჭირი“, გამ. „მერანი“, თბილისი, 1988:49; შემდგომში ციტატებს მოვიყვანთ ამ გამოცემიდან, მიუთითებთ მხოლოდ გვერდებს*).

სწორედ ასეთი „შავი ჭირის“ ეპიდემიაზე მოგვითხრობს მწერალი. ის დიდებულად გვიჩვენებს აბსურდის სამყაროში მოხვედრილი ადამიანის უმწეობას, უიმედობას, მის უსუსურობასა და ამაო გაბრძოლებას ფატალური გარდაუვალობის წინაშე.

„შავი ჭირი“ ბევრისმომცველი მეტაფორაა: ის ერთდროულად აღნიშნავს სტიქიურ უბედურებას, რომლის თავიდან აცილება შეუძლებელია, კონკრეტულ პოლიტი-

კურ ბოროტებას – ფაშიზმის სახით და, ზოგადად, ბოროტების მრავალსახეობას. ეს ბოროტება მარად თან სდევს კაცობრიობას ისტორიის ნებისმიერ ეტაპზე, მაგრამ ყველაზე დიდი უბედურება ისაა, რომ მას აქვს ციკლური განმეორებადობის თვისება.

განსხვავებით ამ წიგნთან პირველი შეხვედრის შთაბეჭდილებისა (ეს სადღაც სტუდენტობის წლებში იყო), რომანის კითხვისას ისეთი შეგრძნება მრჩებოდა, თითქოს დღევანდელ ახალ ამბებს ვუსმენდი ან ვკითხულობდი გაზეთში. ამ განწყობას, რა თქმა უნდა, ამძაფრებდა მსოფლიოსა და საქართველოს თავს დატეხილი პანდემია და კიდევ ის, რომ ორანი ჰგავს ჩვენს ქალაქს: ისიც ზღვის პირასაა გაშენებული, ომში დაღუპულთა ძეგლიც კი ზღვის პირას, ბულვარში დგას, თუმცა პარადოქსული ისაა, რომ ზღვისპირა ქალაქში ზღვა არ ჩანს (11), ესეც ჩვენი თანამედროვეობაა!

ასე რომ, სავესებით ვეთანხმები მკვლევარ ვერა შერვაშიძეს, რომელიც წერს, რომ კორონავირუსის პანდემიისა და მისგან გამომწვეული კარანტინის ფონზე მხოლოდ მეტისმეტად ზარმაცებს არ გაახსენდათ კამიუს რომანი „შავი ჭირი“ (შერვაშიძე, 2020:). მართლაც, ძალაუწიერად ჩნდება პარალელები ჩვენს დღევანდელ რეალობასა და კამიუს მდიდარი მხატვრული ფანტაზიით შექმნილ ორანის სინამდვილეს შორის: მწერალი დოკუმენტური სიზუსტით, დასტაქრის დაუნდობლობით ჭრის და კერავს, აღადგენს ჭირშეყრილი ქალაქის ყოველდღიურობას, მის მცხოვრებთა ფიზიკურ, სულიერ, ზნეობრივ ტრაგედიას. ორანელები თავდაპირველად სერიოზულად არც აღიქვამდნენ თავსდამტყდარ უბედურებას, დიდხანს იტყუებდნენ თავს, რადგან „აღამიანი დიდ

უბედურებას ვერ ეგუება, ამიტომ თავს ირწმუნებს, უბედურება არარეალურია, ეს ცუდი სიზმარია და ქარს გაჰყვება“ (50).

ქალაქის პრეფექტურასაც პირველ ეტაპზე მაინც თვალის დახუჭვა ერჩივნა, არ სურდა, პანიკა ამტყდარიყო, თუმცა ბოლოს იძულებული გახდა, უამიანობა გამოეცხადებინა და ქალაქი ჩაეკეტა, ყველა დანესებულება კი საკარანტინო ზონად და საავადმყოფოდ გადაექცია.

მანამდე ორანი ერთი ჩვეულებრივი პროვინციული ქალაქი იყო, თავისი ერთფეროვანი, ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი ცხოვრების წესით. აქ არათფერი ხდებოდა უჩვეულო, უფრო მეტი, ისეთი მოვლენა, როგორც სიკვდილია, ვერ ცვლიდა მის დღეთა ჩვეულ მდინარებას: „სიკვდილი აქ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული... მოუხერხებელია,“ (10), ორანის მცხოვრებნი მასზე არასოდეს ფიქრობდნენ, ჯიუტად არ აღიარებდნენ მის არსებობას და ამიტომაც აღიქმება ბედის მწარე დაცინვად, როცა სიკვდილი ამ ქალაქის ყოველდღიურობად, უფრო მეტი, მშრალ სტატისტიკად იქცევა, პერიოდულად რომ აცნობენ მოქალაქეებს. ისინიც, თავდაპირველად მოკრძალებით რომ ასათვლავებდნენ თითოეულ გარდაცვლილს, როდესაც ადამიანები მასობრივად იხოცებიან, გვამებს ერთიანად ყრიან ორმოებში ან წვავენ.

შავი ჭირის წინააღმდეგ თავდაუზოგავ მებრძოლს, ექიმ რიესაც კი, თითოეული პაციენტის სიკვდილს რომ განიცდიდა, გულგრილობამ დარია ხელი, რადგან „ეს ბრძოლა უამის წინააღმდეგ დაუსრულებელ მარცხად იქცა“ (112). სწორედ ექიმი რიე იხსენებს ჭირმოდებულ ათენს, ფრინველებმაც რომ მიატოვეს, მდუმარე, სულთმობრძავი ადამიანებით სავსე ჩინეთის ქალაქებს, მარსელელ კატორღე-

ლებს, პროვანსის დიდი კედლის მშენებლობას, კედლისა, რომელსაც გზა უნდა შეეკრა შავი ჭირის მძვინვარე შემოტევისთვის, კონსტანტინოპოლს, მილანს, ლონდონს და მათ გზებზე გვამებით დატვირთულ ურემებს... დღისით და ღამით „ნიღბოსანი ექიმების მასკარადსა“ და ავად-მყოფთა გაბმულ კენესას (53). დანარჩენი სამყაროსაგან იზოლირებული ორანი თავისთავში აერთიანებს ამ ქალაქთა (ფაქტობრივად, – მთელი სამყაროს) ბედს და კიდევ უფრო ძლიერდება იმის შეგრძნება, რომ ყველაფერი შეიძლება კვლავ და კვლავ, მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში, ნებისმიერ ადგილას, ნებისმიერ დროსა და ეპოქაში კიდევ უფრო მასშტაბური და სასტიკი ფორმით განმეორდეს; ამიტომ რომანის ბოლო ეპიზოდში ექიმი რიე არ უერთდება შავი ჭირის დამარცხებით გამოწვეულ საყოველთაო ალტაცების ყოუინას, ვერ იზიარებს თანაქალაქელთა სიხარულს, რადგან მან „იცოდა, რომ შავი ჭირის ბაცილა არასოდეს კვდება და არც არასოდეს ქრება, რომ მას შეუძლია ათეულ წლობით ეძინოს... და იქნებ ერთი დღეც დადგეს, როცა ადამიანთა საუბედუროდ თუ მათ ჭკუის სასწავლებლად, შავი ჭირი კვლავ გამოაღვიძებს ვირთხებს და სასიკვდილოდ გამოაგზავნის ბედნიერ ქალაქში“ (375). ეს მარადიული წრებრუნვის კანონია და უცდომლად მოქმედებს ყველა ეპოქაში!

ირონიულად ისმის რომანის დასაწყისში თქმული მწერლის სიტყვებიც: ორანის მოქალაქეები დღედაღამ შრომობდნენ, რათა გამდიდრებულიყვნენ, რაც შეიძლება მეტი ფული ეშოვათ, არადა, იგივე მოქალაქეები შავი ჭირის ეპიდემიის დროს, ფაქტობრივად, სიკვდილის წინაშე მარტოდმარტო, პირისპირ დარჩენილები, დაუფიქრებლად აძლევენ ცეცხლს ამ მთელი ცხოვრების მანძილზე

თავაუღებელი შრომით ნაშოვნ ქონებას, სახლ-კარს იმ იმედით, რომ, იქნებ, ხანძარმა შთანთქას შავი ჭირის ბაცილა და სიცოცხლე გადაირჩინონ.

როგორც 1942 წელს ფაშისტებმა დაიპყრეს ორანი, ისეა ოკუპირებული შავი ჭირის ეპიდემიის მიერ ქალაქი. ეს საკმაოდ გამჭვირვალე ალფეგორიაა კამიუს ტექსტში. უფრო მეტი, შავი ჭირი დამოუკიდებელი პერსონაჟია რომანისა, რომელიც თავისი შეუბრალებელი, განურჩეველი, თანაგრძნობას უნარს მოკლებული ხასიათით ერთნაირად მუსრავს ყველას: ახალგაზრდასა და მოხუცს, დიდსა და პატარას, ცოდვილსა და უცოდველს; მოქალაქეებს ართმევს ყველაზე ძვირფასს – სიცოცხლეს, სიყვარულის, ურთიერთობის სიხარულს, უკარგავს ადამიანურ სახეს.

„რა არის ჭირიანობა?“- სვამს კითხვას მწერალი და თავადვე პასუხობს: „ესეც ცხოვრებაა“ (372). საყოველთაო გასაჭირის დროს კარგად მუღავნდება ადამიანების ეგოისტური, ფარისევლური ბუნება, მთელი ძალით იწყებს მუშაობას თვითგადარჩენის ინსტინქტი. ამის კლასიკური მაგალითია ორანში შემთხვევით მოხვედრილი ჟურნალისტი რამბერი: ის ყველა კანონიერი და უკანონო გზით ცდილობს ქალაქიდან გაქცევას, თუმცა, პარადოქსულია, რომ ბოლოს, როცა ამის რეალური საშუალება მიეცემა, გადაიფიქრებს წასვლას, აღიარებს გარდაუვალის ფატალურობას და იმას, რომ „შეიძლება შერცხვეს კაცს, მარტო შენ თუ იქნები ბედნიერი“ (247). ისიც ნებაყოფლობით უერთდება „რეგისტრირებული სიკვდილისთვის განწირულთ“ (227).

ზოგიერთი, კოტარის მსგავსად, (რომ არა შავი ჭირი, კოტარს დაიჭერდნენ), ხელს ითბობს ამ უბედურებაზე და წვრილ-წვრილი სპეკულაციებით მდიდრდება. ეს პერსო-

ნაჟი შავი ჭირის – სიკვდილის, მოკავშირეა. მას არც სინდისის ქენჯნა აწუხებს, არც რაიმე ზნეობრივი პრინციპები გააჩნია, მისთვის ყველაფერი დასაშვებია, თუმცა ამ იმორალიზმს ის თვითგანადგურებამდე მიჰყავს.

სწორედ კოტარს ათქმევინა მწერალმა დამატუქრებელი, ღრმა ქვეტექსტის შემცველი სიტყვები: „ერთადერთი გზა ხალხის გასაერთიანებლად, მათთვის შავი ჭირის მოვლენა იყო“ (238). რომანში ბევრი მსჯელობაა ამის შესახებ: რატომ მოევლინა ქალაქს შავი ჭირი? იქნებ, იმიტომ, რომ ადამიანებმა დაათვასონ სიცოცხლე, სიყვარული, ურთიერთობის ბედნიერება და, რაც მთავარია, ახსოვდეთ სიკვდილის გარდაუვალობა.

საინტერესოა ექიმ ბერნარ რიესა და მღვდელ პანელუს დაპირისპირება ღვთის რწმენის საკითხზე. მნიშვნელოვანია, რომ ეს მას შემდეგ ხდება, როცა ორივენი ხლებიან მონმენი უცოდველი, უსუსური ბიჭის ტანჯვით სიკვდილისა. აი, ეს ბევრისმთქმელი და ბევრი კითხვის გამჩენი დიალოგი:

„- ო, ეს ბალღი ხომ უცოდველი იყო, თქვენც კარგად უნციო!

- ასეთი წყრომით რატომ მელაპარაკებით? – უპასუხა მოძღვარმა – ეს სანახაობა ჩემთვისაც აუტანელი იყო!

- თქვენ მართალი ხართ, შემინდეთ. დაღლილობამ დამრია ხელი, მაგრამ არის წუთები, რომელიც ამ ქალაქში ჯანყისთვის განგაწყობს.

- მესმის, ჯანყისთვის განგაწყობს, რაკი ყოველგვარი წვდომის საზღვარს სცილდება. მაგრამ, იქნებ, გვმართებს იმისი სიყვარული, რასაც ჩვენი გონება ვერ მისწვდენია!“ (264)

როგორც ამ დიალოგიდან ჩანს, მღვდელ პანელუს აზრით, ღმერთი ისაა, ვისაც, ვის მოქმედებასაც ჩვენი გონება ვერ წვდება და ამიტომ ბრმად უნდა ვინამოთ მისი არსებობა და მისი ღვთიური სიმართლეც. ექიმი რიე კი არ აღიარებს ღმერთს, რომელიც უცოდველი, უმწეო ბავშვის ტანჯვას დაუშვებს. ის არ ეგუება შავი ჭირის სახით მოვლენილ სიკვდილს, ბოროტებას და მიაჩნია, რომ ადამიანი

არ უნდა იყოს ღვთის კეთილი ნების იმედად და ყველა შესაძლო გზით, ხერხით უნდა იბრძოლოს მის წინააღმდეგ. პრინციპში ის ასეც იქცევა, არასოდეს არ ყრის ფარ-ხმალს. ის ორანის საზოგადოებას უპირისპირდება: თავდაპირველად ცდილობს, დაარწმუნოს ისინი შავი ჭირის არსებობაში, შემდეგ კი – ამ სენის საწინააღმდეგო ეფექტური ვაქცინის შექმნის შესაძლებლობაში. დაავადების უკან დახევის შემდეგ კი ექიმ რიეს კვლავ სკეპტიციზმი იპყრობს, რადგან, როგორც ვთქვით, იცის, რომ ეს უკან დახევა დროებითია, აბსურდულ სამყაროში ყველაფერი მეორდება: მარადიული განმეორებადობის კანონის ძალით იქმნება საბედისწერო ჯაჭვი და, მითიური სიზიფეს მსგავსად, ადამიანებს ხელახლა უწევთ ბრძოლის დაწყება სახეცვლილ ბოროტებასთან. შემთხვევით არ დაწერა 1942 წელს კამიუმ ფილოსოფიური „სიზიფეს მითი“, როგორც თავად უწოდა, „ესე აბსურდის შესახებ“. სიზიფეს მსგავსად, კამიუ და მისი რომანის გმირი, ექიმი რიე აუმბობდებიან უმაღლეს ზეციურ ძალებს, არ ეპუებიან მათ განაჩენს და, მიუხედავად იმისა, რომ შეგნებული აქვთ ამ ბრძოლის უაზრობა-აბსურდულობა, არ იხევენ უკან. სწორედ ესაა ეგზისტენციალური მიდგომა ადამიანის იდეისადმი: ის საკუთარ თავს თვითონ ქმნის, მას ხომ ყველაზე დიდი უფლება: არჩევანის თავისუფლება გააჩნია. „აბსურდის ადამიანის თვითდამკვიდრება კი ამბოხის გზით ხდება“ (სარტრი, 1993:33).

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პერსონაჟი რომანისა, უან ტარუ, პროკურორის ვაჟი – ეს მუდამ „ხალისიანი, მუდამ მომღიმარი,... ყველა ბუნებრივ სიამეთა ტრფიალი“ (33), უამიანობის ობიექტური მემატეიანე, რომელიც ახალგაზრდობიდან თავდაუზოგავად იბრძოდა სიკვდილის ყველა

ფორმის წინააღმდეგ, გახდა უამიანობის მეცხრე ტალღის ბოლო მსხვერპლი. ამის შემდეგ შავი ჭირით აღარავინ მომკვდარა: მისი სიკვდილი აბსურდის თეორიის კიდევ ერთ არგუმენტად იქცა ისევე, როგორც 46 წლის ასაკში დიდების მწვერვალზე მყოფი ნობელის პრემიის ლაურეატის – ალბერ კამიუს დაღუპვა საავტომობილო კატასტროფაში!

ალბათ, ესეც სიმბოლოურია, რადგან ჩვენი ბრძენი წინაპრისაც არ იყოს:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვინრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან ყოველი გასწორდეს, სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მსცოვანი.“
(რუსთაველი, 1979:808)

სწორედ ამიტომ: „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა, სიკვდილი სახელოვანი!“ (808). უან ტარუს სიკვდილი, ისევე, როგორც ექიმ რიეს გადარჩენა ნამდვილი ადამიანური გმირობაა, გამონწვევაა ბედისწერისა, ღმერთისა, აბსურდული სამყაროსი.

როცა ვკითხულობდი ექიმ რიეს სიტყვებს, რომ, იქნებ, სჯობდეს უფალი ღმერთისთვის, რომ მისი საერთოდ არ სწამდეთ და ყველა ძალით იბრძოლონ სიკვდილის წინააღმდეგ (110), გამახსენდა ერთი ხასილური სიბრძნე: რაბინს ჰკითხეს: „რისთვის არსებობს უღვთოება?“ მან უპასუხა: „ისიკ კი სასარგებლოა, როცა ვისიმე დახმარებაა საჭირო, რადგან, როცა კაცი დახმარებას გთხოვს, საკმარისი არ არის, უთხრა, უფალს მიენდეთ, არამედ უნდა იმოქმედო ისე, თითქოს ღმერთი არც კი არსებობს და მთელს სამყაროში შენს მეტი ვერავინ შეეწვევა ამ კაცს“ (ხასილური..., 1994:5). სწორედ ასე ებრძვიან ექიმ რიეს ინიციატივით შექმნილი მოხალისე სანიტარული ბრიგადები შავ ჭირს.

რიეს შეხედულებით, მოყვასის სიყვარულის, მისდამი თანაგრძნობის გარეშე, არსებული სამყარო მკვდარია.

ღიახ, სამყარო აბსურდულია, თუმცა ამ აბსურდის შეცნობა და მის წინააღმდეგ ამბოხება შუძლია პიროვნებას. ამის კლასიკური მაგალითები ბევრია ქართულ მწერლობაშიც. საკმარისია მხოლოდ ორი მათგანის გახსენება: რენესანსული პერსონაჟი, ავთანდილი თვლის, რომ, მართალია, „რაცა ღმერთსა არა სწადდეს, არა საქმე არ იქმნების“ (801), მაგრამ ეს მისთვის არ ნიშნავს ღვთის, განგებისა თუ ბედისწერის წყალობის მოლოდინში გულხელდაკრეფილ ყოფნას, პირიქით, მისი რწმენა და დევიზია: „ბედი ცდაა, გამარჯვება, ღმერთსა უნდეს, მოცა-გხვდების!“ (912)

ახლა მოვიყვანოთ რუსთაველის დიდი მემკვიდრის მიერ წუთისოფლის (ვფიქრობ, ქართველი ხალხის მიერ შექმნილი ეს გენიალური კომპოზიტიც სამყაროს აბსურდულობას გამოხატავს!) ამაოების (რაც იგივე აბსურდულობაა!) გამომხატველი სტრიქონები და მარადიული კითხვები:

„მინც რა არის ჩვენი ყოფა — წუთისოფელი?“

„მაგრამ თუ ერთხელ უნდა სოფელს ბოლო მოეღოს,

მაშინ ვიღამ სთქვას მათი საქმე, ვინ სადღა იყოს?..“

და პასუხი, რომელიც ნიკოლოზ ბარათაშვილის მშობელ ერს სიამაყით ავსებს:

„მაგრამ რადგანაც კაცნი გვექვიან — შვილნი სოფლისა,

უნდა კიდევ მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.

არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,

იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს!“

(ბარათაშვილი, 1978:177)

ეს ორი მაგალითიც საკმარისია იმისათვის, რომ კიდევ ერთხელ დავრწმუნდეთ: ქართული მწერლობა ყოველთვის ეჭიდებოდა ზოგადკაცობრიულ პრობლემებს, კითხვებს, პროგრესულ პასუხებსაც იძლეოდა მათზე და ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე ამას ევროპელი კლასიკოსები გააკე-

თებდნენ. კულტურათა ეს დიალოგი არცერთ ეპოქაში არ შეუწყვეტია თექვსმეტსაუკუნოვან ქართულ ლიტერატურას.

ნობელის პრემიის მინიჭებისას ალბერ კამიუმ თქვა: „ერთადერთი რეალისტი არის ღმერთი, თუ იგი არსებობს“ (კამიუ, 1990:158), მაგრამ, როგორც ვნახეთ, „შავ ჭირში“ მან პანდემიის ლამის დოკუმენტური სურათი აღადგინა, მოდერნისტმა კამიუმ იმდენად რეალისტურად დახატა შავი ჭირის მძვინვარება და ადამიანების უმწეობა, მათი სასიკვდილო აგონია, მკვდარი ქალაქის უძრაობა და იქ ჩამონოლილი შემზარავი „დამარცხების ღუმელი“, რომ მკითხველს ხშირად წიგნის დასრულების შემდეგაც თან სდევს ლამის ნატურალისტურად დახატული კომმარული ხილვები. მაგრამ, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომანი მაინც ოპტიმისტურ განწყობას გვითვავებს, რადგან, მიუხედავად ყველაფრისა, ეგზისტენციალისტ შემოქმედს სჯერა: „ადამიანში ალტაცების მომგვრელი მეტია, ვიდრე დასაძრახი“ (273). სწორედ ამ დასკვნამდე მივყავართ ალბერ კამიუს რომანს, ამიტომაც გვითვავებს ის იმედს, რომ, შეიძლება, ოდესმე ეს მოჯადოებული წრე გაირღვეს და ბოროტების, თუნდაც – დროებითი, ზემო შენყდეს, ის დამარცხოს ადამიანის თავისუფალმა ნებამ.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბარათაშვილი ნიკოლოზ, იხ. წიგნში: „ქართველი რომანტიკოსები“, გამ. „საბ. საქართველო“, თბილისი, 1978.

კამიუ ალბერ, „შავი ჭირი“, გამ. „მერანი“, თბილისი, 1988.

კამიუ ალბერ, იხ. წიგნში: „მეამბოხე ადამიანი, ფილოსოფია, პოლიტიკა, ხელოვნება, მოსკოვი, 1990.

Камю Альбер, Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство, Москва.

რუსთაველი შოთა, „ვეფხისტყაოსანი“, თბილისი, 1979.

სარტრი ჟან-პოლ, „უცხოს“ განმარტება“, იხ. წიგნში: ჟ.პ. სარტრი, „სარკის მეორე მხარე“, გამ. „ლომისი“, თბილისი, 1993.

ხასილური სწავლანი, გამ. „ლომისი“, თბილისი, 1994.

შერვაშიძე ვერა, „შავი ჭირი“, ან XX საუკუნის ევანგელე“, იხ.

<https://gorky.media/context/chuma-ili-evangelie-hh-veka/>, 2020.

Шервашидзе Вера, «Чума», или Евангелие XX века»,

<https://gorky.media/context/chuma-ili-evangelie-hh-veka/>, 2020.

Shorena makhatchadze

“The Plague” and the Law of Eternal Circulation

Summary

Albert Camus is the father of the theory of absurdism and one of the original existentialist philosophy representatives. Nothing expresses the absurdism of being so well as sudden, as deadly epidemics out of blue, natural disasters, senseless bloody wars – all this is evil, difficult to find a logical explanation and justification. The writer exactly tells about such an "epidemic of the Black Death." He magnificently shows the helplessness hopelessness of a person in the world of the absurd.

"Black Death" is an extended metaphor: it simultaneously refers to a natural disaster that cannot be avoided, a particular political evil in the form of fascism, and, in general, a variety of evil. This evil has always haunted humankind at any stage of history, and it has the property of cyclical repetition.

ნონა ნიქაბაძე
„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქული
თარგმანის ზოგიერთი საკითხისათვის

თარგმანის თეორია უახლესი მეცნიერებაა, რომელიც მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა. ეს სამეცნიერო დარგი, რომლის კვლევის საგანი ადამიანთა შორის კომუნიკაციის უახლეს პერიოდს უკავშირდება, თანამედროვეა როგორც ჩამოყალიბების დროით, ისე კონცეპტუალურად. თავისი ბუნებით თარგმანი მრავალენოვანი და ინტერდისციპლინარულია.

ტერმინ „თარგმანს“ რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: თარგმანი არის შედეგი, ან ორ განსხვავებულ ენას შორის მიმდინარე პროცესი. მთარგმნელი ცვლის საწყის ტექსტს წყარო ენიდან სამიზნე ენაზე, განსხვავებული ენობრივი ნიშნით.

„ვეფხისტყაოსანი“ მსოფლიოს მრავალ ენაზეა თარგმნილი. „ვეფხისტყაოსნის“ სრული ტექსტის ერთადერთი თურქული თარგმანი ეკუთვნის პროფ. ბილალ დინდარსა და ასისტ. პროფ. ზეინელაბიდინ მაქასს. თურქული თარგმანი გამოიცა 1991 წელს ქალაქ სამსუნში.

ნაშრომში მოცემულია „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქული თარგმანისა და ქართული ტექსტის შედარებითი ანალიზი.

რადგან მთარგმნელი ქართულ ენასა და ლიტერატურას სათანადოდ არ ფლობდა, ამიტომ თარგმნის სიძნელე აზერბაიჯანული ენისა და ლიტერატურის მცოდნე მეგობრის ასისტ. პროფ. ზეინელაბიდინ მაქასის დახმა-

რებით დაუძლევიან (Dindar, 1991:1-2). მთარგმნელი აქვე დასძენს, რომ თარგმნის პროცესში, სერგი წულაძის „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული თარგმანითა და აჰმეთ ჯევათის აზერბაიჯანული თარგმანით ისარგებლა.

ორიგინალ ტექსტთან შედარებით „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის პირველი თავის შემდეგ ტაეპებში დასტურდება კლება. ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებში გამოტოვებულია ხაზგასმული ლექსიკური ერთეულები:

მოსამართლე და მონყალე, მორჭმული, განგებიანი,(1)

მეფემან იხმნა ვაზირნი, თვით ზის ლალი და წყნარია,(3)

იყინოდეს, ყმანვილობდეს, საყვარლად და კარვად მმიდეს, (38)

ნასროლ-ნაკრავსა სთვალვიდენ უტყუვრად, მიუმცდარებლად. (39)

Bu neş'eli, hem hoş sohbet ve cömert yiğit şahın (ამ მხიარულ, მჭერმეტყველ, ხელგაშლილ მამაც შახს) (1)

Birgün tahta çıktı sultan azametle, vezirleri (ერთ დღესაც სულთანის ტახტზე დაჯდა სიდიადით, ვეზირები....) (3)

Sonra gülüp eğlendiler, dili şirin, kalbi ıyık (იყინოდნენ, ერთობოდნენ, ენა ტკბილი, გული ნათელი) (38)

Vurdüğümüz avları sayıp ve hesabını bilelim (დახოცილი ნადირი დავევალოთ და გავვივოთ ანგარიში) (39)

აღნიშნული ლექსიკურ ერთეულებს ქართულ ტექსტში მხატვრული დატვირთვა აქვთ.

ლექსიკური ერთეულები – **უტყუვრად**, **მიუმცდარებლად**, **სინონიმები**, რომელთაც ნ. ნათაძე განმარტავს შემდეგნაირად – „**შეუცდომელად**“ (ნათაძე, 2007: 30), **ყმანვილობდეს** ნიშნავს – „**ხუმრობდნენ, უდარდელად მხიარულობდნენ**“ (ნათაძე, 2007: 30), **მორჭმული** – „**გამარჯვებული, წარმატებული**“, **განგებიანი** – „**მართვა-განმგებლობის კარვად მკოდნე**“ (ნათაძე, 2007: 26), ილია აბულაძესთან ლექსიკური ერთეული **მონყალე** განმარტებულია, როგორც – „**მწყალობელი**“⁴. **ლალი, წყნარი** – „**თავისუფა-**

⁴ <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=21410>

ლი, ამაყი; მშვიდი, უშფოთელი“ (ნათაძე, 2007:26). გემო-სხენებული სიტყვებით „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორს ექსპრესიული შიშობა შემოაქვს ტექსტში.

თურქულ თარგმანში კი ორიგინალ ტექსტში არსებული დინამიკა დარღვეულია, წყარო ტექსტიდან სამიზნე ენაზე თარგმნილი არაა მხატვრული ხერხები, რის გამოც შემსუბუქებულია ტექსტის დინამიკური სურათი, ამიტომ თარგმანი ვერ ახდენს ისეთივე გემოქმედებას, როგორც ორიგინალი ტექსტი.

დინამიურობა ასევე იკარგება იმ შემთხვევაშიც, როცა ორიგინალის ფრაზულ გამეორებას მთარგმნელი ცვლის ირიბი თქმით, რითაც კიდევ უფრო სუსტდება დინამიური სურათი და მდორე თხრობად იქცევა.

გაუკვირდა: ვით მკადრაო, ან სიტყვანი ვით გაბედნა?! (30) (პირდაპირი თქმა)

Hayret etti vezirdeki bu saygısız acı dile. (30) (გაოცდა რა ვეზირის თავებდობით, მწარე ენით) (ირიბი თქმა).

კადრება' ძველ სალიტერატურო ქართულში ნიშნავს „გაბედვას“, ე.ი. **ვით მკადრაო'** – როგორ გამიბედა, მითხრა (ნათაძე, 2007:29).

აღსანიშნავია, რომ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში რუსთველისეული აფორიზმის – „**ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს თუნდა ხეადია**“ სხვადასხვა ინტერპრეტაცია არსებობს. ამჯერად ამ საკითხს სიღრმისეულად არ შევეხებით. მთარგმნელს აფორიზმი „**ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს თუნდა ხეადია**“ პირდაპირი მნიშვნელობით გადააქვს, „*Dişi aslan da aslandır, böyle söylemiş atalar*“ (**ძე ლომიც ლომია, ასე უთქვამთ წინაპრებს**). „**ძე ლომიც ლომია**“ აფორიზმის გასამყარებლად ის მიმართავს პერსუასიას – *ასე უთქვამთ წინაპრებს*. საინტერესოა, თურქულ

რეალობაში მთარგმნელის ეს დამოკიდებულება რამდენად მიღებულია, თანასწორი იყო თუ არა ქალი და კაცი იმ პერიოდის თურქეთში, როდესაც „ვეფხისტყაოსანი“ დაინერა? ამის შესახებ ინფორმაციას გვანდის თურქული ლიტერატურა და წერილობითი წყაროები. ჩვ. წ. VI-VIII ს.ს.-ში, გოქთურქების მმართველობის პერიოდში, ორჰონისა და ენისეის წარწერებში ბილგე ხაკანის სათლავის ქვაზე წერია: *„შემოქმედმა, თურქი ერი რომ არ გადაშენდეს, მამაჩემი ილ-თერიშ ხაკანი და დედაჩემი ილ-ბილგე ხათუნი აღაზვეა“*, ეს წარწერა გვიჩვენებს თურქი ქალის მნიშვნელოვან როლს პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში (Acar, 2019:396). XI-XII ს.ს.-ში სელჩუკთა მმართველობის ხანაში ქალის როლზე საუბრობს პროფ. ალი დუიმაზი: *„სელჩუკთა მმართველობის ხანაში ქალის ძეგლებს, ცხენზე მჯდომი ქალისა და შეიარაღებული ქალების ნახატებს ვხვდებით. უილურთა ხაკანმა ბოლუმ კი ჩინეთში სალაშქროდ მეუღლე წაიყვანა, ისინი ბრძოლაში ერთად იღებდნენ მონაწილეობას“* (Ögel, 1979:116). ისტორიკოს ოსმან თურანის მიხედვით: *„სელჩუკთა დინასტიიდან ალფ არსლანის და – გევჰერ ხათუნი, მისი ქმრის ერბასგანის ბიზანტიაში გაქცევის შემდეგ, მასზე დაქვემდებარებულ ლაშქარს ჩაუდგა სათავეში, ეს საკმარისია იმის საფიქრებლად, რომ გევჰერ ხათუნი აქტიურად იყო ჩართული პოლიტიკურ ცხოვრებაში“* (Turan, 1993:173-201). როგორც ვხედავთ, თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის განხილვას დიდი ადგილი ეთმობა. სავარაუდოდ, მთარგმნელს სწორედ ამ მიზეზით უნდა მიემართა პერსუასიისთვის. თუმცა, წყაროებში ტახტის მემკვიდრე ქალი არაა ნახსენები.

რიცხვითი სახელი *ბევრ-ათასი* 'ვეფხისტყაოსნის' ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც ათი მილიონი (შანიძე, 1960: 4). თურქულ თარგმანში კი სიტყვა *ბევრ-ათასი* თარგმნილია შემდეგნაირად – *Milyonluk (მილიონიანი)*:

ავთანდილ პირ-შე, სპასპეტი ლაშქრისა ბევრ-ათასისა.(13)

Milyonluk orduya ise Aftandil oldu komutan.(13)

აღსანიშნავია, რომ რიცხვითი სახელის ეს ცნება XII ს.-ში არ არსებობდა, უფრო მეტიც, თურქული ლაშქრის დანაყოფებს, რაოდენობის მიხედვით შესაბამისი დასახელებები ჰქონდა. ასე მაგალითად, *Tümen* ისტორიული ტერმინია, რომელიც ითარგმნება შემდეგნაირად: 1) დუმანი (ათი ათასი ჯარისკაცი); უთვალავი, აურაცხელი, უამრავი (გურგენიძე, ჩლაიძე... 2001:1380).

„ძველად თურქების ლაშქრის ყველაზე დიდი დანაყოფი 10 ათასი კაცისგან შედგებოდა. ამ დანაყოფს „თუმენ/დუმან“ ეწოდებოდა. თუკი ხაკანის შემადგენლობაში 40 ათასიანი ჯარი იყო, 4 თუმენისგან/დუმანისგან შემდგარი ლაშქარი ამბობდნენ“ (Dürmuş, 2020:92).⁵

თარგმანში ხშირად გვხვდება სოციოკულტურული ფაქტორით განპირობებული შესატყვისები. მიუხედავად იმისა, რომ ლექსიკურ ერთეულს „მეფე“ თურქულ ენაში აქვს ბუსტი ეკვივალენტი *kral*, „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში მთარგმნელი იყენებს შემდეგ სიტყვებს – *ფადიშაჰი (7...), შაჰი (1...), სულთანი (17...)*. აღსანიშნავია, რომ მთარგმნელის მიერ გამოყენებული ლექსიკური ერთეულები აღმოსავლურ სამყაროში ფართოდ გავრცელებული სიტყვებია, წოდებით კი მეფე, შაჰი, ფადიშაჰი და სულთანი ერთმანეთის სინონიმებია.

ყოლაშყა მეფედ ნუ დასვი! თავსა რად უკვდე ჭიროო?"

⁵ თურქულიდან თარგმანი ჩვენია

საუბარია თინათინზე, მთარგმნელს კონცეპტი მეფე⁶ თარგმნილი აქვს როგორც სულთანი, თურქული ენის ასოციაციის ლექსიკონის განმარტებით სულთანი – 1) მუსლიმი, განსაკუთრებით კი სუნიტი მმართველების ტიტულია, ფადიშაჰი: კანონმდებელი სულთან სულეიმანი; 2) ფადიშაჰის ქალ-ვაჟების, დედისა და მეუღლის ტიტული: ნაჯიე სულთანი, ჰიურემ სულთანი⁷.

უნდა აღინიშნოს, რომ კონცეპტი „ნაუფლისწულევი“ თარგმანილია როგორც – „შახის ქალიშვილი“:

მომართვი ჩემი ყველაი, ჩემი ნაუფლისწულევი (21)

Şah kızının neyi varsa getir benim huzuruma (21)

ლექსიკური ერთეული უფლისწული⁸ ა. შანიძეს განმარტებული აქვს შემდეგნაირად – უფლის-წული – „მეფის ვაჟი (გამეფებამდე), ბატონიშვილი; ნაუფლისწულევი⁹ იმ დროს შეძენილი, სანამ უფლისწული იყო, სანამ მეფედ გახდებოდა“ (შანიძე, 1960: 36). თინათინი, ამგვარად, საკუთარ ქონებას გასცემს და არა სახელმწიფოს კუთვნილს.

ისევე როგორც ქართულ ენაში, თურქულშიც „უფლის-წული“ ვაჟის გამოხატველია. ამ სიტყვის ზუსტი ეკვივალენტი თურქულ ენაში არის *şehzade* – წოდება, რომლის ტარების უფლება ფადიშაჰის ვაჟებსა და ვაჟების ვაჟებს ჰქონდათ⁷, რასაკვირველია მთარგმნელი ამ ტერმინს მეფის ქალიშვილის აღსანიშნად ვერ გამოიყენებდა, რადგან საზოგადოება, რომლისთვისაც თურქული თარგმანი შეიქმნა, სავარაუდოდ, მთარგმნელს სიტყვა *şehzade*-ს გამოყენებას შეცდომად ჩაუთვლიდა ან უფრო მეტიც მათ-

⁶ იხ. Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>

⁷ იხ. Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>

თვის გაუგებარი იქნებოდა. თუმცა მთარგმნელს „ნაუფ-ლისწულევი“ ცნების შესატყვისად შეეძლო გამოეყენებინა ლექსიკური ერთეული *sultan*–სულთანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თურქული ენის ასოციაციის ლექსიკონის განმარტების მიხედვით ეს ტერმინი **ფადიშაჰის ასულს** ნიშნავს.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანში გვხვდება არაფუნქციური ეკვივალენტობის მაგალითი. კერძოდ, **ბურთაობა**’ სიტყვა–სიტყვითაა გადატანილი, თუმცა **ბურთაობის**’ ფუნქცია დაკარგულია, რადგან ორიგინალ ტექსტში იგულისხმება ცხენბურთის თამაში. ხოლო შესატყვისი *top oynamak*’ ასოციაციურად მიემართება **ფეხბურთის თამაშს**, ან უბრალოდ **ბურთის თამაშს**.

სავარაუდოდ, მთარგმნელს არ აქვს შესაბამისი ფონური ცოდნა, რადგან **ბურთაობა** საქართველოში სპორტის ერთ–ერთი უძველესი სახეობაა. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“–ს უცნობი ავტორი, ერთ–ერთ საზეიმო თავყრილობას ასეთნაირად აღწერს: *„დამყოფელთა მსგეფისა ერთისათა ჰქონდა ყოველთა დღეთა სიხარული: მათგან ძღუნობა, ამათგან ბოძება, ნადირობა და „ბურთაობა“: ბურთაობის შესახებ ცნობებს ვხვდებით ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაში „აღწერა სამეფოისა საქართველოის“, რომელშიც მოგვითხრობს „.....შემდგომ ამისა შექმნიან ბურთაობა და, რომელმან მხარემან აჯობოს, იყო იგი – მხარეთა ლარნი სამეფონი, და მისციან მას თვითთ თვითთ“*. არჩილი კი თავის „საქართველოს ბნეობანში“ ამბობს, რომ ქართველმა რაინდმა უნდა ოცოდეს *„ჩოვნის მოხვრეტა, გამოჭრა, ბურთაობის დროსა ასპარეზს პირმხიარულად გამოჭრა“* (ბარჯაძე, 1991:14).

აღსანიშნავია რომ ლექსიკურ ერთეულ **„ბურთაობა“**–ს თურქულ ენაში შესატყვისი აქვს – „*çevgen*“/ „*çögen*“.

თურქულ ენაში ეს თამაში პირველად XI საუკუნის „ქაშგარლი მაჰმუდის დიდ თურქულ-არაბულ ლექსიკონში“ დასტურდება (Eyduran, 2009: 85).

ჩვენ წარმოვადგინეთ „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქულ თარგმანში ქართულ ტექსტთან მიმართებით არსებული განსხვავებები, რომლებიც განპირობებულია ორი განსხვავებული კულტურით. თურქულად თარგმნილ ტექსტში ორიგინალ ტექსტთან შედარებით დასტურდება კლება, რის გამოც შემსუბუქებულია თარგმანის დინამიური სურათი. თარგმანში ასევე გხვდება ეკვივალენტობის არ მქონე ლექსიკური ერთეულების მსგავსი სიტყვებით ჩანაცვლების შემთხვევები, რაც ასევე განსხვავებული კულტურითაა გამომწვეული. „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში ვხვდებით ასევე არაფუნქციური ეკვივალენტობის მაგალითს, რასაც შესაბამისი ფონური ცოდნის უქონლობა განაპირობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარჯაძე, 1991: ბარჯაძე გაბრიელ, „ლელიბურთის ქრონიკები“; გამომცემლობა: „ვიდევაკ დაიზრდებიან“, თბილისი. 1991;
- გურგენიძე, ჩლაიძე, 2001: გურგენიძე ნუნუ, ჩლაიძე ლია და სხვ. „თურქულ-ქართული ლექსიკონი“, საქ. მეც. აკ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, სტამბოლი. 2001;
- ნათაძე, 2007: ნათაძე ნოდარ, „ვეფხისტყაოსანი“ (სასკოლო გამოცემა), თბილისი. 2007;
- შანიძე, 1960: შანიძე აკაკი, „ვეფხისტყაოსანი“, ჩვენი საუნჯე, ტომი 3, გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი. 1960;
- Acar, 2019: Acar Hasan, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, Yayın „İnsan & İnsan“, Cilt 6, Sayı 21, 2019;
- Dindar, Makas, 1991: Dindar Bilal, Makas Zeynep (Çeviri) „Kaplan Postlu Şövalye“, Yayın „Eser Matbaası“, Samsun. 1991;

- Durmuş , 2020: Durmuş Eda, „Eski Türklerde Askeri Yapı“, Yayın „Asya Araştırmaları Dergisi“, Sayı 1, Cilt 4, Ankara. 2020;
- Eyduran, 2009: Eyduran Aysun, „Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu“, Sayı 53, 2009;
- Ögel, 1979: Ögel Bahaeddin, „Türk Kültürünün Gelişme Çağları“, Yayın „Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı“, Ankara. 1979;
- Turan, 1993: Turan Osman, „Selçuklular Tarihi ve Türk –İslam Medeniyeti“, Yayın „Ötüken Neşriyat“, İstanbul. 1993;
- Venuti, 2000: Venuti Lawrence, „The Translation Studies Reader“, Publisher „Routledge Taylor & Francis Group“, London. 2000;
- Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>
ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი // <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=21410>

Nona Nikabadze

“The Knight of the Panter’s Skin” – Some Issues of the 1st

Chapter of the Turkish Translation

Summary

The paper discusses the relation of the 1st chapter of the Turkish translation “The Knight of the Panter’s Skin” to the Georgian, original text. Differences have been identified that are due to two different cultural factors. The Turkish translated text confirms an omitting compared to the original text, due to which the dynamics of the translation is softened. The Turkish translation also contains cases of substitution of non-equivalent lexical items with similar words, which is also caused by the cultural differences. In the Turkish translation of “The Knight of the Panter’s Skin” we find an example of non-functional equivalence, which should be allowed without proper background knowledge.

პუბლიკაცია

რამაზ ხალვაში იოანე ჰეცრინისა და მისი ძმის – ჰაველს „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის (A-85) დასაწყისში, ირმოლოგიონისა და ჯვართამაღლების საგალობლის შემდეგ, შეტანილია გალექსილი საეკლესიო კალენდარი – „გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა წსენებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა“ (51r-52v).

„გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ წარმოადგენს ქრისტეფორე მითილინელის (1000-1050 წწ.) გალექსილი კალენდრის ადაპტირებულ თარგმანს.

მითილინელის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში 12 სტიქარონია, რომლებშიც ხსენებები წარმოდგენილია თვეების მიხედვით, იწყება სექტემბრით და სრულდება აგვისტოთი: I. მე-4 ხმა (სექტემბერი); II. მე-4 პლაგალური (გვერდითი) ხმა (ოქტომბერი); III. მე-2 პლაგ. ხმა (ნოემბერი); IV. მე-2 პლაგ. ხმა (დეკემბერი); V. მე-2 ხმა (იანვარი); VI. 1-ელი ხმა (თებერვალი); VII. მე-4 ხმა (მარტი); VIII. მე-4 პლაგ. ხმა (აპრილი); IX. 1-ელი ხმა (მაისი); X. მე-4 ხმა (ივნისი); XI. მე-4 პლაგ. ხმა (ივლისი); XII. მე-4 ხმა (აგვისტო) (მითილინელი 1964: 18-36).

დედანში ყოველ თვეს წამძღვარებული აქვს ქრონოგრაფიული მაჩვენებლები: თვეების დღეთა რაოდენობა, დღისა და ღამის ხანგრძლივობა საათებში. სტიქარონებში მასალა დალაგებულია თვეებისა და დღეების მიხედვით, ხსენებების რიგი და შედგენილობა მისდევს კონსტანტინოპოლის ეკლესიის სათვეო კალენდრს.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ქართული თარგმანი ქრისტეფორე მიტილინელის საგალობელთა ციკლის შემოკლებული რედაქციაა და დანერვილია ჰიმნოგრაფიული კანონის ფორმით („ჯმაღ ბ გუერდი“): შედგება 8 გალობისაგან (ტრადიციისამებრ, გამოტოვებულია მეორე გალობა „მოიხილესა“), თითოეულ გალობაში წარმოდგენილია 3 დასდებელი. გამონაკლისია IX გალობა, რომელშიც 4 დასდებელია, ასე, რომ საგალობელში ტროპართა რიცხვი 25-ს აღწევს. პირველი დასდებელი ზოგადი შინაარსის შესავალია, რასაც მოსდევს ხსენებებისა და დღესასწაულების სათვეო კალენდარი მთელი წლისთვის – 1 სექტემბრიდან 31 აგვისტომდე (სულ – 365 ხსენება). დასდებლების მიხედვით, სათვეო ხსენებები ასეა გადანაწილებული: სექტემბერი (I.2-3); ოქტომბერი (III.1-2); ნოემბერი (III.3-IV.1); დეკემბერი (IV.2-3); იანვარი (V.1-2); თებერვალი (V.3-VI.1); მარტი (VI.2-3); აპრილი (VII.1-2); მაისი (VII.3-VIII.1); ივნისი (VIII.2-3); ივლისი (IX.1-2); აგვისტო (IX.3-4).

ქართული თარგმანი მნიშვნელოვანი თავისებურებით ხასიათდება. მასში ხსენებათა კალენდრის პარადიგმად გამოყენებულია საბანშიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონი, რის გამოც ხსენებების რიგი და შედგენილობა ხშირად სხვაობს დედნის ტექსტისგან. ამგვარად, ქართულ თარგმანში ეორტალოგიური კალენდარი ორ მთავარ წყაროს ემყარება:

1) ქრისტეფორე მიტილინელის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს (გალექსილ კალენდარს);

2) საბანშიდურ (შიო-მღვიმის) ტიპიკონს.

ქართულ თარგმანს სხვა თავისებურებებიც ახასიათებს. მაგალითად, თვეებს არ აქვს წამძღვარებული კალენდარული შინაარსის მითითებები (წანამძღვარი, თვეებისა და დღე-ღამის ხანგრძლივობა); დედნის მსგავსად, თარგმანში ხსენებები დალაგებულია კალენდარული თანმიმდევრობით, მაგრამ მათი რიცხვი შემცირებულია და თითოეული დღის-

თვის შერჩეულია თითო სსენება. ეს პრინციპი განუხრელად არის დაცული I, III-V გალობებში.

გარდა ამისა, ტექსტის შემოკლების ერთ-ერთ ხერხად თარგმანში გამოყენებულია ისეთი გამოთქმები, როგორცაა: „სოფიაეთნი“, „ტროფიმენთი“, „სერგიენთი“, „ველამპიეთნი“, „კარპოეთ“, „ნაზარიეთნი“, „სტაქყოეთ“, „გურიეთ“, „მინაეთნი“, „ვესტრატეთნი“, „დანიელეთნი“, „კვროსეთი“, „ირინეთ“, „ისაკეთნი“, „ფოტიეთნი“ და „ანდრიადთნი“. მათგან გამოთქმები „ტროფიმეთი“, ასევე, „ანაჟსნი“, „საბინიანეთი“ გიორგი მთაწმიდელის „თუენის“ ზანდუკშიც გვხვდება (თვენი 2007: 36-38), ხოლო „მინაეთი“, „ვესტრატეთი“ – შიო-მღვიმის ტიპიკონში (ტიპიკონი 2005: 149), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ძველი ქართველი ავტორები ასეთ გამაერთიანებელ სიტყვაფორმებს იყენებდნენ ტექსტის შემოკლების მიზნით. შდრ.: „ჰრქუა მას ურწმუნომან ჰურიამან, რამეთუ ამას ადგილსა დგანან ძუალნი ნეტართა ანანიანეთნი (იგულისხმებიან სამი ყრმა: ანანია, აზარია და მისაელი – რ. ხ.), რომელთა მიერ იყოფის კურნებაჲ ეგე“ (ქრესტომათია 1963: 84). -ეთნი, -ენთი, -ეთ სუფიქსების ვარიანტები დღესაც გვხვდება ცოცხალ მეტყველებაში, განსაკუთრებით, სამხრულ დიალექტებში და ნათესაურ კავშირს, შტო-გვარს აღნიშნავს (ქუქჩიშვილი 2016: 274-287), რასაც, ცხადია, უფრო მეტად აფართოებს აღნიშნული გამოთქმების კონოტატიურ დატვირთვას.

VI-IX გალობებში, ვრცელი ძლისპირების წყალობით, ტექსტის შემოკლების პრინციპი ირღვევა და მთარგმნელს საშუალება ეძლევა, ბერძნულ დედანსა და შიო-მღვიმის ტიპიკონზე დაყრდნობით, დღის სსენებებში შეიტანოს ორი ან სამი წმინდანის სახელი. გამომდინარე აქედან, თებერვალ-ავვისტოს სათვეო კალენდარში გვაქვს დღეები, როცა ქართული თარგმანი, როგორც სსენებების რაოდენობის, ისე შედგენილობის თვალსაზრისით, დედანს უახლოვდება და

რამდენიმე შემთხვევაში აღემატება კიდევ მას⁸. ამ მხრივ, საგალობლის ქართული თარგმანი იამბიკური სვინაქსარის ტექსტს გვაგონებს, რომელიც, ასევე, ქრისტეფორე მიტილინელის ვალექსილი კალენდრის მიბაძვითაა დაწერილი. ვალექსილ ქართულ კალენდრებს („გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ და იამბიკური სვინაქსარი) შორის საერთოა ის ფაქტიც, რომ ორივე ტექსტის თარგმანი იოანე პეტრინის მიერაა დაწყებული.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ უძველესი ნუსხა XII საუკუნით დათარიღებულ A-290 ხელნაწერშია დაცული. ეს ნუსხა საინტერესო ცნობას შეიცავს „გალობანის“ ავტორ-მთარგმნელ(ებ)ის ვინაობაზე:

„გალობანი ყოველთა წმიდათანი, თქმულნი პეტრინისაგან „კურთხეულარსამდინ“ და „კურთხეულარს-აკურთხევდით-ადიდებდითი“ – ძმისა მისი პავლესაგან“ – ნათქვამია საგალობლის წარდგინება-სათაურში (აღწერილობა 1980: 181)⁹.

ამგვარად, „გალობანის“ ტექსტს ორი ავტორი ჰყავს: I, III-VI ვალობები იოანე პეტრინის დაწერილია, VII-IX ვალობები კი ეკუთვნის მის ძმას, პავლეს.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტისგან განსხვავებით, იამბიკურ სვინაქსარს სამი ავტორი ჰყავს: იოანე

⁸ იოანე პეტრინის, არსენ ბულმასისიმისძისა და ანტონ კათალიკოსის იამბიკური სვინაქსარი მიტილინელის ვალექსილ კალენდარზე გაცილებით ვრცელი ტექსტია. ასე, მაგალითად, თუკი მიტილინელთან 12 ოდა გვაქვს, ხოლო მის ადაპტირებულ ქართულ თარგმანში („გალობანი ყოველთა წმიდათანი“) – 25 დასდებელი, იამბიკურ სვინაქსარში იამბიკოს მუხლების რაოდენობა 365-ს აღწევს, თანაც, მუხლებში ტაეპების რაოდენობა თითქმის ყოველთვის აღემატება ხუთს.

⁹ ეს ცნობა მეთრდება H-1452 ხელნაწერშიც – ყანჩაეთის გულანში, თუმცა ამ ნუსხაში უგულვებელყოფილია პავლეს წვლილი საგალობლის შექმნაში და „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ავტორად გამოცხდებულია „პეტრიჭი“, რაც, ცხადია, იოანე პეტრინს გულისხმობს (აღწერილობა 1948: 388).

პეტრინი (სექტემბერ-იანვარი), არსენ ბულმაისიმისძე (თებერვალ-მაისი) და ანტონ I კათალიკოსი (ივნის-აგვისტო).

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში (A-85) იოანე პეტრინის ორივე გალექსილი კალენდარია წარმოდგენილი. მეტიც, იამბიკური სვინაქსარის გაგრძელების ინიციატივაც ტბელ აბუსერისძეს ეკუთვნის, მაგრამ ხელნაწერში ის სახელდებით არც ერთხელ არ ახსენებს იოანე პეტრინს და ორივე შემთხვევაში ავტორის მოუხსნებლად წერს: 1) ჰიმნოგრაფიული კანონის შესახებ – „გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა წყნებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა“ (51r); 2) იამბიკურ სვინაქსარის შესახებ – „ესე იამბიკონნი ხუთთა თუეთა მეტნი არ იყუნეს ენასა ზედა ქართულსა და ოთხთა თუეთანი არსენი ბულმაისიმისძემან თქუა ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა შეხუენითა“ (224r). შესაძლებელია, ავტორის მოუხსნებლობის მიზეზი საქართველოს ეკლესიაში იოანე პეტრინის გარშემო ატეხილი აჟიოტაჟი და მისი დევნა-შევიწროება (იხ. იოანე პეტრინი 1937: 222) გამხდარიყო. თუმცა ცხადია ისიც, რომ ტბელ აბუსერისძის დროს გელათის სკოლა იზიარებს პეტრინის პოზიციას ეორტალოგიური კალენდრის საკითხში. მეტიც, აგრძელებს მის მიერ წამოწყებულ საქმეს.

A-85 ხელნაწერში, A-290 კრებულების მსგავსად, „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტი წარმოდგენილია თავდაპირველი, განუვრცობელი სახით. იგივე ვითარებაა K-22 ხელნაწერშიც. მათგან განსხვავებით, 1674 წლის ყანჩაეთის უამნ-გულანში (H-1452, 342r-349v) საგალობელი წარმოდგენილია განვრცობილი რედაქციით და ასე სათაურდება: „გალობანი ყოველთა წმიდათანი წესსა [ზედა] ტუბიკონისასა“.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელი რედაქცია გამოქვეყნებულია, თუმცა გამომცემლებმა ვერ შენიშნეს, რომ ყანჩაეთის უამნ-გულანში წარმოდგენილი სათვეო კალენდრის ღერძია იოანე პეტრინისა და მისი ძმის – ჰავლეს მიერ

შეთხზული ჰიმნოგრაფიული კანონი. მეტიც, პუბლიკაციაში აღნიშნულია, რომ „სათაურში ნახსენები ტერმინი „გალობანი“, ტრადიციულად, საცისკრო ჰიმნოგრაფიულ კანონს, ანუ ცხრა გალობისაგან შედგენილ, დიდი ფორმის კომპოზიციას აღნიშნავს. მაგრამ, როგორც ირკვევა, უამნ-გულანის ამ ტექსტში „გალობანი“ ჰიმნოგრაფიულ კანონს არ ნიშნავს, არამედ ზოგადი მნიშვნელობით – გალობით შესასრულებელი და რიტმულად მონესრიგებული პოეტური ტექსტის მნიშვნელობითაა ნახსენები. სახელდობრ, აქ წმიდათა სახელების გასწვრივ მითითებულია მათ განსაღიღებლად შეთხზული ერთმუხლიანი საგალობლები, რომელთაც, ძველი ქართული ლიტურგიკული ტერმინოლოგიით, „ოხითაჲ“ ან „ლიტანიისაჲ“... ეწოდებოდა“ (კოჭლამაზაშვილი... 2015: 230-231).

ყანჩაეთის უამნ-გულანში „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ცხრილის სახითაა წარმოდგენილი: „ტექსტს კალენდარული ცხრილის ფორმა აქვს. კალენდარი იწყება სექტემბრით და მთავრდება აგვისტოთი. თითოეულ დღეს ცხრილში თითო სტრიქონი ეთმობა (იშვიათად – ორი). თვის რიცხვები, რომლებსაც ქართული ანბანური ციფრები გამოსახავს, კაბადონის გარე კიდეზეა შვეულად განლაგებული; ფურცლის წინა მხარეზე (recto) – მარჯვნივ, უკანა მხარეზე (verso) – მარცხნივ. თავად ცხრილი ორ სვეტს შეიცავს: ერთ სვეტში თითოეულ დღეს მოსახსენებელ წმიდათა სახელებია ჩამონერილი (ანუ მოცემულია „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ტექსტი – რ. ხ.), ხოლო მეორეში, ამ სახელების გასწვრივ, დასაწყისი სიტყვებითაა მინიშნებული მათი მთავარი საგალობლების ტექსტები“ (კოჭლამაზაშვილი... 2015: 230).

ყანჩაეთის უამნ-გულანში „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტს ახლავს სამი სახის დანართი:

ა) კალენდარული შინაარსის წანამძღვარი ყოველი თვისათვის (მაგალითად, „თვესა სეკდენბერსა აქუს დღე ლ (30).

დღეთა აქუს უამი იბ (12), და ღამეთა – უამი იბ (12). დანყებად ინდიკტიონისაჲ, ესე იგი არს ახლისა წელიწდისაჲ“);

ბ) თვეთა რიცხვები, რომლებიც „გალობანის“ შესაბამის მოსახსენებლებს აქვს მიწერილი;

გ) ლიტურგიკული შინაარსის დანართი, სადაც მითითებულია წმინდანთა განსადიდებლად შეთხზული ერთმუხლიანი საგალობლები („ოხითაჲ“, ანუ „ლიტანიისაჲ“).

მაგალითისთვის მოვიყვანოთ სექტემბრის თვის კალენდრის დასაწყისს, რომელიც ყანჩაეთის უამნ-გულანში ამგვარ სახეს იღებს:

თარიღი	„გალობანის“ ტექსტი (I.2)	ტროპარი
ა (1)	ღირსი სუმეონ	ყოვლისა დაბად...
ბ (2)	მამად	მონამემან..
გ (3)	ანთიმოს	საქმით მიემ...
დ (4)	ბაბილა	საქმით მიემ...
ე (5)	ზაქარია	მღღელობისა...
ვ (6)	მიხაელ	ზეცისა მჭედრობათა...
ზ (7)	სოზონ	ძირისაგან იეს...
ქ (8)	შობად ქალწულისა	შობამან...
თ (9)	მშობელთა თანა	შობამან...
ი (10)	მინოდორა	შობამან...
ია(11)	თეოდორა	შობამან...
იბ (12)	ავტუნომ	შობამან...
იგ (13)	ენკენია	ვითარცა ზენასა...
იდ (14)	დიდებულსა თანა აპყრობასა ჯუარისასა იქებოდენ	აცხოვნე, უფალო...
იე (15)	ნიკიტა	აცხოვნე, უფალო...

შდრ.: „ღირსი სუმეონ, მამად, ანთიმოს, ბაბულა, ზაქარია, მიხაილ, სოზონ, შობად ქალწულისაჲ, მშობელთა თანა, მინოდორა, თეოდორა, ავტუნომ, ენკენია, დიდებულსა თანა აღპყრობასა ჯუარისასა იქებოდენ, ნიკიტა“ (I.2).

როგორც ვხედავთ, „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტი, ზემოაღნიშნული დანართების დამატების მიუხედავად, ინარჩუნებს თავის პირვანდელ სახეს (შდრ.: კოჭლამაზაშვილი... 2015: 233-270), რის გამოც ყანჩაეთის უამნ-გულანის აღნიშნული ნაწილი, შეიძლება, განვიხილოთ, როგორც „გალობანის“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნუსხა.

საგულისხმოა, რომ „გალობანის“ ტექსტის რედაქტირება მეორე ეტაპზეც „შიო-მღვიმის ტიპიკონის“ მიხედვით განხორციელდა, რაც იქიდან ჩანს, რომ საგალობლის ვრცელი რედაქციის სამივე დანართი ტიპიკონიდან მომდინარეობს. სწორედ ამას – გალექსილი კალენდრის რედაქციების შიო-მღვიმის ტიპიკონზე დაფუძნებას გულისხმობს საგალობლის გვიანდელი დასათაურება „გალობანი ყოველთა წმიდათანი წესსა ზედა ტუბიკონისასა“¹⁰.

როგორც ჩანს, „გალობანის“ რედაქციების „წესსა ზედა ტუბიკონისასა“ დაფუძნება ერთიანი ჩანაფიქრის სხვადასხვა ეტაპი იყო, რაზეც არაერთი ფაქტი მეტყველებს:

1) A-290, A-85 (ასევე, K-22) ხელნაწერებში შეტანილია „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ პირველადი, მოკლე ქართული რედაქცია;

2) K-22 და A-85 ხელნაწერებში ცალკეა წარმოდგენილი „გალობანის“ წყაროც: „შიო მღვიმის ტიპიკონის“ სათვეო სვინაქსარი, რომელსაც K-22 ხელნაწერის ზანდუკში „სვინაქსარი სულმცირჱ“ ეწოდება (237v), ხოლო A-85 ხელნაწერში – „ველსუნაქსარი“;

3) „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ განვრცობილ რედაქციას, ყანჩაეთის უამნ-გულანის გარდა, არაერთ გვიანდელ

¹⁰ „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელი რედაქციის წყარო შეიძლება იყოს Sin. 90 (XIV ს., 1r-24v) ტიპის მოკლე საეკლესიო კალენდარი, რომელშიც ხსენებებს ახლავს „გალობანის“ ვრცელი რედაქციისთვის ნომანდობლივი სამივე დანართი: კალენდარული შინაარსის წანამძღვარი, თვეთა რიცხვები და ტროპარების სახელწოდებები.

ხელნაწერში ვხვდებით. მათგან A-84 (1567 წ., 339r-347r) ყანჩათის ნუსხაზე აღწერილია, ხოლო A-456 (XVII-XVIII სს., 242r-252r), ცსა 1446/221 (1726 წ., 352r-366v), ცსა 1446/248 (1786 წ., 372r-377v), S-954დ (XVIII-XIX სს., გვ. 1-31) და სხვა – აღნიშნულ ნუსხაზე გვიანდელი.

„გალობანის“ ვრცელ რედაქციაში მეორდება საბანძიდურ ტიპიკონში წარმოდგენილი „ოხითანის“ რეპერტუარი. „ოხითანის“ ამავე რეპერტუარს ვხვდებით, ასევე, საბანძიდური ტიპიკონის სვინაქსარული ნაწილის შემოკლებულ ვერსიებში – „ჯელსუნაქსარსა“ (A-85) და „სულმცირე სვინაქსარში“ (K-22). ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არ არის გამორიცხული, „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელ რედაქციაში გათვალისწინებული იყოს A-85 და K-22 ხელნაწერების მონაცემები.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას შემდეგი:

1) ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილი კალენდრის შემოკლებული და ადაპტირებული ქართული თარგმანია, შესრულებული XII საუკუნეში;

2) „გალობანის“ ამ რედაქციას ჰყავს ორი ავტორ-მთარგმნელი: I-VI გალობები ეკუთვნის იოანე პეტრინს, ხოლო VII-IX გალობები – პეტრინის ძმას, ჰავლეს;

3) „გალობანის“ პირველი ქართული რედაქციის ტექსტში სათვეო ხსენებები გასწორებულია საბანძიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონის მიხედვით;

4) XIII საუკუნის შემდგომ ჩამოყალიბდა „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ კალენდარული და ლიტურგიკული დანართებით განვრცობილი რედაქცია;

5) ის გარემოება, რომ „გალობანის“ ორივე რედაქციას საფუძვლად უდევს შიო-მღვიმის ტიპიკონი, აისახა ტექსტის გვიანდელ დასათაურებაში: „გალობანი ყოველთა წმიდათანი წესსა ზედა ტუბიკონისასა“, რაც განაპირობებდა ამ ტექსტის ავტორიტეტს საქართველოს ეკლესიაში.

აქვე ვბეჭდავთ „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ პირველ რედაქციას, რომელიც იოანე პეტრინისა და მისი ძმის – პავლეს ერთობლივი შემოქმედების ნაყოფია. საგალობლის კალენდარული საფუძვლის ადვილად აღქმის მიზნით, ტექსტს ფრჩხილებში ვურთავთ ხსენებებისა და დღესასწაულების თარიღებს (თვის რიცხვებს).

[51r] **გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა ჰსენებასა აღვასრულევთ წელიწადსა შინა¹¹**

ჴმად ბ გუერდი

I. უგალობდითსა

„ზღუად მენამული“

1. უამთა და წელთა

ჴელმნიფებითა

ღმერთმთავრობითითა მოქმედო უფალო,

სამგუამოვნებით დიდებულო, ხოლო

ერთარსებით თაყუანის-ცემულო,

გუაცხოვნენ ქმნილნი შენნი.

ანცა მოწევენულნი

დასაბამსა მოსრულისა

უამისმოქცევისასა.

სეკლენბერი

2. ღირსი სუმეონ (1),

მამად (2), ანთიმოს (3),

ბაბულა (4), ზაქარია (5), მიხაილ (6), სოზონ (7),

შობად ქალწულისად (8), მშობელთა თანა (9),

მინოდორა (10), თეოდორა (11),

¹¹ პუბლიკაცია ემყარება A-85 ხელნაწერს. გათვალისწინებულია, ასევე, K-22 ნუსხა და საბაწმილური ტიპიკონი.

ავტუნომ (12), ენკენია (13),
დიდებულსა თანა
აღპურობასა
ჯუარისასა იქებოდენ (14),
ნიკიტა (15).

3. ევფემია (16) და
სოფიაეთნი (17),
ევმენი (18), ტროფიმეთნი (19), ევსტათის (20) თანა,
კოდრატე (21), ფოკა (22), მუცლადღებასა თანა
იოანესსა (23), თეკლა (24),
ევფროსინ (25), იოვანე (26),
კალისტრატე (27), ხარიტონ (28),
კვრიაკოზ (29)
გრიგოლის (30) თანა იდიდებოდენ.

[A, 51v] **ოკტონბერი**

III. განძლიერდასა

„სამებაო წმიდაო“

1. ქებული ანანია (1), კვპრიანე (2),
დიონოსი (3), იეროთე (4),
ხარიტინი (5), თომა (6), სერგიეთნი (7),
პელაგია (8), ალფე (9), ევლამპიეთნი (10),
ფილიპე (11), პროვო (12), კარპოეთ (13) თანა,
ნაზარიეთნი (14) და ლუკიანე (15)
შესხმით პატივ-იყვებოდენ.

2. ლონგინოს (16), ოსივას (17), ლუკას (18), იოველს (19),
არტემის (20), ილარიონს (21),
აბერკის (22), იაკობს (23), არეთას (24),
მარკიანეს (25), დიმიტრის (26), ნესტორს (27),
ტერენტის (28), ანასტასიას (29), ზინობს (30),

სტაქვოეთ თანა ვჰნატრიდეთ
მონაფეთა მაცხოვრისათა (31).

ნოენბერი

3. სამეზისა მსახურთა უვერცხლოთა (1),
აკუნდინეთურთ მჴნეთა (2),
აკეფესიმას (3), იოვანიკეს (4),
გალაკტიონ (5), ჰავლეს (6), მელიტინელთა (7),
ძალთა (8), ონისიფორეს (9), ორესტის (10),
მინას (11), მონყალესა (12) და ოქროპირსა (13),
ფილიპეს (14),
გურიაეთ (15) ვაქებდეთ.

IV. მესმასა

რაჟამს წინაღსწარმეყუელმან“

1. მათე (16), გრიგოლი (17), პლატონ (18), აბდია (19),
პროკლე (20), ტაძრად აღსლვად უბინოღსად (21),
ფილიმონ (22) ამფილოქეთურთ (23),
ეკატირინა (24), კლემენტოს (25),
ალჴჴი (26), იაკობ (27), სტეფანეს (28),
პარამონ (29), ანდრია (30) – ნეტარნი
ქებით განითქუმინ მორწმუნეთაგან.

დეკემბერი

2. ოთხ მჴნეო ნაუმ (1), ამბაკომ (2)
სოფონიათურთ (3), ბარბარა (4), საბა (5),
ნიკოლოზ (6), ამბროსიე (7)
ჰატაჴის (8) თანა,
ანნა (9), მინაეთნო (10), დანიელ (11), სფირიდონ (12),
ევსტრატეთნო (13), თჴრსო (14), ელევთერი (15),
მეოხ გუეყუენით წინაჴე უფლისა.

3. ანგეა (16), დანიელეთნი (17),
სევასტიან (18), ონიფანტ (19), ეგნატი (20),
ივლიან (21), ანასტასია (22),
კრიტ (23), ევგენია (24),
შობად უფლისად (25), ქალწული (26) და სტეფანე (27),
ორ ბევრ (28), ჩჩულ (29), ანუსია (30), მელანია (31)
იღუწიან სურვილით შემამკობელთა[თვს].

იანვარი

V. ღამითგანსა

„შენდა აღვიმს“

1. დიდი ბასილი (1),
სილივისტროს (2),
გორდ (3), თეოქთისტე (4),
სუნკლიტიკე (5) – ნათელნი (6),
წინამორბედი (7), დომნიკა (8),
და პოლუვეკტოს (9),
ნოსიისად (10), თეოდოს (11), ტატიანე (12),
ერმულე (13), სინაელნი (14),
პავლე თებელი (15) ვაქნეთ სურვილით.

2. ჯაჭუნი პეტრესნი (16),
ანტონ (17), ათანასი (18),
მაკარი (19), ევთვი (20),
მაქსიმე (21), ტიმოთე (22), კლიმი (23),
ქსენი (24), გრიგოლი (25),
ქსენიფორ (26) და ოქროსიტყუად (27),
ევრემ (28), ეგნატი (29), იპოლიტე (30),
კვროსეთითურთ (31) შევამკვნეთ.

[A, 52r] **ფეხბერვალი**

3. ტურიფონს (1), მიქუმისა (2)
თანა სუმეონით (3),
ისიდორ (4), ალათის (5),
[ვ]უკულის (6), ჰართენს (7), თეოდორეს (8)
ნიკიფორეთურთ (9),
ხარალამპის (10) და ვლასის (11),
მელეტის (12) და მარტინიანეს (13),
ავქსენტ (14), ონისიმეს (15) ვჰნატრიდეთ.

VI. ღალატყავსა

„მუცლად ილო იო“

1. ჰამფილე (16),
ტირონსა თეოდორეს (17),
ლეონტის (18),
არქიპოს (19), ლეონტის (20),
ტიმოთის (21) ღირსისა თანა,
ევგენიას ჰოვნილთა (22),
ჰოლუკარპოსს ნეტარსა (23),
ჰოვნასა თავისასა (24), ტარასის (25), ჰორფირის (26),
ჰროკოპის (27), ბასილის (28) მოგართუამთ მეოხად
სოფლისათვს, სიტყუაო ღმრთისაო ქრისტე.

მარტი

2. ევლუკია (1),
თეოდოტ (2), ევტროპევეთურთ (3),
ჯერასიმე (4),
კონონ (5), ორმეოცდაორნი,
ასურეთს აღსრულებულნი (6),
ქერსონელ ვასილეოფსნი (7),
თეოფილაკტე (8), სევასტიელნი (9),

კოდრატე (10), სოფრომ (11), თეო[ფა]ნე (12), ნიკიფორე (13),
ვენეტიკტ (14), ალაპი (15),
საბინეთურთ (16) – ბრძენნი
ვევდრებიან ღმერთსა სულთა ჩუენთათჳს.

3. ალექსიოს (17),
კურილე (18), ხურისანთე (19),
ლავრას მომწყდართა მამათაჲ (20),
იაკობ (21), ბასილი (22), ნიკონ (23),
ნინა დღე (24) და ხარებაჲ (25),
გაბრიელ (26) და მატრონა (27),
სტეფანე (28), მარკოზ (29) და იოვანე (30),
ვპატის (31) თანა დღეს
განთქუმით იქებიან ეკლესიისა
სავსებისაგან.

აპრილი

VII. კურთხეულარსა

„ჭ სასწაული“

1. მარიამ ღირსი (1),
ტიტე (2), ნიკიტა (3) იოსებით (4),
თეოდულ (5), ევტჳქ (6), გიორგი (7),
ავაბოღსთაღთურთ (8),
ევტჳქ (9), ტერენტ (10), ანტიპა (11),
ბასილი (12), არტემონ (13),
არისტარხოს (14), კრისკენტი (15),
ნუ დასცხრებით სოფლისათჳს ოხასა.

2. ირინეთ თანა (16)
სუმეონ სპარსი (17), იოვანე (18),
იოვანე (19) და თეოდორე (20),
თეოდორე პერგეს (21),

თეოდორე (22) და გიორგი (23),
საბა (24) და მარკოზ (25),
ვასილეს (26), სუმეონ (27),
იასონ (28), დიოდორე (29), იაკობ (30) იქენინ.

მაისი

3. იერემია (1),
ათანასი (2), ტიმოთ (3), [ოლბიან (4)]
ირინი (5), იობ (6), ჯუარი (7),
ღმრთისმეტყუელი (8) და
ისაია (9), სუმეონ (10),
მუკი (11), იპიფანე (12),
ლლუკერია (13), ისიდორე (14),
პახუმის (15) თანა ჰუარვენ მორწმუნეთა.

VIII. აკურთხევდითა

„ცაჲ ვრცელი“

1. გიორგი მიტკლინელი (16),
ანდრონიკეს თანა (17),
თეოდოტი (18), პატრიკი (19),
თალელე (20), კოსტანტინე, ელენე (21),
ვასილისკოს (22), მიხაელ (23),
სუმეონ (24), მესამე პოვნა თავისაჲ (25),
[A, 52v] კარპო (26), თერაპონითურთ (27),
ნიკიტა (28) და თეოდორა (29),
ისაკ დალმატა (30)
თანა ერმითურთ (31) ვადიდნეთ.

ივნისი

2. იოსტინე (1), ნიკიფორე (2),
ლუკიონ (3), მიტროფანე (4),
ღორეთე (5), ბესარიონ (6),

თეოდოტ (7),
თეოდორე (8) და კვრილე (9), [ტიმოთ (10)]
ბართლომე და ბარნაბა (11),
ონოფრე (12), აკვლინე (13), ელისე (14),
ამოს (15) ტუხონის (16) თანა,
მანოელ, საბელ, ისმაელ (17),
ლენტი (18), იუდას (19)
მეთოდითურთ (20) ვაქებდეთ.

3. ივლიანე (21), ევსევი (22),
აღრიპპინა (23) მჭნისად,
შობად იოვანესი (24), ფებრონია (25),
დავით თესალონიკელი (26),
სამთესონ უცხოთმყუარე (27),
კვროს და იოვანეს (28) ბრძენთა,
თავთა ყოვლადქებულთა
პეტრეს და პავლეს (29) ვევედრნეთ
და ათორმეტთა (30), რადთა იოხნენ სულნი ჩუენნი.

ივლისი

IX. აღიდებდითსა

„ნუ მტირ მე, დე“

1. უვერცხლონი (1) და სარტყელი (2),
იაკინთე (3), ანდრია (4), მართა (5), სისოე (6), ასკლიპი (7),
პროკოპ (8), პანკრატ (9), ნიკიპოლ (10),
ევფემია (11), პროკლე (12),
გაბრიელ (13), აკვლა (14),
კვრიკე და ივლიტა (15),
კრებად ხალკიდონისად (16),
მარინ (17), ემმელიანე (18),
იოხდით სულთა ჩუენთათჳს.

2. ღირსო მაკრინა და დიო (19),
ელია ეტლთა მფლობელო (20),
იოვანე და სუმეონ (21),
მარიამ (22) და ტროფიმე,
თეოფილ (23), ხრისტინა (24), ანნა (25),
ერმოლას (26),
პანტელეიმონ (27), პროხონ (28),
კალინიკე (29) და შილა,
სილოვან (30), ევდუკიმე (31), მეოხ გუეყვენით ჩუენ.

აგუსტო

3. მოლუანენო მაკაბელნო (1),
სტეფანე (2), ისაკეთნო (3),
ეფესელნო (4), ევსელნი (5),
ფერისცვალებად (6), დომენტი (7),
ემმელიან (8), მატათან (9),
ლავრენტი (10), ევპოლო (11),
ფოტიეთნო (12), მაქსიმე (13),
მიქეადათურთ (14),
ყოვლადწმიდაო დედოფალო (15),
მგალობელსა ნუ დამსჯი.

4. დიომიდე (16), მირონ (17), ფლორო (18),
ანდრიადთნი (19), სამოელ (20),
თადეოს (21), ალათონიკ (22),
ლუკიოს (23) და ევტუქი (24),
ბარნაბა და ტიტე (25),
ანდრიანე (26), პიმენ (27),
მოსე (28), ნათლისმცემელი (29),
ალექსანდრ, იოვანე (30),
სარტყელი ყოვლადწმიდის (31),
მფარველი სულთა ჩუენტად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- აღწერილობა 1948:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (H), III, თბ., 1948
- აღწერილობა 1980:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S), I, თბ., 1980
- თვენი 2007:** გიორგი მთაწმიდელის თვენი (სექტემბერი), ლ. ჭლამაიას გამოცემა, თბ., 2007
- კოჭლამაზაშვილი... 2015:** კოჭლამაზაშვილი ე., სხირტლაძე ზ., „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ყანჩაეთის უამნ-გულანში // ჰუმანიტარული კვლევები: წელიწდული, №4, 2013
- მიტილინელი 1964:** Follieri E. I calendari in metro innografico di Cristoforo Mitileneo, Volume 1. Bruxelles: Socie te des Bollandistes, 1980
- ტიპიკონი 2005:** ტიპიკონი შიო-მღვიმის მონასტრისა, XIII საუკუნის ხელნაწერის ტექსტი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. კოჭლამაზაშვილმა და ე. გიუნაშვილმა, თბ., 2005
- ქრესტომათია 1963:** ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, II, ი. იმნაიშვილის გამოცემა, თბ., 1963
- ქუქჩიშვილი 2016:** ქუქჩიშვილი მ., მეტსახელისა და მეტგვარის სტრუქტურული და სემანტიკური თავისებურებანი სამცხურ-ჯავახურში (ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხიზაბავრის მაგალითზე) // ქართველური მემკვიდრეობა XX, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქუთაისი, 2016.

A-85 ხელნაწერი: ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

Ramaz Khalvashi

Ioane Petritsi's and his brathers Pavle's "Hymnographic Canon of All Saint's"

Summary

This paper is dedicated to the Hymnographic Canon of All Saints, owned by John Petritsi and his brother Paul. This is an adapted translation of the verse calendar by Christopher of Mytilene. The text was published according to the manuscripts of the 13th century (A-85, K-22).

ქრონიკა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის პრემია

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტის 2018 წლის 11 ივლისის დადგენილებით, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორებს: მამია ფაღავეას (პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი და რედაქტორი), მალხაზ ჩოხარაძეს (პროექტის კოორდინატორი), თინა შიოშვილს, შოთა მამულაძეს, რამაზ ხალვაშს, ნუგზარ მგელაძეს, ემერიტუს-პროფესორ მერი ცინცაძეს; ასოცირებული პროფესორებს: ზაზა შაშიკაძეს, მაია ბარამიძეს, ჯემალ კარალიძეს, საქართველოს ისტორიის, ფილოლოგიის, არქეოლოგიის და ეთნოლოგიის დარგში გამოცემული საუკეთესო მონოგრაფიისათვის „კლარჯეთი“ (თბილისი, გამომცემლობა „სამშობლო“, 2016) მიენიჭათ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის აკადემიური პრემია.

დოკუმენტური ფილმი „ამბავი 12 სავანისა“

2019 წლის 14 აპრილს, დედა ენის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიებების ფარგლებში პროფესორ მალხაზ ჩოხარაძის დოკუმენტური ფილმის „ამბავი თორმეტი სავანისა“ პრემიერა გაიმართა. ფილმში ასახულია კლარჯეთის „ათორმეტ სავანეთა“ მხარის წარსული და თანამედროვეობა, ქართველებისა და ქართული ენის მდგომარეობა ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში – ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში. სცენარის სამეცნიერო საფუძველია მონოგრაფია „ხანძთა და ათორმეტ სავანეთა მხარის ძველი სალოცავები“. ფილმში გამოყენებულია 2005-2018 წლების სამეცნიერო ექსპედიციების სავსე ვიდეომასალა: პროფესორ მალხაზ ჩოხარაძის და ბსუ-

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის ვიდეოარქივი.

სტამბოლში შოთა რუსთაველისა და ქართული კულტურისადმი მიძღვნილი კონფერენცია გაიმართა

2018 წლის 22-24 დეკემბერს სტამბოლის შოთა რუსთაველის კულტურის ცენტრმა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან თანამშრომლობით შოთა რუსთაველისა და ქართული კულტურისადმი მიძღვნილი კონფერენცია ჩაატარა ბეიქენტის უნივერსიტეტში. კონფერენციას ესწრებოდნენ თურქეთში ქართული დიასპორის წარმომადგენლები სტამბოლიდან, დუზჯედან, იზმირიდან, ანკარიდან და თურქეთის სხვადასხვა უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტები ესწრებოდნენ.

კონფერენციაზე მოხსენებები წაიკითხეს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანმა, პროფესორმა მარინა გიორგაძემ („ქართული ანბანის სამი სახეობის ცოცხალი კულტურა“), ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორმა რამაზ ხალვაშმა („შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ და თამარ მეფის ეპოქის ქართული კულტურა“), ბეიქენტის უნივერსიტეტის პედაგოგმა, აკადემიურმა დოქტორმა არდაჰან ბიროლ ქართალმა („თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობის აქტუალური საკითხები“), დუზჯეს უნივერსიტეტის ლექტორმა მარინა სულხანიშვილმა („ვეფხისტყაოსანი“ აღმოსავლურ სამყაროში“).

გაიმართა შოთა რუსთაველის კულტურის ცენტრისა და ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივი პროექტის – „ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“ - პრეზენტაცია.

სტამბოლის შოთა რუსთაველის კულტურის ცენტრის ორგანიზებით, ბეიქენტის უნივერსიტეტის ფოიეში მოეწყო შოთა

რუსთაველისა და ქართული კულტურისადმი მიძღვნილი გამოფენა.

„ვეფხისტყაოსნის“ მობილური აპლიკაცია

პროფესორმა შორენა მახაჭაძემ აბიტურიენტ კობა ულენტიანს ერთად „ვეფხისტყაოსნის“ მობილური აპლიკაცია (წარმდგენი KJ Education) შექმნა, რომელიც შოთა რუსთაველის პოემის ადაპტირებულ ტექსტსაც შეიცავს. აპლიკაციის შექმნის მიზანია, ყველა დაინტერესებულს მაქსიმალურად გაუიოლოს შუასაუკუნეების მხატვრული ტექსტის გაგება. აქედან დაიბადა სლოგანიც: „ვეფხისტყაოსნის გაგება ასე მარტივი არასოდეს ყოფილა“.

აპლიკაცია მოიცავს „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალურ ტექსტს და მის ადაპტირებულ ვერსიას. აქვეა ცალკეული თავების მოკლე შინაარსები, ლექსიკონი, აფორიზმები, რომლებიც დალაგებულია როგორც ანბანის, ისე – თავებისა და თემების მიხედვით, ესეები, რომელთაც გააჩნია გაზიარების ფუნქცია.

აპლიკაციამ მომხმარებელთა შორის დიდი დაინტერესება გამოიწვია.

ბათუმის მეათე საზაფხულო სკოლა

დიגיტალურ ჰუმანიტარიაში

ბათუმის საერთაშორისო საზაფხულო სკოლა (ხელმძღვანელები: პროფ. რამაზ ხალვაში, პროფ. მანანა თანდაშვილი) 2012 წელს დაარსდა, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ფრანკფურტის იოჰან ვოლფგანგ გოეთეს უნივერსიტეტის ერთობლივი ძალისხმევით. 2021 წლის 23-29 სექტემბერს საიბილეთ – მეათე საზაფხულო სკოლა ჩატარდა, რომლის მიზანი იყო ბსუ ლინგვოკულტუროლოგიური დიგიტალური არქივის (DigiArchive) ახალი მასალით შევსება და აჭარის ლინგვოკულტუროლოგიურ პორტრეტის შექმნაში სტუდენტების (ბაკალავრების, მაგისტ-

ტრანტებისა და დოქტორანტების) ჩართვა. საკვლევი არეალი განისაზღვრა ისტორიული სხალთა-ხიხანის ხეობით.

საზაფხულო სკოლის ფარგლებში სტუდენტები გაეცნენ დოკუმენტირებისა და არქივირების მეთოდების თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს, აითვისეს არქივირების ტექნოლოგიური და პროგრამული ინსტრუმენტები, სავლელ ექსედისციებში მოიპოვეს ახალი რესურსები და მოამზადეს არქივირებისათვის.

საზაფხულო სკოლის თემატიკა ინტერდისციპლინურ პროგრამას მოიცავდა:

I. თეორიულ ბლოკში ლექციები ნაიკითხეს ევროპასა (გერმანია, დიდი ბრიტანეთი) და საქართველოში (ბათუმი) მოღვანე ქართველმა ექსპერტებმა და სპეციალისტებმა. მათი ლექციები მიეძღვნა დოკუმენტისტიკის მეთოდებს, ინსტრუმენტებს (EAF) და სტანდარტებს (XML, TEI-P5), დიგიტალური ქართველოლოგიის მიღწევებსა და განვითარების პერსპექტივებს, აგრეთვე, აღნიშნული პროფილის ქართულ და საერთაშორისო ელექტრონულ რესურსებს (ARMAZI, ECLinG, SSGG, GDC, GNC, DigiArchive). ეს ბლოკი დაასრულა ლექციებმა მომიჯნავე დისციპლინებში, რომლებიც მიეძღვნა ლინგვისტური, ფოლკლორული, ეთნოგრაფიული და კულტურულ-ისტორიული მონაცემების დოკუმენტირების საკითხებს.

II. საზაფხულო სკოლის ფარგლებში ჩატარდა საერთაშორისო ვორკუპოში დოკუმენტისტიკის საკითხებზე და ენობრივი მასალის მორფოსინტაქსური ანოტაციის სქემებზე. ვორკუპოშის ჩასატარებლად მონვეული იყვნენ უცხოეთში მოღვანე ქართველი ექსპერტები: მანანა თანდაშვილი (ფრანკფურტის უნივერსიტეტი, გერმანია) და სოფია დარასელია (ლიდისის უნივერსიტეტი, ინგლისი).

III. საზაფხულო სკოლა თეორიულ ცოდნასთან ერთად ითვალისწინებდა მსმენელების ორიენტირებას პრაქტიკული უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებაზე. ლექციებსა და ვორკუპოშზე

შეძენილი ცოდნა სტუდენტებმა გამოიყენეს საზაფხულო სკოლის მიერ მოწყობილ ექსპედიციაში, სადაც გამოცდილი ექსპერტების ხელმძღვანელობით თავად ჩაინერეს მასალები, რის შემდგაც ტუტორების დახმარებით მოახდინეს მოპოვებული მასალის სისტემატიზაცია (AVI ფაილების დაჭრა-დახარისხებას), მეტამონაცემებით აღჭურვა, სინქრონიზაცია ELAN ფაილში და DigiArchive-ში განთავსება. საბოლოოდ კი მოამზადეს და წარმოადგინეს სასერტიფიკატო მოხსენებები.

ნანა ტრაპაიძის მეორე „საბა“

2021 წელს ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ასოცირებულმა პროფესორმა – ნანა ტრაპაიძემ პრემია „საბა“ მეორედ მოიპოვა: ნომინაციაში – „წლის საუკეთესო კრიტიკა“, წიგნისთვის – „ლიტერატურა ლიტერატურის შესახებ“, რომელიც ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა. ნანა ტრაპაიძემ პირველი „საბა“ 2017 წელს მიიღო კრიტიკული წერილების კრებულისთვის „ლიტერატურა და ლიტერატურა“ (გამომცემლობა „კალმოსანი“).

2018-2021 წლების გამოცემები

- რამაზ ხალვაში, დიგიტალური ჰუმანიტარიის შესავალი, გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2018.

სახელმძღვანელო დიგიტალური ჰუმანიტარიის ისტორიას, კვლევის ინსტრუმენტებს, მეთოდებსა და განვითარების პერსპექტივებს ეძღვნება. აქვეა განხილული დიგიტალური ქართველოლოგიისა და კავკასიოლოგიის მიღწევები.

- მალხაზ ჩოხარაძე, ჯემალ კარალიძე, რევაზ დიასამიძე, ნატალია ლაზბა, მარინე შალიკავა, რამაზ სურმანიძე, ქეთევან შოთაძე, მანანა თავდგირიძე, მარიამ ჩოხარაძე, თენგიზ თავდგირიძე, აფხაზები აჭარაში: წარსული და თანამედროვეობა, გამომცემლობა „სამშობლო“, თბილისი, 2018 წელი.

მონოგრაფიაში აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა ოჯახებში კომპლექსური სავლელე ექსპედიციების შედეგად შეკრებილ მასალებზე, საარქივო წყაროებზე და მემუარისტულ ლიტერატურაზე დაყრდნობით კომპლექსურადაა შესწავლილი აჭარაში აფხაზთა გადმოსახლების, დამკვიდრებისა და ცხოვრების ისტორია. წიგნი გამოიცა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (საგრანტო პროექტი FR/414/1-10/14).

- ნანა ცეცხლაძე, ფრაზეოლოგიზმთა კვლევის ასპექტები, გამომცემლობა „ივერიონი“, თბ., 2018.

ნაშრომში განალიზებულია ისეთი ფრაზეოლოგიზმები, რომელთა სტრუქტურა და კომპონენტებიც ქართულსა და თურქულში იდენტურია, მაგრამ სემანტიკური და სტილისტი-

კური ნიუანსები არსებითად განსხვავებულია. ასეთი ერთეულები განსაკუთრებულ სირთულეს ქმნის თარგმნისას და მთარგმნელისაგან მოითხოვს არა მარტო ორი ენის, არამედ ყოფის, ტრადიციების, კულტურის ცოდნასაც. აქვე საუბარია ფრაზეოლოგიზმთა სტილისტიკურ-ექსპრესიული კომუნიკაციურ-პრაგმატიკული დანიშნულების შესახებაც.

- **შორენა მახაჭაძე, „პირველად იყო სიტყვა“. – წერილები მეოცე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაზე, გამომცემლობა „ივერიონი“, თბილისი, 2019.**

ნიგნში გაანალიზებულია ფილოსოფიური საფუძვლები, რომლებიც XX საუკუნის ხელოვნების განვითარებას უდევს საფუძვლად, საუბარია ლიტერატურისა და მითის თეორიებზე, განხილულია გასულ საუკუნესა და პოსტმოდერნისტულ ეპოქაში შექმნილი ტექსტები, წარმოჩენილია ამ ვრცელი პერიოდის ლიტერატურისთვის დამახასიათებელი საერთო პრობლემეტიკა (საქართველოს ოკუპაცია, ნიჰილიზმი, გლობალიზაცია და ეროვნული იდენტობა...). მსგავს პრობლემებზე მსჯელობისას ნათლად იკვეთება ავტორის მოქალაქეობრივი პოზიციაც.

- **მალხაზ ჩოხარაძე, მხატვრული ტექსტის ანალიზის საფუძვლები, გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2019 წელი.**

სახელმძღვანელო ეფუძნება ინოვაციურ საგანმანათლებლო მიდგომებს და ორიგინალურ მეთოდოლოგიას, წარმოადგენს საპილოტე გამოცემას და განკუთვნილია დამწყებთათვის. ნიგნი ორი ნაწილისგან შედგება: I. წერიტი მეტყველების ანბანი; II მხატვრული ტექსტი და წერის გაკვეთილები დამწყებთათვის.

- მამია ფალავა, მერი ცინცაძე, მამია ბარამიძე, მალხაზ ჩოხარაძე, თინა შიოშვილი, რამაზ ხალვაში, ნუგზარ მგელაძე, ზაზა შაშიკაძე, მერაბ ხალვაში, ჯიმშერ ჩხვიმიანი, ჯემალ კარალიძე, ტაო, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2020.

მონოგრაფიაში ისტორიულ ტაოში კომპლექსური სავსე ექსპედიციებით შეკრებილ მასალებზე, ქართულ და ოსმალურ საისტორიო წყაროებზე, ქართულ და უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით შესწავლილია ჭოროხის ხეობაში მდებარე ისტორიული ტაოს ქვეყანა, - ტაოს ისტორია, მატერიალური კულტურის ძეგლები, ლიტერატურული და სამწიგნობრო სკოლები, ტაოური სოფელი თანამედროვე თურქეთში, ტაოელთა ყოფა, ფოლკლორი, მეტყველება, ტაოს ონომასტიკა. გამოკვლევას ერთვის ტაოური ფოლკლორისა და კილოს მასალები ლექსიკონითურთ, რეზიუმე ინგლისურ ენაზე და ფოტომასალა. მონოგრაფია ტაოს ქვეყნის ერთიანი სურათის შექმნის პირველი ცდაა. გამოიცა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის (გრანტი #217996; 13.12.2016) ფინანსური მხარდაჭერით.

- მალხაზ ჩოხარაძე, მამია ფალავა, ნათელა ფარტენაძე, თინა შიოშვილი, ზაზა შაშიკაძე, მამია ბარამიძე, თამარ ჩოხარაძე, მარადიდი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2020.

მონოგრაფიაში ქართულ და უცხოურ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაზე, ასევე, კომპლექსურ ექსპედიციებსა და სამეცნიერო მივლინებებში თურქეთსა (ზედა მარადიდი და ჭოროხის აუზის სხვა დასახლებები, ასევე, მარადიდელ და საზოგადოდ, ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების სოფლები) და საქართველოში (ქვედა მარადიდი და მახლობელი სოფლები) შეკრებილ მასალებზე დაყრდნობით შესწავლილია სოფელი მარადიდი. წიგნი გამოიცა შოთა რუს-

თაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (საგრანტო პროექტი 217886).

- მანანა თანდაშილი, ენისა და კულტურის დოკუმენტირების თანამედროვე მეთოდები და ინსტრუმენტები: ლინგვოკულტუროლოგიური დიგიტალური არქივის მაგალითზე, გამოცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2020

ნაშრომი შეიქმნა საერთაშორისო სამეცნიერო პროექტის „ლინგვოკულტუროლოგიური დიგიტალური არქივის“ ფარგლებში. პროექტი განხორციელდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ფრანკფურტის გოეთეს სახელობის უნივერსიტეტის ურთიერთთანამშრომლობის ფარგლებში. პროექტს აფინანსებდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. ნაშრომში განხილულია ენისა და კულტურის დოკუმენტირების თანამედროვე მეთოდები და ინსტრუმენტები, ღია რესურსების შექმნის ისტორია, დოკუმენტაციის სფეროსათვის რელევანტური ზოგადთეორიული საკითხები, როგორცაა: კულტურის გაგების საკითხი, მესხიერების ფორმები, კულტურული ტრანსმისია და მისი მნიშვნელობა; წიგნში, ასევე, წარმოდგენილია პროექტის ფარგლებში მოპოვებული ემპირიული მასალების ანალიზი.

- მანანა თანდაშილი, რამაზ ხალვაში, რუსუდან ჰაპიაშილი, მზია ხახუტაიშილი, გრიგოლ კახიანი, ნანა ცეცხლაძე, ენისა და კულტურის ელექტრონული დოკუმენტირების თანამედროვე ინსტრუმენტები: მეგზური, გამოცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2020

მეგზური შეიქმნა საერთაშორისო სამეცნიერო პროექტის „ლინგვოკულტუროლოგიური დიგიტალური არქივი“ (შიფრი №DI 2016-43) ფარგლებში. პროექტი განხორციელდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ფრანკფურტის უნივერსიტეტის ურთიერთთანამშრომლობის ფარგ-

ლებში. პროექტს აფინანსებდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. ნაშრომში განხილულია ენისა და კულტურის დოკუმენტირების თანამედროვე მეთოდები და ინსტრუმენტები: ELAN-ი და FLEx-ი.

- **ნანა ტრაპაიძის ორტომული: 1-ელი წიგნი „ლიტერატურა ლიტერატურის შესახებ“, მე-2 წიგნი – პირველ წიგნზე თანდართული „კრიტიკულ-თეორიული ანთოლოგია“ (შემდგენელ-რედაქტორი ნანა ტრაპაიძე), ბათუმის შოთა რუსთაველის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2020.**

ორტომეულის მიზანია ლიტერატურათმცოდნეობის სწავლების აკადემიური გამოცდილების განვითარება. 1-ელი წიგნი ინტერდისციპლინური მიდგომითა და თანამედროვე კულტურული კონტექსტის გათვალისწინებითაა შექმნილი. მისი მიზანია ფილოლოგიური ჰორიზონტის გაფართოება სტუდენტებისა და ლიტერატურით დაინტერესებული საზოგადოებისათვის. ანთოლოგია არის წიგნის პირველი ნაწილის აკადემიური შინაარსის განვრცობა კვლევითი და თეორიული თვალსაზრისით, როგორც საორიენტაციო ნიმუში კვლევითა თუ სწავლებით დაინტერესებული მომავალი ფილოლოგებისთვის.

- **მამია ფაღავა, ტაოური ჩანაწერები, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ. 2021.**

წიგნში ავტორი მოგვითხრობს ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის მიერ ისტორიულ ტაოში მოწყობილი საველე ექსპედიციების საქმიანობაზე, საუბრობს ტაოურ სოფლებზე და ტაოელებზე. მასში შეხვდებით საყურადღებო დაკვირვებებს ტაოურ დიალექტზე, ფილკლორზე, ტაოელთა ყოფაზე, ტაოს მატერიალური კულტურის ძეგლებსა და ტოპონიმიაზე.

გახსენება

მერი ცინცაძე

ქალბატონი მერი ცინცაძე 60 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში მოღვაწეობდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და ერთგულად ემსახურებოდა ახალგაზრდობის აღზრდას. ღვაწლმოსილმა პედაგოგმა შემოქმედებითი ძიების გრძელი და ძნელი გზა გაიარა, აღსანიშნავია მისი სამეცნი-

ერო მოღვაწეობა, ნაყოფიერი საველე შემკრებლობითი მუშაობა. მერი ცინცაძემ დიდი წვლილი დასდო ბსუ-ში ენათმეცნიერების მიმართულების განვითარებას. მკვლევართა შორის პირველმა ისაუბრა კლარჯული კილოს შესახებ, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა ქართული ენათმეცნიერებისათვის უცხო დიალექტის მასალები.

1950-იანი წლებიდან ქალბატონი მერი თანამშრომლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ახლადგახსნილ ბათუმის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტთან, მონაწილეობდა საველე ექსპედიციებში. მის მიერ ჩანერილი დიალექტოლოგიური ტექსტები სანდო წყაროა აჭარული დიალექტის საკვლევად. პარალელურად მერი ცინცაძე მუშაობდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, 1994 წლიდან გახლდათ „ისტორიულ-ფილოლოგიური კვლევის ლაბორატორიის“ ერთ-

ერთი აქტიური წევრი, 1995 წლიდან არაერთ კომპლექსურ ექსპედიციაში მონაწილეობდა. მკვლევარმა კოლეგებთან ერთად შემოიარა ტაო, შავშეთი და კლარჯეთი. მის სამეცნიერო ინტერესებში შედიოდა ქართული ენის სამხრული კილოები (აჭარული, შავშური, კლარჯული, ტაოური, მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველება), ძველი ქართული ენა, სამწერლობო ქართულისა და სამხრული კილოების მიმართების საკითხები, ქართული სალიტერატურო ენის პრობლემები... იგი არის თანაავტორი რამდენიმე მონოგრაფიისა: „სამხრული კილოები და ქართული სამწერლობო ენა“ (1998), „შავშეთი“ (2011), „კლარჯეთი“ (2016), „ტაო“ (2020). 2013 წელს გამოიცა მისი წიგნი „ქართულად ხსნილად უბნობდი!“, რომელიც ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დაცვას ეძღვნება.

ქალბატონი მერი სიცოცხლის ბოლომდე მუშაობდა იოანე სინელის „კლემაქსის“ (სათნოების კიბე) ქართულ თარგმანებზე; ფიქრობდა, ძველი გამოეცა ყველა რედაქციის მიხედვით, გამოკვლევითა და ლექსიკონით, რაც განუხორციელებელი დარჩა. ღირსეულ მკვლევარს ბევრი რამ დარჩა სათქმელი, დასაწერი, საკვლევი, საძიებელი. თანაავტორებთან ერთად ფიქრობდა „შავშური კილოს“, „კლარჯული კილოსა“ და „ტაოური დიალექტის“ ცალკე წიგნებად გამოცემას. სამწუხაროდ, არ დასცალდა... ერთად დანყებულ საქმეს მისი მონაწევრები განაგრძობენ.

გამოსათხოვარი

ომარ მემიშიში

2021 წლის 16 მაისს ქართველური ენების აღიარებული მკვლევარი ომარ მემიშიში გარდაიცვალა.

იგი დაიბადა სართში 1939 წლის 6 მაისს. უმაღესი განათლება ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მიიღო; 1969 წელს, ფილოლოგიის ფაკულტეტის დასრულების შემდეგ, სამუშაოდ აიყვანეს კავკასიურ ენათა კათედრაზე ლაბორანტად, სადაც 1972 წლამდე მუშაობდა, 1972-1995 წლებში იყო იმავე კათედრის უფროსი მასწავლებელი, ხოლო 1995-1998 წლებში – დოცენტი.

2000 წლიდან ომარ მემიშიში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თანამშრომელია. 2006 წლამდე იყო მ. აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრის დიალექტოლოგიისა და ფოლკლორის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-მუშაკი, 2006-2009 წლებში – ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და პედაგოგიკის ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი. გარდაცვალებამდე უძღვებოდა ქართველოლოგიის შესავლის, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკისა და კოლხური ენის კურსებს ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის საგანმანათლებლო პროგრამებზე. 2019 წლიდან იყო ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლ-

კლორის, დიალექტოლოგიისა და ემიგრანტული ლიტერატურის კვლევის განყოფილების უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი.

ომარ მემიშიში არნოლდ ჩიქობავას სკოლას ეკუთვნოდა. მისი სამეცნიერო კვლევა-ძიების ძირითადი სფერო მშობლიური ლაზური ენა იყო. ლაზურის პრობლემებს ეძღვნება მისი ნაკვლევების უდიდესი ნაწილი. მათ შორის განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია წიგნები: „მასალები ქართველურ ენათა ისტორიული ლექსიკონისათვის“ (2004) და „ლაზური ანდაზები და იდიომები“ (2015 წ.); თანაავტორობით გამოცემული მონოგრაფიები: „სარფი“ (2015 წ.), „ლაზურ-მეგრული გრამატიკა“, I, მორფოლოგია (2015), „ლაზები და ლაზეთი თურქეთის გამოცემებში“ (2015).

შოთა ზოიძე

2021 წლის 17 დეკემბერს გარდაიცვალა შოთა ზოიძე – ბსუ ემერიტუსი პროფესორი, ცნობილი პოეტი, პუბლიცისტი, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე.

შოთა ზოიძე დაიბადა 1941 წლის 2 იანვარს შუახევის რაიონის სოფელ ახალდაბაში. 1967 წელს დაამთავრა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი, ხოლო 1977 წელს – მოსკოვის მაქსიმ გორკის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის უმაღლესი კურსები.

სხვადასხვა დროს მუშაობდა გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარის“ რედაქტორად და გაზეთ „აჭარის“ განყოფილების გამგედ. 1993-1994 წლებში განაგებდა საქართველოს მწერალთა კავშირის აჭარის ორგანიზაციას. დიდი წვლილი მიუძღვის აჭარის ტელევიზიის დაარსებაში, 1991-1993 წლებში უძღვებოდა აჭარის ტელე-რადიო დეპარტამენტს. აქტიურად იყო ჩაბმული დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, 1994-1998 წლებში ეკავა აჭარის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილის პოსტი. 1998-1999 წლებში ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი დაიცვა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები, რომლებიც ანა კალანდაძის შემოქმედებას მიუძღვნა. 2009 წელს აირჩიეს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორად, 2016 წლიდან კი იყო ბსუ ემერიტუს-პროფესორი.

შოთა ზოიძე 30-მდე კრებულისა და მონოგრაფიის ავტორია. მისი პირველი წიგნი „სიახლოვე“ 1968 წელს დაი-

სტამბა. გამოცემული აქვს პოეტური კრებულები: „გულის ხმაური“ (1970), „ათასი ზარი“ (1972), „პაემანი წვიმაში“ (1974), „დიდი ქალაქი“ (1977), „ელდორადო“ (1982), „ბათუმის წვიმა“ (რუსულ ენაზე, მოსკოვი, 1979), „დეელი“ (1980), „სიყვარულის გაკვეთილები“ (1984), „სიყვარულის ახსნა“ (1986), „უსანქციო სონეტები“ (1996), „სვეტი ნათლისა“ (2003), „არმაზის მსხვერვა“ (2014); ლიტერატურული და პუბლიცისტური წერილების კრებულები: „მინის მადლი“ (1975), „ჯვარცმული ფიქრი“ (1995); ესეების კრებული „ადამიანი, რომელსაც ღმერთმა აკოცა“ (2003). 1997 წელს გამოაქვეყნა ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ბიოგრაფიული ნარკვევი „საქართველოს გოლგოთა“. 2000 წელს გამოსცა მონოგრაფია ანა კალანდაძეზე – „ანა დედოფალი“. 2013 წელს დაიბეჭდა მისი „რჩეული ნაწერები“ (2 ტომი). უკანასკნელ წლებში ხშირად ბეჭდავდა პოეტურ ტექსტებსა და ესეებს, რომლებიც, ტრადიციულად, დიდ რეზონანსს იწვევდა მკითხველ საზოგადოებაში.

1995 წელს ნიკო ნიკოლაძის პრემია მიენიჭა წიგნისთვის „ჯვარცმული ფიქრი“, ხოლო 1997 წელს – სახელმწიფო პრემია წიგნისთვის „უსანქციო სონეტები“. მინიჭებული აქვს, ასევე, დავით აღმაშენებლის, ილია ჭავჭავაძის, გიორგი ლეონიძის, გიორგი შარვაშიძის და მემედ აბაშიძის პრემიები. დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით. იყო ბათუმის საპატიო მოქალაქე.

ელგუჯა მაკარაძე

2022 წლის 6 იანვარს ნაადრევად, 58 წლის ასაკში გარდაიცვალა ელგუჯა მაკარაძე – ბსუ ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი.

ელგუჯა მაკარაძე დაიბადა 1963 წლის 30 იანვარს შუახევის რაიონის სოფელ ოლადაურში. 1986 წელს დაამთავრა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობა. 1986-1989 წლებში იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების ასპირანტი. 1989 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე „ქართული ხალხური საგმირო პოეზიის მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხები“.

პროფესიული საქმიანობა საქართველოს ზოოვეტიკისტიკაში დაიწყო, სადაც მუშაობდა ქართული მეტყველების კულტურისა და ენების კათედრის ასისტენტად. 1991 წლიდან ელგუჯა მაკარაძე ნაყოფიერ პედაგოგიურ და სამეცნიერო საქმიანობას ეწეოდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1991-2005 წლებში იყო ბსუ ქართული ლიტერატურის კათედრის დოცენტი და კათედრის გამგე (2000-2005 წლები), ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი (2005 წლიდან გარდაცვალებამდე).

ელგუჯა მაკარაძემ პროფესიონალ ფილოლოგთა არაერთ თაობას გაუკვალა გზა პედაგოგიურ და სამეცნიერო ასპარეზზე.

2003-2012 წლებში აქტიურად იყო ჩაბმული ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. იყო საქართველოს მეექვსე (2005-2008 წწ.) და მეშვიდე (2008-2012 წწ.) მონვევის პარლამენტის წევრი.

ელგუჯა მაკარაძის სამეცნიერო ინტერესები მოიცავდა ლიტერატურისა და ფოლკლორის თეორიულ პრობლემებს. ამ საკითხებს ეძღვნება მისი სამეცნიერო ნაშრომების დიდი ნაწილი, მათ შორის, მონოგრაფიები: „ხალხური ლექსის თეორიის საკითხები“ (ბათუმი, 2013) და „ქართული ხალხური საგმირო ლექსის ხატოვანი მეტყველება“ (1999). ფოლკლორისტიკის თანამედროვე თეორიებს ეძღვნება მისი უკანასკნელი მონოგრაფია, რომლის გამოცემასაც, სამწუხაროდ, ვეღარ მოესწრო.

Contents

Jubilee	
Shushana Phutkaradze – 80	5
Mamia Phaghava, Maia Baramidze	
From the sound composition of the Taoian dialect	8
Natela Phartenadze	
Phonetic peculiarities in the Maradidi Klarjuli	20
Temur Avaliani, Taliko Davitadze	
Ritual Argo and the Internet Space (On some aspects of studying the problem)	46
Levan Khalvashi, Sofiko Tsulukidze	
Why didn't the ancient Greeks consider grammar to be areal science?	54
Kristine Tsittsabadze	
Aspects of language nationalization and internationalization based on Turkish language dictionary material	61
Teona Kekelidze	
Poetic interrelation of long and short version "Amiraniani"	70
Tina Shioshvili	
Legend of Ilori Saint George Miracle-Working	78
Malkhaz Chokharadze	
Villages divided by state border and demarcation folk histories in Turkey and Georgia	86
Guram Bakhtadze	
Chronological frameworks and periodization of the history of new Georgian literature	103

Shorena makhatchadze	
“The Plague” and the Law of Eternal Circulation Summary	109
Nona Nikabadze	
“The Knight of the Panter’s Skin” – Some Issues of the 1st Chapter of the Turkish Translation	120
Publication	
Ramaz Khalvashi	
Ioane Petritsi's and his brathers Pavle's "Hymnographic Canon of All Saint's"	129
Chronicle	148
Editions 2018-2021	153
Memory	
Meri Tsintsadze	158
Obituary	
Omar Memishishi	160
Shota Zoidze	162
Elguja Makaradze	164